

ZÁPADOČESKÁ UNIVERZITA V PLZNI
FAKULTA EKONOMICKÁ

Bakalářská práce

Role OSSZ v sociální politice České republiky

DSSA role in social policy Czech Republic

Michaela Kotyzová

Plzeň 2016

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Michaela KOTYZOVÁ**
Osobní číslo: **K13B0035K**
Studijní program: **B6208 Ekonomika a management**
Studijní obor: **Podniková ekonomika a management**
Název tématu: **Role OSSZ v sociální politice České republiky**
Zadávací katedra: **Katedra financí a účetnictví**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

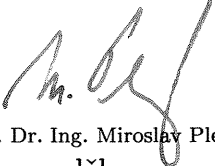
1. Vymezte pojem sociální politika.
2. Stanovte základní aspekty sociální politiky před rokem 1989.
3. Charakterizujte stávající sociální politiku v ČR.
4. Definujte postavení OSSZ v sociální politice ČR a analyzujte její činnosti po transformaci.
5. Zhodnoťte vývoj činností OSSZ v posledních 25 letech.

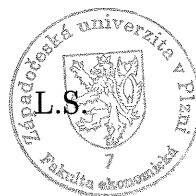
Rozsah grafických prací: **neuveden**
Rozsah kvalifikační práce: **40 - 60 stran**
Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**
Seznam odborné literatury:

- **ARNOLDOVÁ, Anna.** *Sociální zabezpečení I: sociální zabezpečení v České republice, lékařská posudková služba, pojistné, systémy sociálního zabezpečení.* 1. vydání. **Praha: Grada, 2012. 350 s. ISBN 978-80-247-3724-9**
- **CHVÁTALOVÁ, Iva.** *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii.* Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 290 s. ISBN 978-80-7380-374-2
- **KOLIBOVÁ, Helena.** *Sociální systém: solidarita jako základ sociálně politických aktivit společnosti.* Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, 2011. 84 s. ISBN 978-80-7248-706-6
- **KREBS, Vojtěch a kol.** *Sociální politika. 5. přepracované a aktualizované vydání.* Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 542 s. ISBN 978-80-7357-585-4
- **RÁKOSNÍK, Jakub; TOMEŠ, Igor a kol.** *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992.* Praha: Auditorium, 2012. 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8

Vedoucí bakalářské práce: **Ing. Pavlína Hejduková, Ph.D.**
Katedra financí a účetnictví

Datum zadání bakalářské práce: **23. října 2015**
Termín odevzdání bakalářské práce: **25. dubna 2016**

Doc. Dr. Ing. Miroslav Plevný
děkan

Prof. Ing. Lilia Dvořáková, CSc.
vedoucí katedry

V Plzni dne 23. října 2015

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci na téma

„Role OSSZ v sociální politice České republiky“

vypracovala samostatně pod odborným dohledem vedoucí bakalářské práce za použití pramenů uvedených v přiložené bibliografii.

V Plzni, dne 31. března 2016

.....

podpis autora

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí práce Ing. Pavlíně Hejdkové, Ph.D. za cenné rady a připomínky při vypracovávání bakalářské práce.

Obsah

Úvod	6
1 Cíl a metodika bakalářské práce	7
1.1 Cíl práce	7
1.2 Metodika práce	7
2 Pojem sociální politika	9
2.1 Sociální politika a solidarita	11
2.2 Sociální politika a spravedlnost	12
2.3 Sociální politika a sociální stát	14
2.3.1 Welfare state	15
2.3.2 Typologie sociálních států	16
2.3.2.1 Reziduální model sociálního státu	17
2.3.2.2 Institucionální model sociálního státu	17
2.3.2.3 Pracovně výkonový model sociálního státu	18
2.3.2.4 Paternalistický model sociálního státu	18
2.3.2.5 Rudimentární model sociálního státu	18
2.3.3 Krize sociálního státu	19
2.3.4 Modernizace sociálního státu	20
3 Sociální politika před rokem 1989	22
3.1 První vývojová etapa	22
3.2 Druhá vývojová etapa	23
3.2.1 Vývoj do roku 1918	23
3.2.2 Období 1918–1945	25
3.2.2.1 Shrnutí období	27
3.2.3 Období 1945–1948	29
3.2.3.1 Shrnutí období	30
3.2.4 Období 1949–1968	31
3.2.4.1 Shrnutí období	32
3.2.5 Období 1969–1989	34
3.2.5.1 Shrnutí období	35
3.3 Základní aspekty sociální politiky před rokem 1989	36
4 Sociální politika po roce 1989	38
4.1 Transformace sociální politiky	38
4.2 Základní postoje sociální politiky po roce 1989	41
5 Instituce správy sociálního zabezpečení	42
5.1 Okresní správa sociálního zabezpečení	43
5.2 Vývoj činností, legislativní změny	45
5.3 Digitalizace a elektronizace agend	50
5.4 Klienti OSSZ	53
5.5 Zhodnocení vývoje činností	55
6 Shrnutí institucionálního pojetí sociálního zabezpečení na území České republiky ...	60
6.1 Postavení OSSZ v sociální politice ČR	65
Závěr	66
Seznam tabulek	69
Seznam použitých symbolů a zkratk	70
Seznam použité literatury	71
Seznam příloh	79

Úvod

Před 90 lety, dne 1. 7. 1926 vstoupil v účinnost zákon č. 221/1924 Sb. o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. V dějinách České země se jednalo o významný právní předpis a vzor do dalších let pro oblast sociálního pojištění.

Dne 1. září 2015 uplynulo 25 let od vzniku České správy sociálního zabezpečení (ČSSZ) a spolu s ní i Okresních správ sociálního zabezpečení (OSSZ). Tato význačná a v rámci státní správy výjimečná finanční instituce se podílí na uskutečňování dílčí části sociální politiky v České republice (ČR).

Sociální politika velmi ovlivňuje běžný život lidí ve společnosti. Ne každý si uvědomí, že provází člověka po celý jeho život. Porod, mateřství, nemoc, stáří, invalidita, nezaměstnanost, úmrtí – tento výčet představuje životní situace, se kterými se lze vypořádat bez pomoci jiných lidí nebo lidmi vytvořených institucí jen značně obtížně, v některých případech vůbec ne.

Proto také nemoc automaticky nepředstavuje ztrátu zaměstnání a chudobu, a nezaměstnanost není předzvěstí vyřazení jedince na okraj společnosti a hluboké nouze.

Žádné moderní lidské společenství se neobejde bez sociální politiky. Tak jak se mění ekonomické i sociální podmínky státu, mění se i funkce a úloha sociální politiky. Ekonomický vývoj každého státu z velké části závisí na úrovni a velikosti sociálního rozvoje a na uskutečňování koncepční sociální politiky. Pro úroveň sociálního rozvoje je zase určující prospívající výkonná ekonomika a koncepční hospodářská politika, které produkují nutné finanční zdroje pro provádění sociální politiky a celkový blahobyt lidí.

Tržní ekonomika zobrazuje rozdíly v příjmech jednotlivých osob, existují rozdíly ve vzdělání a ve schopnostech jednotlivců. S prohlubujícími se rozdíly dochází ke zvětšování majetkového nepoměru v osobním vlastnictví jedinců, což je ale přirozená vlastnost konkurenčního prostředí. Ve společnosti existuje příjmová nerovnost mezi občany. A nastupuje sociální politika, jako nástroj pomoci při řešení krátkodobých negativních důsledků působení trhu a předcházení negativních sociálních jevů, respektující lidská práva a důstojnost člověka.

1 Cíl a metodika bakalářské práce

1.1 Cíl práce

Cílem bakalářské práce je **definovat postavení úřadu Okresní správy sociálního zabezpečení v sociální politice České republiky, analyzovat její činnosti po transformaci v roce 1990 a zhodnotit její vývoj do roku 2015.**

V České republice všeobecně převládá negativní názor na úřady a úředníky, přesto většina lidí ani přesně nezná, jakou práci vykonávají, jaké mají kompetence. Převážná část občanů soudí, že vykonávají nenáročnou práci, bez velké námahy a požívají spousty jistot.

1.2 Metodika práce

Pojem sociální politika nelze jednoznačně definovat, jeho vnímání může být velmi různé, proto se první část práce (druhá kapitola) zabývá pojmem sociální politiky a jejího členění.

Třetí kapitola se zaměřuje na vývoj sociální politiky na českém území v období před rokem 1989 ve snaze najít důležité události a mezníky, které měly zásadní význam pro její další vývoj. Na základě zjištěných historických faktů jsou stanoveny základní charakteristické rysy sociální politiky v Československu před rokem 1989.

Čtvrtá kapitola práce navazuje transformací sociální politiky po listopadu 1989. Vzhledem k tomu, že sféra sociální politiky je velmi rozsáhlá a téma bakalářské práce je ohraničeno institutem sociálního zabezpečení, je bakalářská práce orientována do oblasti systému sociálního zabezpečení. Důraz je kladen na sociální pojištění a orgány zabývající se výkonem jeho správy v jednotlivých obdobích vývoje Československého státu.

Pátá kapitola se zaměřuje na instituci ze sféry sociálního zabezpečení s významným postavením v oblasti sociálního pojištění, a která problematiku této oblasti zpřístupňuje pro běžného občana, a to Okresní správu sociálního zabezpečení. Je přiblížena doba vzniku instituce v roce 1990, problémy, se kterými se musela vyrovnat, i její přeměna v moderní úřad, kde na prvním místě stojí spokojený klient.

Poslední, šestá kapitola, shrnuje v přehledných tabulkách podle zvolených etap od roku 1918 instituce s významnou funkcí v oblasti sociálního pojištění a sociálního

zabezpečení a vymezuje rozsah jejich působení. Před úplným závěrem práce je definováno postavení OSSZ v sociální politice ČR.

Přímé rozdělení na část teoretickou a praktickou není v případě této bakalářské práce vhodné. Práce vychází z teoretických poznatků získaných z různých odborných knih a publikací, právních předpisů a elektronických zdrojů. Vedle rešeršního postupu je dále použita metoda analýzy a následné zhodnocení. Práce je doplněna statistickými daty z oblasti důchodového a nemocenského pojištění. U některých přehledů vývoje jsou využity statistické údaje zveřejněné do roku 2014. V době odevzdání bakalářské práce nebyla některá statická data za rok 2015 zveřejněna.

2 Pojem sociální politika

Sociální politiku lze vnímat jako druh lidské činnosti nebo jako vědu. Denně dochází k situacím, kdy nezodpovědní jedinci svým chováním vyvolají sociální problémy nebo jiní do nich bez vlastního přičinění spadnou. Denně se rozhodují a řeší sociální problémy lidí způsobené nezaměstnaností, nemocí, nedostatečnými příjmy v rodině, stářím. A politici slibují a na sociální sliby vábí voliče (Tomeš 2010).

Každý občan se určitým způsobem účastní sociální politiky, spoluvytváří jí, ať už se týká jeho samotného, nebo života jeho rodiny, života společnosti. Zároveň je také vystaven sociálním podmínkám, které nemůže ovlivnit, jsou objektivně dané (Potůček 1995).

Sociální politika jako věda volí mezi politickými cíli a záměry z hlediska jejich formulace, prosazování a realizování. Člení sociální problémy a jevy ve společnosti, zkoumá je, analyzuje snahy o jejich řešení i způsoby, jakými je vývoj sociálních jevů ovlivňován. Na základě úspěšnosti řešení definuje závěry o jeho efektivnosti, nebo usiluje o hledání dalších alternativ. Jak uvádí Tomeš (2010), nelze studium sociální politiky oddělit od studie společnosti jako celku s ohledem na všechny její rozličné sociální, ekonomické a politické stránky.

Sociální politika jako každá jiná věda má své učení - metodologii tvorby, realizace a hodnocení. K tvorbě a realizaci sociální politiky se tedy přistupuje zejména metodologicky, jako k profesionální dovednosti. Politik by měl definovat cíle, např. ve volebním programu, a odborník hledat cesty k jeho úspěšnému dosažení. V historii se taková dělba činností ukázala jako velmi užitečná a její výsledky měly delší působení než politická rozhodnutí přijatá z populistických důvodů před volbami (Tomeš 2010).

Před uvedením vlastní definice sociální politiky, je vhodné vysvětlit význam slov sociální a politika.

Slovo sociální¹, latinského původu, znamená společenský, týkající se společnosti lidí, a úsilí o zmírnění či nápravu problémů ve společnosti.

¹ *Sociální*. ABZ.cz: slovník cizích slov [online]. [cit. 28.11.2015]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialni>

Slovo politika², řeckého původu, je pojem s více významy. Vyjadřuje „vztahy mezi státy, veřejnou činnost, správu věcí veřejných, řízení státu, umění vládnout, úsilí o udržení nebo změnu systému.“

Pokud obě slova spojíme, vznikne pojem sociální politika. Pojem vyznačující zájem, úsilí o udržení, změnu nebo zlepšení společenských poměrů.

Již na počátku 20. století definoval profesor Engliš (1921, s. 9) sociální politiku „jako praktické snažení, aby společenský celek byl vypěstěn a přetvořen co nejideálněji“. Tato definice zahrnuje veškerou politiku. V užším smyslu se pak zaměřuje na zvýšení výroby a produktivity, zvýšení zdravotních podmínek, kulturní úrovně, snaží se o co nejspravedlivější rozdělení výsledků lidské činnosti, podporou rozvoje vyrovnává sociální protiklady. „Sociální politika nevšímá si jednotlivců, ... , zabývá se jen celými skupinami, vrstvami, třídami, jichž stav a osud není pro stav a vývoj společenského celku lhostejný. Akty milosrdenství vůči jednotlivcům nenáleží do sociální politiky. Hybným pérem sociální politiky není milosrdenství, nýbrž spravedlnost a společenská účelnost“ (Engliš 1921, s. 20). Engliš sociální politiku chápal jako nástroj pro vyrovnání společenských nerovností, důležitost přikládá užitečnosti a účelnosti jednání.

Podle Krebse a kol. (2010) moderní koncepce sociální politiky hojně využívá dvě pojetí.

V prvním, širším pojetí je sociální politika vymezena jako „konkrétní jednání zejména státu, ale i ostatních subjektů, kterými je ovlivňována sociální sféra společnosti. Sociální politika je vnímána jako aktivity vážící se bezprostředně k životním podmínkám lidí. Toto vymezení je významné především pro dlouhodobé koncepční úvahy o sociální politice, souvisí s volbou typu sociální politiky, s tvorbou určitého sociálního programu“ (Krebs a kol. 2010, s. 25).

² *Politika*. ABZ.cz: slovník cizích slov [online]. [cit. 28.11.2015]. Dostupné z: <http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/politika>

Druhý přístup definuje sociální politiku v užším pojetí. V České republice se v rámci tohoto vymezení také hovoří o resortní sociální politice, neboť jde o činnosti patřící do působnosti resortu Ministerstva práce a sociálních věcí. „Cílem takové sociální politiky je především reagovat na sociální rizika, respektive jejich možné negativní důsledky, např. stáří, nemoc, invalidita, a eliminovat sociální tvrdosti, které doprovázejí fungování tržního mechanismu, např. nezaměstnanost, chudoba“ (Krebs a kol. 2010, s. 25).

V tomto pojetí sociální politika zaměřuje svá opatření především na oblast zaměstnanosti a sociálního zabezpečení. Významná je také pro průběh ekonomické transformace a zajišťování sociálního smíru. Jak podotýká Potůček (1995, s. 31) „takto pojatá sociální politika často funguje jako ochotná služka ekonomie, vždy připravená sesbírat lidské trosky, které po sobě zanechaly ekonomické transformace.“

Francová, Novotný (2008) zmiňují ještě třetí přístup, který vymezuje sociální politiku v nejužším pojetí. „Sociální politika je redukována více méně na nouzová řešení, na soubor opatření, která jsou přijímána ve prospěch osob, jejichž životní úroveň je alespoň po určitou dobu zajišťována do určité míry nikoliv bezprostředně na základě rozdělování podle pracovního výkonu, ale cestou veřejné spotřeby“ (Francová, Novotný 2008, s. 18).

Ať už se jedná o první, druhý, nebo třetí přístup, sociální politiku je možné formulovat jako činnosti vztahující se ke zlepšování nebo změně společenských poměrů, směřující k rozvoji nebo podpoře životní úrovně jedince, kvality jeho života, namířené na fungování nebo přeměnu sociálního systému a ovlivňující systém nerovností ve společnosti.

2.1 Sociální politika a solidarita

Sociální politika úzce souvisí se solidaritou. **Solidarita** může vytvářet svým rovným, spravedlivým přístupem pozitivní klima ve společnosti. Naopak v případě, že zvýhodňuje jedny a poškozují druhé, působí nepřírozně, kontraproduktivně. Solidarita cíleně působí proti vyloučení občanů ze společnosti, usiluje o jejich sociální začlenění, zachovává dostupnost zdrojů a služeb jako zdravotních, vzdělávacích, sociálních. Solidarita může také plnit úlohu instrumentální a fungovat jako nástroj k získání jiných cílů či skupinových zájmů, např. vítězství v politickém boji o moc (Tomeš 2010).

Se solidaritou se ve společnosti setkáváme denně na různých úrovních, mezi jednotlivci, skupinami, nebo na společenské úrovni ve vztahu k jednotlivci či skupině, anebo i na úrovni mezinárodní. O solidaritě lze hovořit i mezi jednotlivými generacemi, v tomto případě se jedná o mezigenerační solidaritu např. ekonomicky aktivního obyvatelstva s obyvateli neaktivními, nebo o solidaritu zdravých s nemocnými, zaměstnanými s nezaměstnanými, či bezdětných občanů s rodinami s dětmi (Francová, Novotný 2008).

V moderních společnostech se solidarita uskutečňuje zejména prostřednictvím redistribuční a transferové politiky státu. Stoupá ale význam solidarity jednotlivců i různých spolků a občanských sdružení, vycházející z dobročinnosti, dárcovství, charity, dobrovolnosti, a stojící mimo státní redistribuční systém (Kolibová 2011).

Protože solidarita působí jak pozitivně, tak i negativně – např. vyšší zdanění s cílem zvýšit příjmy sociálně a ekonomicky slabším jedincům, je potřeba odhadnout účelný rozsah jejího uplatňování ze strany státu (Francová, Novotný 2008).

„Solidarita není jen záležitostí těch, kdo z příslušných fondů čerpají, ale i těch, kdo do nich přispívají“ (Francová, Novotný 2008, s. 47). Solidarita by za žádných okolností neměla potlačovat ekonomické aktivity jedinců a snižovat jejich odpovědnost při uskutečňování vlastních životních podmínek (Duben 1999).

V sociální politice se uplatňují formy přerozdělování, avšak nejde o rovnoprávné vztahy, neboť práva a povinnosti stran v nich nejsou v rovnováze. Jedna strana vždy něco postupuje ve prospěch druhé strany, a to obvykle nerovnocenně (Tomeš 2010).

Celospolečenská solidarita je tedy významná ve vztahu v přístupu k jednotlivcům a skupinám, kteří mají snížené schopnosti a síly, a sami si nedokáží pomoci. Stát by měl vytvořit takové podmínky, aby tyto subjekty požadovaly solidaritu co nejméně (Francová, Novotný 2008).

2.2 Sociální politika a spravedlnost

V předchozím textu bylo zmíněno slovo „**spravedlnost**“. Spravedlnost lze vnímat jednak v právním významu jako souhrn právních norem a zásad, ale také ve smyslu sociálním. „Sociální spravedlnost lze vymezit pravidly, podle nichž jsou ve společnosti rozdělovány příjmy a bohatství a také životní příležitosti a předpoklady (např. vzdělávat se, uplatnit se na trhu práce atd.) mezi jednotlivé občany případně sociální skupiny“ (Krebs a kol. 2010, s. 28).

V sociální politice jsou významné obě linie, neboť zákonodárství a právní normy tvoří zákonnost podstaty i projevů sociální spravedlnosti (Krebs a kol. 2010).

Sociální spravedlnost je tedy spojená s procesy rozdělování a přerozdělování příjmů a příležitostí. Je vnímána jako nezbytná pomoc slabým a potřebným občanům na základě určitých opatření přijatých společností. Vyjadřuje fakt, že jednotlivci a různé sociální skupiny jsou rozdílné jak ve svých schopnostech a dovednostech, tak i ve svých oprávněných potřebách a zájmech (Duben 1999).

Při zvažování otázky co je a co není sociálně spravedlivé, je významný subjektivní pohled jednotlivce, který posuzuje skutečnost ze své pozice, ze svého hlediska. Sociální spravedlnost či nespravedlnost, sociální a ekonomická rovnost a nerovnost, vyjadřují skutečnosti vážící se k sociálnímu smíru či napětí ve společnosti. Jsou charakteristické svým silným politickým aspektem, který je určující pro stabilitu státu i úspěšnost vládních politik. Proto téměř každá politická strana i vláda prohlašují, že společnost má být spravována na základě principu sociální spravedlnosti (Krebs a kol. 2010).

Sociální spravedlnost je ale pojem relativní. Problémy je nutné posuzovat z různých hledisek, přihlížet k podstatě a charakteru konkrétní sociální situace. Podle Krebse (2010) se pro posouzení sociální spravedlnosti rozlišují principy výkonu a zásluhy, souladu mezi vstupy a výstupy, rovnosti, rovných příležitostí a sociální potřeby.

Krebs a kol. (2010) s odvoláním na Macka (1925) formuluje mimo jiné ještě jednu zásadu, nazvanou zásada života. Ta předpokládá v konkrétní sociální situaci výběr těch principů nebo zásad, jejichž význam lze vyjádřit slovy „největší štěstí největšího počtu“. Smysl slov lze přeložit jako „rozvoj, prosperitu, prospěch jedinců a současně i stále širších a širších skupin lidí, prosperitu a prospěch lidského společenství“ (Krebs a kol. 2010, s. 29).

Uplatnění principů v praxi závisí vždy na konkrétní sociální situaci. Pokud má sociální politika napomáhat ekonomickému rozvoji a motivovat ho, pak s pomocí jejich prostředků je nutné podněcovat výkonové hledisko ve vnímání sociální spravedlnosti. Pokud sociální politika spěje k sociální harmonii a rovnováze, pak je nezbytné klást důraz na rovnost (Krebs a kol. 2010).

Ve vyspělých zemích sociální spravedlnost stojí na zásluhovém principu, hovoří se o modelu pevného dna a otevřeného stropu. Sociální spravedlnost je vnímána jako primární podpora jedince při jeho úsilí o svoji seberealizaci, tj. stav otevřeného stropu, ale zároveň ukazuje vůli a ochotu pomoci sociálně slabým a potřebným občanům, tj. pevné dno, a záchranné nástroje a opatření, které nedopustí jedinci spadnout na úplné dno (Kolibová 2011).

Hodnocení a vnímání sociální spravedlnosti a nerovností závisí především na aktuálním postavení jedinců. Jedinec, který se nalézá na vzestupné životní dráze a míří k vyššímu sociálnímu postavení, např. vysokoškolák, podnikatel, vnímá sociální spravedlnost pozitivně. Naopak jedinec, nacházející se v sestupné fázi, např. nezaměstnaný, příjemce sociálních dávek, manuální pracovníci, hodnotí sociální rozdíly jako nespravedlivé (Krebs a kol. 2010).

Je tedy zřejmé, že sociální spravedlnost je nutné chápat z více hledisek, její obraz je tvořen rozličnými subjektivními hodnoceními a vnímáním existujících rozdílů a nerovností. Jejím výsledkem by měl být maximální počet těch jednotlivců, usilujících o zlepšení svého sociálního postavení (Francová, Novotný 2008).

Vedle již zmíněných principů jsou v sociální politice rozlišovány další principy, jako princip ekvivalence, subsidiarity, participace (Duben 1999), univerzality, adekvátnosti, komplexnosti, garance (Krebs a kol. 2010), jejichž propojenost a různá míra uplatnění v praxi vede k vytvoření různých typů sociálních politik. Přesto princip solidarity a spravedlnosti představují klíčové principy uskutečňování sociálně politických opatření společnosti (Kolibová 2011).

2.3 Sociální politika a sociální stát

Pojem **sociální stát** patří k běžně užívaným pojmům, jak u vědních oborů, např. sociologie, ekonomie, politologie, ale objevuje se i v textech odborných novin a časopisů, či v citacích odborných publikací (Potůček 1995).

Sociální stát podle Potůčka (1995, s. 35) „označuje stát, v němž se v zákonech, ve vědomí a postojích lidí, v aktivitách institucí a v praktické politice prosazuje myšlenka, že sociální podmínky, v nichž lidé žijí, nejsou jen věcí jedinců či rodin, nýbrž i věcí veřejnou“. Každý občan státu získává alespoň minimální podporu či pomoc v různých neočekávaných životných situacích, které u něho či jeho rodiny mohou nastat.

Musil (1996, s. 9) tímto pojmem vyjadřuje „situaci, v níž občané moderního státu v okamžiku oslabení nebo ztráty své schopnosti zabezpečit sobě nebo těm, kteří jsou na nich závislí, očekávanou ekonomickou nebo sociální podporu, nejsou odkázáni na dobrovolnou pomoc příbuzných a spoluobčanů a mají právní nárok na poskytnutí pomoci.“

Večeřa (1996, s. 28) definuje sociální stát, jako „stát, ve kterém demokraticky organizovaná moc prostřednictvím sociálního zákonodárství a činnosti státních orgánů a institucí: (1) garantuje základní příjem pro každého jedince a rodinu na úrovni životního minima, (2) poskytuje sociální dávky umožňující předejít, zmírnit nebo překonat důsledky sociálních událostí, (3) zajišťuje poskytování veřejných sociálních služeb (zejména v oblasti školství a zdravotnictví) pro všechny jedince bez ohledu na jejich sociální postavení.“

Z vyjmenovaných definic je zřejmá jejich vzájemná konvergence. Základní princip vychází z aktivní úlohy státu na zabezpečení přijatelného života občanů a právního nároku na zákonnou úroveň sociálního zabezpečení.

V sociálních státech jsou příjmy primárně rozdělovány trhem, toto rozdělení je však korigováno sekundární redistribucí uskutečňovanou státem, která zabezpečuje jistý příjem i nevýdělečně činným osobám. Zároveň ovlivňuje životní úroveň méně a středně majetných domácností pomocí veřejných dávek, nebo službami ve sféře zdraví, sociální pomoci, vzdělávání (Keller 2009).

2.3.1 Welfare state

Pro pojmenování sociálního státu se převážně používá synonymum „**welfare state**“. Tento anglický termín se pojí se jménem anglického lorda Williama Beveridge, který v roce 1942 zpracoval systém sociálního zabezpečení nazvaný „*Sociální pojištění a navazující služby*“, kde byl použit termín „welfare state“. Záměrem takto navrhovaného Beveridgem „welfare state“ bylo posílit pořádek a poslušnost v průběhu války. Principem byla snaha vyjádřit protikladnost anglického „welfare state“ s německým „warfare state, což lze definovat jako stát orientovaný na válku proti státu s orientací na sociální pomoc a blahobyt. Uprostřed války ukázal lidem, že mají za co bojovat, že stát se o ně postará, že osud jeho občanů mu není lhostejný. Beveridgův sociální stát položil základ sociálního zákonodárství – umožnil všem rovný podíl účasti na rozdělování (Večeřa 1996).

Zpět do češtiny lze tento výraz přeložit s obtížemi. Různí autoři používají různé možnosti, jako např. stát všeobecného blahobytu, asistenční stát, sociální kapitalismus, stát sociálního zabezpečení, sociální stát, stát všeobecné prosperity, stát sociálních práv. Potůček (1995, s. 36) používá formulaci delším, ale výstižnějším spojením jako „stát veřejných sociálních služeb“ a konstatuje, že překlad „sociální stát“ není uspokojivě specifický a klade si otázku „zda je možné představit si stát, který by nebyl sociálním“.

Počátek vzniku sociálního státu se podle některých autorů, např. Duben (1999), datuje již do 19. století, konkrétně do roku 1881, kdy byly Říšským sněmem schváleny Bismarckovy reformy na sociální pojištění dělníků. Tyto reformy zvýšily odpovědnost a funkci státu při realizaci nové etapy sociální politiky.

Keller (2009) na těchto dvou zakladatelích ukazuje odlišnost sociálního státu. Bismarckovo uspořádání bylo zaměřeno na dělníky a zaměstnance, kteří platili ze své mzdy pojistné pro zajištění sebe i své rodiny v případě ztráty zaměstnání. Beveridgova sociální politika naopak řešila chudobu jednotnými nízkými dávkami hrazenými z daní. Tento sociální stát zabezpečoval všechny potřebné, ale v minimálním rozsahu.

2.3.2 Typologie sociálních států

Neexistuje jedna běžná podoba sociálních států. Struktura a obsah sociálních států jsou určeny řadou okolností a jevů, které ve své provázanosti vytváří jedinečnost každého sociálního státu. Mezi faktory, které přispěly ke vzniku sociálních států, patří industrializace, kdy s rostoucí průmyslovou výrobou docházelo k poklesu zaměstnanosti v zemědělství, rostla velká města a rozvíjel se městský způsob života, rostly požadavky na kvalifikovanou a solidní pracovní sílu. S industrializací souvisel rychlý růst obyvatelstva a další sociální změny, např. měnila se forma rodiny a způsob života ve společnostech. Rostla důležitost národních států, rozvíjely se odborné státní orgány, centralizovala se vládní moc, rozšiřovalo se volební právo, rozvíjely se sociálnědemokratické strany (Večeřa 1996).

Rozlišují se různé typy sociálního státu, které vycházejí z odlišných sociálních názorů, postojů a přesvědčení. V podstatě tyto rozdílné typy zabezpečují své občany proti totožným rizikům, jako je nezaměstnanost, mateřství, nemoc, úraz, stáří, avšak konají tak pomocí rozličných institucí, v odlišném rozsahu a přes různé způsoby financování (Keller 2009).

Při diferenciaci sociálních států se v zásadě vychází ze dvou základních koncepcí. První koncepce, uváděná jako Titmussova ze 70. let 20. století, rozlišovala *reziduální a institucionální model*, který byl ještě později Titmussem doplněn o *pracovně výkonový či zásluhový model* sociálního státu. Druhá koncepce vychází z pojetí G. Esping-Andersena z konce 80. let 20. století, který rozeznává *liberální, konzervativní a sociálnědemokratický model*. Zaměření těchto autorů bylo směřováno na liberálně demokratické společnosti, fungující na tržně-kapitalistických principech. Z tohoto důvodu bývá tento seznam doplňován ještě o čtvrtý, *paternalistický model* sociální politiky (Rákosník, Tomeš a kol. 2012). Andersen později doplnil svůj přehled ještě o další, *jihoevropský model* (Keller 2009).

2.3.2.1 Reziiduální model sociálního státu

Reziiduální (liberální, anglosaský) sociální stát se opírá o liberální koncepci – tržně orientovaná politika s minimálními státními zásahy. Potřeby jedince jsou uspokojovány pomocí rodiny, ve které žije, a trhu, kterého je účasten. Stát nastupuje až v případě, kdy tyto instance selhávají. Jeho zásahy do sociální oblasti jsou víceméně minimální než optimální. Výše sociálních dávek je orientována na pokrytí základních životních potřeb. Předpokládá existenci soukromého pojištění (Večeřa 1996).

Jak uvádí Rákosník, Tomeš a kol. (2012), rezidium rovná se zbytek, tzn., sociální pomoc tvoří pouze doplněk tržního mechanismu, pomoc pro ty, kteří z něho v důsledku stáří, nemoci, apod. vypadli a jiné subjekty sociální politiky, v první řadě rodina, jim nejsou schopny pomoci.

2.3.2.2 Institucionální model sociálního státu

Institucionální sociální stát je protikladem reziiduálního státu. Uskutečňování sociální politiky je založeno na univerzalizmu, vztahuje se na všechny občany státu, bez ohledu na jejich výdělečnou činnost. Sociální činnosti zasahují do oblastí zajišťující hmotné potřeby, zdravotní, vzdělanostní a kulturní úroveň obyvatel. Veřejné sociální služby tvoří zákonnou funkci moderního sociálního státu. Principem tohoto modelu je předejít negativním důsledkům sociálních událostí s cílem zvýšení sociální rovnosti a sociálního bezpečí. To vede ke snížení sociálního napětí a konfliktů ve společnosti a sjednocuje společnost. Z ekonomického hlediska je tento přístup založen na vysoké míře přerozdělování. Názorově se toto pojetí váže k demokratickému socialismu (Večeřa 1996, Duben 1999, Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

2.3.2.3 Pracovně výkonový model sociálního státu

Pracovně výkonový model (konzervativní, korporativní, bismarckovský) vychází z principu zásluhovosti. Práva jedince tak nejsou prvotně určována sociální potřebností, ale podle výše příspěvku do systému sociálního pojištění. Člověk v případě sociální události je zabezpečen podle jeho předchozího úsilí, podle výše jeho finančních prostředků, kterými do systému přispěl v průběhu své pracovní činnosti. Klíčem systému je tedy povinné pojištění, kdy pracující mají zákonnou povinnost pojišťovat se, a zaměstnavatelé jsou povinni toto pojištění částečně hradit. Z ekonomického hlediska tento model předpokládá existenci příspěvkového systému, jako je pojištění. Míra přerozdělování je oproti institucionálnímu modelu nižší a stát zaručuje zabezpečení pouze základních sociálních potřeb. Současně vytváří podmínky pro vstup nestátních subjektů do sociální oblasti (Duben 1999, Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

2.3.2.4 Paternalistický model sociálního státu

Paternalistický model ztělesňuje autokratickou sociální politiku. V tomto pojetí dochází k nadřazenosti vlády nad právem, k nerovnému postavení člověka ve společnosti. Paternalismus je charakteristický svévolí mocných, držících ve svých rukou legislativní, právní, výkonnou a vojenskou moc. Držitelé moci sledují svůj vlastní prospěch a určují sociální blaho ostatním. Občan státu představuje pasivní objekt státní politiky blahobytu (Tomeš 2010, Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

2.3.2.5 Rudimentární model sociálního státu

Rudimentární (jižní, latinský) model je typický pro evropské středozemní státy (Portugalsko, Španělsko, Itálie, Řecko). Vývoj sociálního státu v těchto zemích je opožděn a projevuje se určitými rozdílnostmi. Bývá také nazýván duálním státem, neboť zahrnuje prvky konzervativního modelu (zabezpečení je závislé na hrazeném pojištění z příjmů zaměstnance) i prvky sociálně demokratického modelu (financování zdravotní péče, vzdělání z daní). Objevují se ale i prvky liberálního modelu, např. nízká míra sociálního zabezpečení u příjmově podprůměrných skupin. V tomto modelu významnou úlohu představuje členitá rodina, která zastáním řady sociálních funkcí ulevuje sociálnímu státu (Keller 2009).

2.3.3 Krize sociálního státu

Zatímco 50. a 60. léta 20. století jsou označována jako zlatý věk sociálního státu, projevující se nízkou nezaměstnaností, snižováním počtu dělníků, růstem středních vrstev obyvatelstva, růstem životní úrovně a všeobecného blahobytu (Večeřa 1996), od 70. let 20. století se hovoří o období krize sociálního státu (Keller 2009).

Jako zásadní příčiny nepříznivého vývoje sociálního státu jsou uváděny tyto argumenty:

1) Neúměrný růst nákladů – krize ekonomická. Dvě ropné krize v 70. a 80. letech 20. století způsobily dlouhotrvající hospodářský pokles, což se projevilo nižším objemem finančních prostředků, které bylo možné přerozdělit. Naproti tomu veřejné sociální výdaje si držely svůj meziroční růst a bylo těžké je snižovat (Francová, Novotný 2008).

Keller (2009) jako další příčinu spatřuje v razantním úbytku pracujících v oblasti průmyslu a velký nárůst pracovníků v sektoru služeb. Produktivita práce je ale v terciálním sektoru nižší než v průmyslu, přesto lidé pracující ve službách, žádají při nižší produktivitě práce platy srovnatelné s platy dělnickými. Dochází k nárůstu nákladů ve sféře vzdělávání, zdravotnictví, služby se prodražují.

Sociální stát se stal nepřiměřeně nákladným. Sociální výdaje vytěsňují investice, ovlivňují rozdělení zdrojů, omezují možnosti ekonomického růstu a společenského rozvoje, hospodářská výkonnost klesá (Večeřa 1996).

2) Ztráta efektivnosti sociálního státu – krize ekonomická. Zejména kritikové z řad liberálů ukazují na vysoké náklady na sociální stát, které jsou vynakládány neefektivně, systém přerozdělování je neprůhledný a těžkopádný. Vedle toho stát vytváří příliš mnoho úřednických míst, které spolu s úředními orgány, vyčerpávají velkou část prostředků určených pro sociální potřeby. Navíc z výhod sociálního státu těží převážně lidé, kteří jsou informováni, a ne ti, kteří pomoc doopravdy potřebují. Nákladnost mimoto činí některé sociální služby, které jsou poskytovány bezúplatně a zájem o ně roste, obtížně dostupnými, což vyvolává kritiku z řad veřejnosti (Večeřa 1996).

3) Demografické změny – krize demografická. Stárnutí populace vyvolává růst napětí mezi jednotlivými skupinami sociální solidarity – mladí a staří, zdraví a nemocní, ekonomicky aktivní a ekonomicky neaktivní, kdy jedni jsou zatíženi zvyšováním

sociálního pojištění a růstem počtu příjemců sociálních dávek, aniž by měli zaručenou vzájemnou kompenzaci v budoucnosti (Večeřa 1996, Duben 1999).

4) Ztráta sociálního konsenzu – krize politická, legitimacy. Počátek sociálního státu byl založen na principu plné rovnosti občanů při poskytování sociální pomoci (Beveridgova welfare state). Tato rovnost však byla v dalším období překlenuta sociální podporou, vážící se k předchozímu výdělku. Následný růst sociální rovnosti občanů je tak značně nákladný a neúnosný. Neúměrné zvyšování daní zasahuje postupně většinu obyvatelstva, čímž nepřispívá k sociálnímu smíru, nýbrž naopak. Sociální stát mnozí spatřují jako nespravedlivý, zvýhodňující pouze určité skupiny osob (Večeřa 1996). Jak podotýká Francová, Novotný (2008, s. 106) „doba zkrátka přestává být nakloněná zabezpečování rovnosti“.

2.3.4 Modernizace sociálního státu

Sociální stát, i přes velké problémy, je v mnoha svých funkcích a činnostech nenahraditelný. Není možné představit si moderní společnost bez existujícího sociálního státu. Je ale potřebné upravit jeho fungování změněným podmínkám hospodářského a společenského vývoje. Dosavadní pojetí sociální politiky jsou přehodnocovány, snižují se daně, sociální transfery i jejich podíl na hrubém domácím produktu. Mění se názor na poskytovaný rozsah sociálních služeb: jak velký podíl mají tvořit veřejné, zpravidla bezplatné služby, a jaký podíl bude zajišťován trhem. Zaměstnanci, snažící se pružně využít svoji pracovní sílu, pociťují stále více tržní nejistotu, zatímco sociální stát nese odpovědnost za sociální důsledky deregulované ekonomiky (Večeřa 1996, Duben 1999).

Podle Kellera (2009) jsou možné v zásadě dva způsoby modernizace sociálního státu:

1) omezování sociálních požadavků a práv občanů, např. stanovení maximální výše pobírané dávky, zkracování doby pobírání dávek, prodlužování věku odchodu do starobního důchodu, posunutí minimální doby placení pojistného,

2) přenesení povinnosti financování sociálních výdajů na samotné zaměstnance, např. osvobození od placení daní, daňové úlevy, zvyšování účasti na soukromém pojištění.

Zvrat v sociální politice od rozsáhle poskytované sociální péče ke státu, který zaručuje jen základní sociální jistoty, a po svých občanech požaduje aktivní samostatnou sociální účast, se nazývá jako přechod k „**post-welfare state**“. Principem je změna úlohy státu, její posílení v oblasti, kde je stát nezastupitelný jako např. zákony a kompetence (Francová, Novotný 2008).

3 Sociální politika před rokem 1989

Vývoj sociální politiky je možné členit do různých období. Podle vykonávané funkce státu bývá rozdělován do dvou etap. První vývojová etapa je charakteristická příležitostnými a omezenými sociálními aktivitami nestátních subjektů, vládnoucí vrstvy zapojují svoji účast pouze v případě situací, ohrožujících jejich postavení. Druhá vývojová etapa se váže ke vstupu státu do sociální oblasti a rostoucímu vlivu jeho funkcí. Stát vytváří nejen pravidla sociální politiky, ale vystupuje i jako přímý realizátor a vykonavatel těchto pravidel. Rodí se „moderní sociální politika“ (Krebs a kol. 2010).

3.1 První vývojová etapa

První znaky společenské pomoci jsou patrné již při zrodu lidské civilizace. Pomoc byla zcela přirozená, založená na rodové a kmenové pospolitosti. Ve starověkých zemích, např. Řecko a Řím, byla pomoc poskytována na základě významnosti a užitečnosti člověka pro společnost. Podporu získávaly určité skupiny lidí a po určitou dobu - pro zajištění obživy byla přidělována půda válečným veteránům, pomoc byla poskytována i vdovám a sirotkům po válečnících (Krebs a kol. 2010).

Ve středověku se s narůstajícím problémem chudoby zvyšovala potřeba pomoci chudým a nemocným. Zprvu se jednalo o církevní charitu. Církev zakládala nemocnice, útulky, sirotčince, pečovala o chudé. Tato pomoc byla dobrovolná, náhodná, omezená a neorganizovaná státem (Krebs a kol. 2010). Od 16. století byla péče o chudé přesunuta do pravomocí měst, později obcí. Obce měly povinnost starat se o své chudé na základě domovského práva (Potůček 1995).

Vzájemná pomoc se od středověku rozvíjela postupně. S rozvojem řemesla a obchodu byly zakládány bratrstva horníků, cechy mistrů i cechy učňů a tovaryšů. Horničtí pracovníci měli oproti ostatním řemeslům významnější postavení, které vyplývalo z důležitosti tohoto povolání pro tvorbu finančních zdrojů panovníka. Tzv. horní řády upravovaly právo této profese, stanovily zabezpečení horníků v nemoci, úrazu či zchudnutí (80 let sociálního pojištění (SP) 2004). Důležité byly i cechovní spolky, ty zaručovaly kvalitu práce svých členů a pro jejich zabezpečení a ochranu vytvářely cechovní svépomocné pokladny (Tomeš 2010).

Od konce 17. století začaly vznikat dělnické podpůrné spolky. Nejdříve v Anglii, ve střední Evropě se formovaly až s rozvojem průmyslu, v Rakousku se jejich založení datuje na počátek 19. století (Tomeš 2010).

Účelem podpůrných spolků bylo zajišťování sociálních jistot dělníků. Spolky však soustředily velký počet členů, což představovalo riziko, a proto byly tendence podvolit jejich činnost státní kontrole. V Rakousku byly spolky legalizované Živnostenským řádem roku 1859, který zvýšil vliv zaměstnavatelů na jejich správu a umožnil ve větších podnicích zakládat závodní pokladny (Tomeš 2010, Kolibová 2011).

Významem závodních dělnických pokladen bylo zajištění dělníků před nepříznivými dopady nemoci, invalidity a úmrtí. Vedle hornických pokladen znamenaly v 60. a 70. letech 19. století nejvýznamnější sociálně ochranný nástroj zajišťující peněžní dávky pracujícím (Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

Vedle dělnictva je třeba také zmínit „státní aparát“. Ve 2. polovině 18. století došlo v tehdejší Rakousku k modernizaci ve státní správě. Šlechtu, zastávající tento úřad, vystřídaly osoby, které tuto činnost vykonávaly jako své zaměstnání. Problémem bylo zabezpečení úředníků po dobu nemoci a ve stáří; šlechta disponovala majetkem, zaměstnanci měli pouze svůj plat. Tento problém vyřešilo přijetí pensijních zákonů z roku 1771 a 1781 (Kolibová 2011). Systém však nefungoval na principu pojištění, ale prostředky byly vypláceny přímo ze státní pokladny (Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

3.2 Druhá vývojová etapa

Počátek druhé vývojové etapy lze časově zařadit na konec 19. století. Roste vliv dělnického hnutí, odborů i politických stran. Dělnictvo usiluje o lepší životní podmínky, uvědomuje si důležitost a nezastupitelnost své pracovní síly. Směr sociální ochrany se soustředí na pracovní i životní podmínky pracujících, role státu vystupuje do popředí (Krebs a kol. 2010).

3.2.1 Vývoj do roku 1918

Vznik dělnických spolků vyvolal potřebu povinného sociálního pojištění. Hlavní myšlenka povinného pojištění spočívala v individuální odpovědnosti občana za vlastní budoucnost a měla nahradit státem hrazené podpory chudých. Výjimečný byl i způsob financování, pojistné bylo kapitalizováno – uhrazené pojistné se každému pojištěnci ukládalo, investovalo a při splnění nároku vyplácelo (Tomeš 2010).

Za předchůdce systému povinného pojištění jsou považováni již v 17. století v Anglii Daniel Defoe, který vytvořil systém pojištění vycházející z myšlenky vzájemnostních pokladen, a ve Francii J. - B. Colbert, autor povinného pojištění pro francouzské námořníky (Chvátalová a kol. 2012).

Klíčovým představitelem sociálního pojištění v Evropě je ale německý kancléř Otto von Bismarck, který prosadil v říšském sněmu tři sociálně pojišťovací zákony – **nemocenské pojištění (1883), pojištění úrazové (1884) a starobní a invalidní dělnické pojištění (1889)**. Jeho politika označovaná jako politika „cukru a biče“ byla namířená proti socialistům. Zavedením těchto reforem se prostředky z dělnických pokladen dostaly pod státní kontrolu, tím se znemožnilo financování dělnických akcí a také dělnické spolky byly pod větším dohledem státní moci (Tomeš 2010).

Podle německého vzoru, o pár let později, zavedl v Rakousko-Uhersku totožnou reformu ministerský předseda Eduard Taaffe – **nemocenské pojištění (1888), úrazové pojištění (1888) a hornické pojištění (1889)**, se stejným cílem jaký měly Bismarckovy reformy. Pojistné hradili zaměstnavatelé, v malém poměru přispívali i pojištěnci podle výše svého výděлку (Chvátalová a kol. 2012). Dělníkovi poté v plné pracovní neschopnosti z důvodu úrazu vznikalo právo na 60 % předchozí mzdy, v případě úmrtí z důvodu úrazu měli pozůstalí nárok na pohřebné, vdovský, vdovecký či sirotčí důchod. V případě nemocenského pojištění měl pojištěnec nárok na 60 % mzdy při nemoci delší než 3 dny, na úhradu ošetření lékařem i v nemocnici, nárok na úhradu léků (80 let SP 2004, Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

Tento zákon lze hodnotit jako významnou sociální reformu, negativum lze spatřovat v jeho velké organizační roztříštěnosti a také v nedostatečně prováděném pojištění, jelikož zaměstnavatelé se jej snažili obcházet (80 let SP 2004).

V Rakousku-Uhersku však nebylo přijato důchodové pojištění, což vyvolávalo napětí mezi dělníky i mezi soukromými úředníky (do té doby byli důchodově zabezpečeni jen státní úředníci a horníci). **Zákon o penzijním (úřednickém) pojištění** byl prosazen a schválen až v prosinci 1906, týkal se ovšem soukromých úředníků ve vyšších službách. Přiznával starobní důchod pro muže v 60 letech, kdy musel být 40 let pojištěn, a pro ženy v 60 letech, kdy délka pojištění činila 35 let. Už v roce 1914 byl tento zákon novelizován (č. 136 ř. z.), došlo k přesnějšímu vymezení pojištěných osob (Tomeš 2010, Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

3.2.2 Období 1918–1945

Významnost roku 1918 je dána vznikem samostatné Československé republiky (ČSR). Nově vzniklý stát převzal právní řád Rakousko-Uherska, měl povinnost zabezpečit válečné veterány a vyvést společnost z hospodářské i sociální krize způsobené 1. světovou válkou. Jednou z možností, jak tento stav vyřešit, bylo spojit rozdělené systémy sociálního pojištění, nároky pojištěnců by se zpřehlednily, systém by zajistil větší část obyvatelstva než dosud (Chvátalová a kol. 2012).

Než ale došlo k uskutečnění takto významných změn, byl v roce 1918 přijat zákon o osmihodinové pracovní době, v letech 1918 až 1921 zákony o podporách v nezaměstnanosti a byly vypláceny důchody válečným invalidům a pozůstalým po vojácích (Potůček 1995). V roce 1918 byl zákonem č. 92/1918 Sb. zřízen **Všeobecný penzijní ústav v Praze pro správu sociálního pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách** (Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

Zásadní reformu v sociální oblasti znamenalo přijetí **zákona č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří**. Zákon sloučil nemocenské a důchodové pojištění do jednoho předpisu, zabýval se širokou oblastí problémů. Ve všeobecných ustanoveních definoval základní princip, a to že zaměstnanci budou pojištěni a nikoliv zaopatřeni, a to pro případ nemoci, invalidity a stáří (§ 1 zákona č. 221/1924 Sb.). Zákon pojišťoval osoby, které na území ČSR, na základě pracovního, služebního nebo učňovského poměru vykonávali práce nebo služby a nevykonávali je příležitostně nebo jako vedlejší zaměstnání. V té době byl zákon považován za velmi pokrokový předpis, pro některé země se stal vzorem, např. Řecko 1932. Systém zakládal rovnováhu mezi příjmy a výdaji. Pojistné platili zaměstnavatelé a zaměstnanci, polovinu předepsaného pojistného nesl pojištěnec a polovinu zaměstnavatel (80 let SP 2004, Tomeš 2010, Chvátalová a kol. 2012).

Na základě tohoto zákona z nemocenských pokladen vznikly **nemocenské pojišťovny**, které zajišťovaly **nemocenské pojištění** pod správou Ústřední sociální pojišťovny. Vedly evidenci a vybíraly pojistné pro starobní, invalidní a nemocenské pojištění. Vyplácely dávky v nemoci, v mateřství a pohřebné. Z invalidního a starobního pojištění se vyplácely starobní a invalidní důchody, vyrovnávací příspěvky k těmto důchodům, vdovské, vdovecké a sirotčí důchody. **Starobní a invalidní pojištění** zajišťovala **Ústřední sociální pojišťovna v Praze**, nově zřízena tímto zákonem jako nejvyšší

správní orgán nárokového (obligatorního) pojištění. Organizační i administrativní stmelení představovalo nemalé ekonomické výhody a stabilizaci sociálního systému (80 let SP 2004, Kolibová 2011).

Nová právní úprava zavedla pro výplatu nemocenských dávek princip absolutní třídení karence (dávky se vyplácely až od 4. dne trvání nemoci). Vedle peněžitých dávek byla poskytována fakultativní léčebná péče s cílem odvrátit nebo odsunout hrozící invaliditu. Také nově vznikla **evidence pojištěnců** – pojištěnci dostali přidělený pojišťovací průkaz, evidenční číslo a informaci o výši pojistného. Pojistné platili na základě jejich zařazení do mzdové třídy podle výše týdenní mzdy. Mzdových tříd bylo původně 10, podle zařazení do třídy se platilo jednotné pojistné pro tu kterou třídu a ve stejné výši byl pobírán i důchod. Zaměstnavatelé byli povinni vést mzdové záznamy tři roky. Starobní důchod náležel pojištěnci v 65 letech, podmínkou bylo uplynutí čekací doby stanovené na 150 příspěvkových týdnů. Nejnižší zaměstnanecký důchod po třech letech pojištění dosahoval 95 korun, nejvyšší pak 450 korun měsíčně. Na důchod v této výši bylo možné dosáhnout po 50 letech souvislého pojištění v nejvyšší mzdové třídě v každém roce nejméně 50 týdnů. Z uvedené podmínky plyne, že na tento důchod nemohl prakticky dosáhnout nikdo (80 let SP 2004, 25 let ČSSZ 2015).

Na základě zákona vzniklo také zvláštní **pojišťovací soudnictví**. V případě neplacení pojistného či při porušení jiných povinností bylo možné zaměstnavatele a jejich zaměstnance potrestat (80 let SP 2004).

Jako zajímavost lze uvést, že evidenci plátců sociálního pojištění shromažďuje již od roku 1936 unikátní **strojový archiv** umístěný v 1. a 2. patře budovy ústředí České správy sociálního zabezpečení v Praze (tehdejší Ústřední sociální pojišťovna). Archivační funkci plní nepřerušeně dosud, i když v současné době už jen jako podpůrný zdroj. V archivu je možné nalézt nejstarší dávkové spisy důchodového pojištění občanů narozených do roku 1938, další část slouží jako archiv pro ukládání evidenčních listů. Kartotéka je udržována ve své původní podobě a od roku 2004 je zapsána v registru nemovitých kulturních památek Národního památkového ústavu (25 let ČSSZ 2015).

Přes nespornou pokrokovost zákona, lze mu vytknout i velký nedostatek – nepovedlo se vytvořit univerzální právní úpravu pro všechny zaměstnance na území tehdejšího Československa. Tento zákon se de facto dotýkal hlavně dělníků, protože pojištění státních zaměstnanců a soukromých úředníků bylo zajištěno výhodněji. Tuto výhodu

představoval **zákon č. 221/1925 Sb. o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců**, a vztahoval se i na nemocenské ošetřování příslušníků rodiny. Dalším specifickým předpisem byl **zákon č. 26/1929 Sb. o penzijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách**. Také správa hornického pojištění zůstala v kompetenci jiných institucí. Nicméně převážná část obyvatelstva ČSR byla sociálně zabezpečena zákonem č. 221/1924 Sb. (Chvátalová a kol. 2012).

Hospodářská krize na začátku 30. letech 20. století zabrzdila sociální rozvoj a také prověřila stabilitu stávajících systémů financování sociálního pojištění. Zatímco nemocenské pojištění se dostalo do tíživé hospodářské situace (rostoucí nezaměstnanost, pokles pojištěnců, pokles vybraného pojistného -> fond pojištění se ocitl v deficitu), starobního pojištění zaměstnanců se účinek dočasného poklesu zaměstnanosti neprojevil, neboť toto pojištění bylo založeno na dlouhodobé kapitalizaci pojistného (Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

3.2.2.1 Shrnutí období

System sociálního zabezpečení v Československu mezi dvěma světovými válkami byl charakteristický rozdílností předpisů do několika systémů. Byly uzákoněny normy pro různé třídy a skupiny, každá s typickým systémem práv zajišťujícím krytí sociálních rizik jako úraz, nemoc, invalidita, stáří, ztráta živitele. Hlavní skupiny představovaly státní (veřejní) zaměstnanci, soukromí zaměstnanci ve vyšších službách, dělníci a určité odchylky náležely horníkům. Pojištění bylo navázáno na pracovní příjem a různé systémy tedy byly logickým vyústěním, jelikož příjmové rozdíly mezi skupinami zaměstnanců byly před druhou světovou válkou velké. Systémy byly financovány z vybraného pojistného, které odváděl zaměstnavatel i zaměstnanec vždy po jedné polovině (Tomková, 2009).

Celkově se systém sociálního pojištění snažil o udržení tradičního obrazu rodiny - živitel rodiny muž, zajištění byli i rodinní příslušníci. Obvykle se z **nemocenského pojištění** poskytovalo plnění ve formě věcných dávek – lékařská pomoc a léky včetně nemocenského ošetřování členů rodiny, a peněžní plnění ve formě nemocenských dávek, dávek v mateřství a pohřebné. Z **důchodového pojištění** se poskytovaly důchody starobní, invalidní, vdovské, sirotčí a výbavné (Zákon č. 221/1924 Sb.).

Skutečnost, že systém obsahoval různé odchylky pro určité skupiny pracujících, lze uvést na příkladu veřejných zaměstnanců. V době nemoci měli veřejní zaměstnanci

nárok na plat minimálně po dobu jednoho roku, proto ze zákona jim bylo poskytováno věcné plnění formou lékařské péče, léků a léčebných pomůcek. Obdobně u nemocenského pojištění soukromých zaměstnanců, měli někteří tito zaměstnanci tu výhodu, že v případě nemoci jim bylo podrženo právo na plat až po dobu šesti neděl a tuto dobu bylo možné při splnění určitých podmínek prodlužovat (Tomková 2009).

Po organizační stránce zde působila řada institucí pověřených správou pojistného a výplatou plnění. V případě dělnického pojištění hlavní orgán představovala **Ústřední sociální pojišťovna** a jí podřízené **nemocenské pojišťovny: okresní, zemědělské, závodní, společenstevní, spolkové a zapsané pomocné**. U veřejných zaměstnanců byl nositelem nemocenského pojištění **Léčebný fond** se sídlem v Praze, zvláštní fondy měli zaměstnanci železniční správy – **Nemocenská pokladna státních drah**, zaměstnanci poštovní správy – **Léčebný fond poštovních zaměstnanců** a katoličtí kněží – **Kněžská nemocenská pokladna** v Přerově (Tomková 2009, Zákon č. 221/1924 Sb.).

Nositelem důchodového pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách byl **Všeobecný pensijní ústav** v Praze, nemocenské pojištění zabezpečovala **Nemocenská pojišťovna soukromých zaměstnanců** v Praze. A poslední skupinu, zaměstnance v hornictví zajišťovaly **revírní bratrské pokladny** se svým hlavním orgánem **Ústřední bratrskou pokladnou** v Praze (Tomková 2009).

Za zmínku jistě stojí i zabezpečení válečných poškozců a pozůstalých po vojácích. Organizačně zajišťovaly **Ministerstvo národní obrany ČSR** a **Ministerstvo sociální péče ČSR**. O přiznání a výplatě důchodů rozhodoval **Zemský úřad pro péči o válečné poškozence**. Nárok na požitky (důchod) se odvíjel od výše příjmu poškozence, tzn. nezakládal povinnou účast v pojistném systému. Za požitky byly považovány důchody invalidní, vdovský, sirotčí a předkův. Požitky byly vypláceny ze státních finančních prostředků (Zákon č. 142/1920 Sb.).

Je patrné, že v této době nelze vytyčit roli **Okresních správ sociálního zabezpečení**, tyto orgány sociálního zabezpečení neexistovaly, jejich významnost tedy nastupuje až mnohem, mnohem později.

3.2.3 Období 1945–1948

Začátek tohoto období je charakteristický koncem 2. světové války. Republika se zaměřila na poválečnou obnovu a na zabezpečení chodu státu, narušeného nacistickou okupací (Průcha a kol. 2009).

Mezi první důležité akty lze zahrnout zavedení přídavků na děti od 1. prosince 1945, které představovaly význačnou společenskou pomoc rodinám s nezaopatřenými dětmi (25 let ČSSZ 2015).

Již během války byla započata příprava na zdokonalení sociálního pojištění, na jehož návrhu se podíleli i odborníci Ústřední sociální pojišťovny. Tehdejší předúnorovou vládou byl vyhlášen program přípravy národního pojištění, jehož prostřednictvím se měly realizovat závazky Košického vládního programu. Ten stanovil „položít základy velkorysé sociální politiky a sociální péče pro všechny vrstvy pracujícího lidu měst a venkova“ (Průcha a kol. 2009, s. 204). Zásadní podmínkou sociálních jistot mělo být zabezpečení práce všem práceschopným občanům, mzdy měly být chráněny zákonem.

Zákon o národním pojištění č. 99/1948 Sb. byl schválen v dubnu 1948, po únorovém převratu, který však pro vývoj sociální politiky nepředstavoval žádný podstatný zvrat. Zákon sjednotil sociální pojištění (zrušil všechny předchozí zákony této oblasti) a zakončil jeho demokratický vývoj na dlouhých 40 let (Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

Tento velkorysý předpis se týkal zaměstnanců a jejich rodinných příslušníků, samostatně hospodařících občanů i příslušníků svobodných povolání. Sloučil podmínky důchodového pojištění dělníků se státními a veřejnými zaměstnanci. V tomto zákoně již byli povinně (zákonně) pojištěni všichni zaměstnanci, bez ohledu na přihlášení či zaplacení pojistného. Pojištění bylo povinné, za zaměstnance je hradil zaměstnavatel. Dávky nemocenského pojištění se vyplácely od prvního dne nemoci, věcné dávky zahrnovaly bezplatnou ústavní i mimoústavní léčbu, léky. V mateřství se vyplácely 18 měsíců dávky ve výši nemocenského, péče zahrnovala bezplatné lékařské ošetření, pobyt v porodnici, porodné 2500 Kčs, dětskou výbavičku. Důchodové pojištění poskytovalo celkem 9 druhů dávek. Zákon stanovil nárok na starobní důchod po 20 letech pojištění v 60 letech nebo po minimálně čtyřletém pojištění v 65 letech. Některé prvky zanesené v této době do sociálního pojištění přetrvaly dodnes. Tak například dlousložková konstrukce důchodu, která kombinuje prvek solidarity s prvkem zásluhovosti. Prvek solidarity zajišťuje pojištěncům takovou výši dávky, která je

ochraňuje proti sociální nouzi či hranicím chudoby, druhý prvek bere v úvahu zásluhovost, čili míru příspěví do systému (Zákon č. 99/1948 Sb., Průcha a kol. 2009).

Přes zdůrazňovanou univerzalitu systému byly ponechány odchylky v důchodovém pojištění horníků, např. nižší věk odchodu do důchodu. Také důchodové nároky příslušníků ozbrojených sil upravoval **zákon č. 89/1952 Sb., o důchodovém zaopatření příslušníků ozbrojených sil**. Kromě dávek pro výdělečně činné občany zahrnul zákon i dávky pro populaci nevýdělečnou v podobě důchodů manželek a sociálních důchodů. Tímto došlo ke spojení principu pojišťovacího a zabezpečovacího (Tomková 2009).

Systém národního pojištění nezahrnoval pojištění v nezaměstnanosti, pouze nemocenské pojištění nezaměstnaných. Toto se ale příliš nepředpokládalo, protože dekretem č. 88/1945 Sb. byla zavedena všeobecná pracovní povinnost (Tomková 2009).

Než se ale tento zákon mohl začít plně uplatňovat, byla zahájena v roce 1950 jeho revize (Průcha a kol. 2009).

3.2.3.1 Shrnutí období

Poválečné období bylo charakteristické přípravou reformy sociálního pojištění. Cílem bylo vytvořit univerzální systém, který by zahrnoval veškeré zaměstnané obyvatelstvo se zajištěním všech uznávaných sociálních událostí (od narození do smrti), a také sjednocení sociální ochrany a odstranění všech rozdílů mezi pojištěnými osobami, a to ve prospěch dělníků. Tyto změny přinesl zákon o národním pojištění, podle kterého byli pracující pojištěni ze zákona, tedy bez nutnosti přihlášení či zaplacení pojistného. Za zaměstnance celé pojistné hradil zaměstnavatel, samostatně výdělečně činné osoby si hradili pojistné sami. Systém byl financován z pojistného a příspěvků od státu (Zákon č. 99/1948 Sb.).

I přes proklamovanou jednotnost systém umožnil odchylky v důchodovém pojištění příslušníků ozbrojených sil i v důchodovém pojištění horníků. Také v oblasti nemocenských dávek ponechal do roku 1957 odlišnost pro veřejné zaměstnance, kdy místo peněžitých dávek v nemoci pobírali po určitou dobu plat (Tomková 2009).

Jednotnosti ale bylo dosaženo z hlediska organizace. Organizační roztržštěnost předchozího období byla nahrazena jedinou **Ústřední národní pojišťovnou** se sídlem v Praze a jejími organizačními složkami, **národními pojišťovnami** a **okresními**

národními pojišťovnami. Ta se stala právním nástupcem předchozích nositelů důchodového, provizního, penzijního a nemocenského pojištění (Zákon č. 99/1948 Sb.).

3.2.4 Období 1949–1968

Na počátku 50. let 20. století šel vývoj k postátnění sociální a zdravotní ochrany. Uplatňovaly se „sovětské zkušenosti“, rušily se charitativní dobrovolné organizace. Některé sociální funkce, jako podpora v nezaměstnanosti, pomoc chudým, byly pokládány za pozůstatek kapitalismu a v nové společnosti nepotřebné. V rámci procesu tvorby veřejnoprávního sociálního státu došlo k zestátnění zdravotních zařízení a vzniku státního systému zdravotnictví (Tomeš Národní pojištění (NP) 1/2015).

Národní pojištění bylo novelizováno **zákonem č. 102/1951 Sb., o přebudování národního pojištění.** Tento zásah představoval přeměnu samosprávného sociálního pojištění na centrálně řízené sociální zabezpečení. Pojistné bylo sloučeno s daní ze mzdy, sociální zabezpečení a zdravotnictví se financovalo ze státního rozpočtu. Došlo k oddělení nemocenského pojištění a jeho výkon převzalo Revoluční odborové hnutí (ROH). Samostatnou organizací byl Svaz výrobních družstev. Navazující **zákon č. 103/1951 Sb., o jednotné preventivní a léčebné péči,** přiznal nárok na zdravotní péči i nemocensky nepojištěným osobám (Kalinová 1998, Chvátalová a kol. 2012).

Proces transformace byl dokončen přijetím dvou zákonů, které oddělily obě do té doby stávající složky sociálního pojištění. **Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců,** sloučil nároky na nemocenské dávky pro všechny kategorie pracovníků (zrušil výhody státních a veřejných zaměstnanců), u žen byly srovnány peněžité dávky v mateřství, rodinné přídavky rostly s počtem dětí v rodině. Mezi věcné dávky patřila lázeňská péče, výběrové rekreace ROH a dětské rekreace ROH. Nemocenské dávky (pobíraly se od prvního dne PN) i všeobecná bezplatná zdravotní péče, byly hrazeny ze státního rozpočtu. **Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení,** upravoval důchodové zabezpečení a sociální péči, která nahradila chudinskou péči. Důchody byly diferencovány podle zavedených tří kategorií zaměstnanců, došlo ke snížení věkové hranice pro vznik nároku na starobní důchod u mužů z 65 let na 60 let při 20 letech zaměstnání a u žen z 60 let na 55 let. Nově byl do systému zaveden důchod za výsluhu let a osobní důchod pro zasloužilé pracovníky v oboru hospodářství, vědy, kultury, správy a jiných sektorech veřejné činnosti. Také po celé období socialismu byly mimo

zákonem stanovených nároků přiznávány důchody pro zasloužilé členy Komunistické strany Československa (KSČ), které navrhovaly okresní výbory KSČ a schvalovala vláda (Průcha a kol. 2009, Tomková 2009, Chvátalová a kol. 2012).

Vlivem nepříznivého ekonomického vývoje rostl národní důchod pomaleji než náklady na sociální zabezpečení, přijala proto tehdejší komunistická vláda rozhodnutí o změnách v důchodovém zabezpečení. Tyto změny vnesl do systému **zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení**. Byla prodloužena požadovaná doba zaměstnání pro přiznání starobního důchodu z 20 let na 25 let, ženám se nově započítávala péče o dítě do tří let věku. Podle počtu dětí byla ženám snížena hranice odchodu do důchodu – od 53 do 56 let, bezdětné ženy 57 let. Pro výpočet důchodu byla směrodatná výše mzdy v posledních letech před odchodem do důchodu, a nikoliv výše zaplaceného pojistného – tím došlo k opuštění principu pojištění (Kalinová 1998, Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

Samostatnou oblast představovalo sociální zabezpečení družstevníků. Důchodové a nemocenské nároky pro tuto skupinu pracovníků zavedl **zákon č. 32/1962 Sb.**, novelizován **zákonem č. 103/1964 Sb.** o sociálním zabezpečení družstevních rolníků. Zákon rozlišoval družstva s vyšší a nižší úrovní hospodaření. Družstevníci měli nárok na nemocenské - pro členy družstva z vyšší úrovně hospodaření byly hrazeny ze státních prostředků, členům z nižší úrovně byly vypláceny z prostředků družstva. Důchodové zabezpečení členů vyšší úrovně bylo obdobné se zabezpečením pracovníků v pracovním poměru (Zákon č. 101/1964 Sb.). Tímto krokem vládnoucí strana posilovala socializaci zemědělství a oddanost společnosti (Tomková 2009).

Na základě **zákona č. 53/1968 Sb., o změnách v organizaci a působnosti některých ústředních orgánů**, vzniklo **Ministerstvo práce a sociálních věcí**. Mělo zabezpečovat funkce v oblasti sociálního zabezpečení, které do té doby vykonával Státní úřad sociálního zabezpečení. Rozhodování o dávkách důchodového zabezpečení přešlo na Správu důchodů v Praze, ze které v roce 1969 vznikl Úřad důchodového zabezpečení (Tomeš NP 1/2015).

3.2.4.1 Shrnutí období

Počátek tohoto období je charakteristický přebudováním národního pojištění. Jeho původní koncept nevyhovoval komunistické společnosti. Převládaly názory, že

v socialismu sociální problémy vymizí, sociální péče nebude nutná, všichni budou pracovat a rostoucí výroba zajistí veškeré potřeby (Tomková 2009).

Koncept sociálního zabezpečení zahrnoval jednak **důchodové zabezpečení** a pro určité skupiny osob (osoby zdravotně postižené, osoby staré, osoby se změněnou pracovní schopností) i určitou formu **státního zabezpečení**. Tu tvořily nejen doplňkové dávky, ale také pečovatelské služby zajišťované pouze dobrovolnými pečovatelkami a domovy důchodců (Tomková 2009).

V rámci **nemocenského pojištění** byly poskytovány jednak peněžité dávky v nemoci, při ošetřování člena rodiny, při porodu a v mateřství, rodinné přídavky, pohřebné. Věcné dávky zahrnovaly lázeňskou péči, výběrové rekreace ROH a dětské rekreace ROH (Zákon č. 54/1956 Sb.).

Po organizační stránce došlo k oddělení nemocenského pojištění od důchodového. Výkonem nemocenského pojištění zaměstnanců bylo pověřeno ROH (přetrvalo zde až do roku 1990). Vrcholným orgánem byla **Ústřední rada odborů**, provádění nemocenského pojištění se přeneslo také na **závody** a **odborové svazy** (Zákon č. 54/1956 Sb.).

Pro zaměstnance **výrobních družstev** se nemocenské pojištění provádělo přímo v družstvech, kde o dávkách nemocenského pojištění rozhodovaly **komise péče o pracující**. Nejvyšším orgánem nemocenského pojištění členů výrobních družstev byl **Ústřední svaz výrobních družstev** (Vyhláška č. 274/1956 Ú.1.).

Pro provádění důchodového zabezpečení byl nově zřízen **Státní úřad důchodového zabezpečení** v Praze. Výkon některých činností ve věcech důchodového zabezpečení byl přenesen na **krajské a okresní národní výbory**, kde byly pro tyto účely voleny **komise sociálního zabezpečení** jako výkonné orgány a **posudkové komise sociálního zabezpečení** jako znalecké orgány (Zákon č. 55/1956 Sb.).

Pojistné zaměstnanců na nemocenské pojištění odváděl zaměstnavatel ve výši 10 %, resp. 15 % z příjmu. Příjmy a výdaje nemocenského pojištění byly součástí státního rozpočtu (Zákon č. 54/1956 Sb.).

Dávky a služby sociálního zabezpečení byly poskytovány státem, zaměstnanci na jejich úhradu neplatili žádné příspěvky (Zákon č. 101/1964 Sb.).

Sociální zabezpečení družstevních rolníků organizačně zajišťoval Státní úřad sociálního zabezpečení ve věcech důchodových dávek, okresní národní výbory a **sociální komise jednotných zemědělských družstev (JZD)**. **Sociální komise** vykonávaly administrativní činnosti potřebné pro provádění sociálního zabezpečení družstevníků, spolupracovaly v řízení o dávkách důchodového zabezpečení, v řízení o službách a dávkách sociální péče. Také rozhodovaly o nemocenských dávkách a dávkách zabezpečení matky a dítěte. Dávky sociálního zabezpečení byly v podstatě obdobné dávkám ostatních pracujících, zvýhodnění byli družstevníci z vyšší úrovně hospodaření. Dávky sociálního zabezpečení družstevníků poskytoval stát. Na částečnou úhradu nákladů sociálního zabezpečení družstvo odvádělo nejprve 4 % celkových výnosů, později (od roku 1964) příspěvek ve výši 11,2 % úhrnu pracovních odměn (Zákon č. 32/1962 Sb., Zákon č. 103/1964 Sb.).

Odděleně od systému nemocenského pojištění a sociálního zabezpečení pracujících zůstalo zajištění příslušníků ozbrojených sil a bezpečnostních sborů. Organizačně zajišťovaly **Ministerstvo národní obrany** a **Ministerstvo vnitra**. Zatímco výkon nemocenského pojištění zůstal v kompetenci ministerstev až do roku 2008 a postupně se rozšířil i na další příslušníky záchranných a dalších služeb, v důchodovém zabezpečení bylo zákonem č. 101/1964 Sb. včleněno zabezpečení těchto složek na úroveň pracujících (Zákon č. 32/1957 Sb., Zákon č. 33/1957 Sb., Zákon č. 101/1964 Sb.).

V organizaci provádění důchodového zabezpečení došlo v průběhu tohoto období k dalším změnám. Státní úřad důchodového zabezpečení byl v roce 1964 změněn na Státní úřad sociálního zabezpečení, a v roce 1968 pravomoc v rozhodování o dávkách důchodového zabezpečení přešla na **Správu důchodů v Praze** (Zákon č. 53/1968 Sb.).

3.2.5 Období 1969–1989

V období normalizace se k významnějším počínům řadí zavedení mateřského příspěvku **zákonem č. 154/1969 Sb., o mateřském příspěvku** a **zákonem č. 107/1971 Sb., o mateřském příspěvku**. Mateřský příspěvek se vyplácel ženám, pečujícím alespoň o dvě děti, z nichž jedno dítě nedosáhlo dvou let. Výše příspěvku byla stejná pro všechny matky v částce 500 Kčs měsíčně a doba poskytování byla prodloužena do dvou let věku dítěte. Důsledkem přijatých zákonů byl výrazný nárůst porodnosti a zvýšení počtu žen na mateřské dovolené (Průcha a kol. 2009).

Další podporu pro rodiny s dětmi přineslo v roce 1971 zdvojnásobení podpory při narození dítěte z 1 000 Kčs na 2 000 Kčs (**zákon č. 98/1971 Sb.**) a v roce 1973 zvýšení přídavků na děti (**zákon č. 99/1972 Sb.**) (Tomková, 2009).

Ve sledu **zákonů o sociálním zabezpečení** byly přijaty **zákon č. 121/1975 sb.** a **zákon č. 100/1988 Sb.**, které vnášely do systému pouze dílčí změny, podstata systému zůstávala stejná (Průcha a kol. 2009).

3.2.5.1 Shrnutí období

Opatření v posledním, předlistopadovém období, byly zaměřeny na rodiny s dětmi a příjemce nejnižších důchodů. Po organizační stránce došlo v roce 1969 ke změně orgánu v rozhodování o dávkách důchodového zabezpečení, kterým se stal **Úřad důchodového zabezpečení** v Praze. Část výkonu ve věcech sociálního zabezpečení zůstala v kompetenci **krajských a okresních národních výborů** (Zákon č. 2/1969 Sb.).

V roce 1976 na základě zákona č. 121/1975 Sb. byla oddělena správa sociálního zabezpečení pro vojáky z povolání, příslušníky Sboru národní bezpečnosti a příslušníků Sborů nápravné výchovy. Rozhodování o důchodových dávkách převzaly v případě vojáků z povolání **krajské vojenské správy** řízeny **Ministerstvem národní obrany**, u příslušníků Sboru národní bezpečnosti rozhodovaly orgány **Ministerstva vnitra** a u příslušníků Sborů nápravné výchovy působnost příslušela orgánům **Ministerstva spravedlnosti** (Zákon č. 121/1975 Sb.).

Změnou prošla i organizace nemocenského pojištění. Vyhláškou č. 178/1968 Sb. byly zřízeny **Správy nemocenského pojištění (Okresní, Krajské, Česká, Slovenská a Ústřední)** jako orgány ROH, vykonávaly činnosti nemocenského pojištění zaměstnanců mimo závody. **V závodech** byly pro výkon nemocenských činností ustanoveny **komise národního pojištění** (Vyhláška č. 178/1968 Sb.).

Pro zaměstnance výrobních družstev činnosti v nemocenské oblasti prováděly příslušné volené orgány **výrobního družstva** (představenstvo, komise), mimo družstva výkon činností zajišťovaly **Správy nemocenského pojištění**. Výrobní družstva byla organizována ve **Svazu výrobních družstev**³, který byl jejich nejvyšším orgánem (Vyhláška č. 88/1967 Sb.).

³ v roce 1990 změna názvu na Svaz českých a moravských výrobních družstev (60. výročí založení Svazu českých a moravských výrobních družstev 2016).

V **jednotných zemědělských družstvech** nadále působily **sociální komise** vykonávající vybrané činnosti ve věcech nemocenského pojištění a sociálního zabezpečení družstevníků.

Ani v této etapě, v jejímž závěru končí vláda komunistické strany a nastupuje demokracie, není možné definovat roli okresních správ sociálního zabezpečení ve sféře sociální politiky. V sociální oblasti působila řada orgánů a institucí, které vznikly, zanikly a opět vznikly, a které stály u zrodu vzniku **Okresních správ sociálního zabezpečení** v nové demokratické etapě vývoje České republiky.

Organizační zajištění systému sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území Československa od roku 1918 uvádí schéma v **Příloze A**.

3.3 Základní aspekty sociální politiky před rokem 1989

Na konci 80. let 20. století byla v Československu sociální politika charakteristická výsadním postavením státu ve funkci zákonodárce, vykonavatele, kontrolora. Systém byl řízen centrálně a byl financován ze státního rozpočtu. Stát vystupoval v roli jediného zaměstnavatele a provozovatele národního hospodářství, řízeného pomocí pětiletých plánů a státního rozpočtu. Uplatňoval se princip plné zaměstnanosti, občané byly pouhými pasivními příjemci služeb, o jejichž kvalitě neměli možnost spolurozhodovat. Pracovní potenciál byl málo produktivní, jeho využití bylo nízké. Důraz byl kladen na zaměstnanost žen jako projev jejich rovnosti s muži, prioritu měla opatření zabezpečující ženám - matkám setrvání v pracovním procesu (jesle, mateřské školky). Náhradou byl ženám umožněn dřívější odchod do důchodu. Sociální spravedlnost byla uznávána ve smyslu „všem stejně“, uplatňovaly se univerzální schémata a celospolečenský solidarismus. Nerovnost mezi občany se projevovala existencí různých příjemců dávek vyplývajících z jejich spojení s režimem. Ekonomická neefektivnost, nedostatek finančních zdrojů, špatné hospodaření státní ekonomiky prohlubovaly krizi a způsobovaly velkou zadluženost v oblasti služeb. Realizace důsledných reforem byla politicky nepřípustná, a proto docházelo k uskutečňování pouze dílčích změn. Podniky naplňovaly oblast sociální politiky v péči o své

zaměstnance a jejich rodinné příslušníky v podobě bydlení, podnikové mateřské školky, zdravotní péče, podnikové rekreace, a tím vyvažovaly svým zaměstnancům mezery v sociální činnosti státu (Potůček 1995, Francová, Novotný 2008, Chvátalová a kol. 2012).

Kalinová (1999) spatřuje v bývalém systému i určité sociální pozitivum pro budoucí transformaci, a to např. vysoká vzdělanost, kvalifikační úroveň obyvatelstva, kulturní vyspělost, i uplatnění „podnikatelských schopností“ zejména v 70. a 80. letech 20. století v rámci šedé ekonomiky (např. melouchy stavební povahy, různé opravy, spropitné v pohostinství, v kadeřnictví, domácí zemědělská výroba, černý obchod s valutami a tuzexovými poukázkami). To vše představuje důležitý vklad do budoucna a po roce 1989 i přizpůsobení lidí novým podmínkám.

Jaký byl vývoj důchodového zabezpečení v letech 1970-1989 udává tabulka č. 1.

Tabulka 1: Důchodové zabezpečení v letech 1970-1989

Ukazatel	1970	1975	1980	1985
Počet vyplácených důchodů v tisících	3 319	3 580	3 774	4 173
<i>z toho: starobní</i>	1 501	1 750	1 993	2 342
<i>invalidní</i>	708	699	697	722
<i>ostatní¹⁾</i>	1 110	1 131	1 084	1 109
Úhrn vyplácených dávek v mil. Kčs ³⁾	24 747	31 390	42 457	61 649
Průměrný měsíční starobní důchod v Kčs				
<i>dělníci a ostatní zaměstnanci</i>	863	953	1 181	1 519
<i>družstevní rolníci</i>	528	611	835	1 256
Starobní důchod v % průměrné hrubé mzdy ²⁾	44,5	41,4	44,8	48,6

¹⁾ důchody vdovské, sirotčí, manželek, sociální a osobní, jiné druhy přiznané před rokem 1957

²⁾ průměrný měsíční starobní důchod dělníků a ostatních zaměstnanců v poměru k hrubé mzdě této sociální skupiny v daném roce

³⁾ Kčs – koruna československá

Zdroj: Průcha a kol. 2009, s. 917

V rámci důchodového zabezpečení nedocházelo k pravidelným valorizacím důchodů, jejich zvyšování záleželo na usnesení sjezdu KSČ. Tabulka č. 1 vykazuje růstový trend jak ve zvyšování počtu příjemců důchodů a s tím související rostoucí objem vyplácených peněžních prostředků na důchody, tak i v růstu individuálních důchodů pracujících včetně růstu starobního důchodu v poměru k průměrné mzdě.

4 Sociální politika po roce 1989

17. listopad 1989 označuje datum, od kterého se začínají odvíjet novodobé dějiny českého státu. Hromadné vystoupení občanů nepředstavovalo sociální vzpouru, ale šlo o politický odpor, podněcený ze zahraničí (situace v Sovětském svazu a dalších sousedních zemích východního bloku). Sociální systém se však určitým způsobem na pádu komunistického režimu podílel. Tvořil součást neefektivního ekonomického systému, kterému pomáhal rovnostářskou redistribucí, nemotivující iniciativu lidí (Kalinová 1999).

Po listopadu 1989 došlo ke změně politických poměrů, byla budována demokratická společnost, zaváděno tržní hospodářství, které přineslo změny ve vlastnických vztazích a také změny v postavení a úloze jedince v pracovním procesu i ve společnosti. K těmto změnám nemohlo dojít bez změny v sociální politice. Bylo nutné změnit staré sociální principy a paternalistické myšlení, proto i sociální politika po roce 1989 vstupuje do procesu transformace (Krebs a kol. 2010).

4.1 Transformace sociální politiky

Transformace je proces, při kterém dochází k přetvoření předešlého systému na systém nový. Přitom starý systém ve své původní úloze již neexistuje a nový systém zatím ještě jako celek uspokojivě nefunguje. Je třeba si také uvědomit, že klíčové prvky sociální politiky se mění a vyvíjí. Sociální politika je „živý systém, reaguje na aktuální podmínky a úkoly společnosti, a nikdy ji nelze považovat za definitivní a jedinečnou správnou konstantu“ (Krebs a kol. 2010, s. 105).

Ekonomická transformace po roce 1989 byla doprovázená negativními sociálními dopady - inflace, nezaměstnanost, pokles reálných příjmů, pokles zemědělské produkce, snížení spotřeby obyvatelstva, privatizace; proto komplexní přeměna celého sociálního systému by mohla vést k přebytečnému sociálnímu napětí. Scénář sociální reformy vypracovaný vládou České a Slovenské Federativní Republiky v roce 1990 představoval první krok kontinuální reformy v sociální oblasti. Byl zpracován na období dvou let a uvažoval pouze krátkodobé změny v sociální politice. Důležitost byla věnována sociální záchrané síti jako ochrany určité skupiny obyvatelstva před dopady přechodu k tržní ekonomice (Průcha a kol. 2009).

Krebs (2010) formuluje záchrannou sociální síť jako souhrn zákonodárných norem, pomocí kterých stát zaručuje občanům nezbytně nutnou pomoc v závažných sociálních situacích vyvolaných ekonomickou reformou. Opatření se týkají např. zajištění pracovní síly nezbytnými příjmy v případě nezaměstnanosti, zaručení minimálního pracovního příjmu ekonomicky aktivnímu obyvatelstvu (minimální mzda), stanovení potřebné výše příjmů zejména nízkopříjmovým rodinám s dětmi (životní minimum), garance ochrany bydlení u sociálně potřebných občanů (příspěvky na úhradu nákladů souvisejících s bydlením).

Záchranná sociální síť byla projevem celospolečenské solidarity a odpovědnosti státu vůči občanům v případě, že se ne vlastní vinou ocitnou ve stavu nouze, ve stavu ohrožující jejich sociální zájmy nebo zájmy společnosti. Je ale nezbytné těmto závažným situacím předcházet a to vhodnou makroekonomickou i sociální politikou, např. neinflační vývoj, dostatečná nabídka pracovních míst, důchodové pojištění (Krebs a kol. 2010). Záchrannou sociální síť zaštitily zejména **zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu** a **zákon č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti**.

Mezi první legislativní opatření v sociální oblasti patřilo vybudování systému úřadů práce (ÚP) a dávek v nezaměstnanosti. **Zákon o zaměstnanosti č. 1/1991 Sb.** a **zákon o soukromém podnikání č. 105/1990 Sb.** vytvořily prostor pro soukromé podnikání a zaměstnávání občanů u soukromých podnikatelů, **zákon č. 455/1991 Sb.** upravoval **živnostenské podnikání**. Dělníci odcházeli z umírajících státních podniků, začali soukromě podnikat, zakládali firmy. To mělo velký vliv na nezaměstnanost, která v té době byla nízká (Tomeš NP 2/2015).

V důchodové oblasti byly zrušeny osobní důchody vedoucích funkcionářů KSČ a příplatky k důchodům u zasloužilých členů KSČ. Tento krok odstraňoval diskriminace minulého systému. K 1. říjnu 1990 se uskutečnila první valorizace důchodů, další následovaly v letech 1991 a 1992. Krokem k vytvoření sociální pojišťovny byl **zákon č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti**. Zákon zavedl systém příspěvků na sociální zabezpečení, tj. pojistné jako zvláštní platba uskutečňovaná mimo daňový systém. Nárok na plnění poté náležel tomu, kdo platil příslušné pojistné, nehledě na skutečnost jestli je příjemce potřebný či nikoliv (MPSV vývoj 2015). Realita však byla taková, že pojistné zůstalo příjmem státního rozpočtu, takže se vlastně stalo další daní (Krebs a kol. 2010).

Zákonem č. 42/1994 Sb. bylo zavedeno **penzijní připojištění se státním příspěvkem**. Tímto krokem došlo ke zvýraznění principu individuální odpovědnosti člověka za svoji životní úroveň v důchodovém věku. Spořením dochází k odložení části příjmů člověka pro zajištění jeho budoucí sociální události (Kotous, Munková, Štefko 2013). Tento „třetí pilíř důchodového systému“ byl založen zcela na občanském principu, bez možné účasti zaměstnavatelů (tzv. zaměstnaneckého principu) a až do roku 1999 nebyl stimulován daňovými úlevami (MPSV vývoj 2015).

Zásadní změnu představovalo přijetí **zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění**, posunující systém důchodového zabezpečení na moderní systém důchodového pojištění. Systém je průběžně financovaný, dávkově definovaný, povinný pro všechny ekonomicky aktivní osoby (MPSV vývoj 2015). Zákon přinesl úpravu redukčních hranic při výpočtu výše důchodu a stanovil základní výměru důchodu. Vedle základní výměry důchod zahrnuje i procentní výměru. Skutečnost, že zákon vedl k vyrovnání rozdílů v důchodech, a tedy dostatečně nebral v úvahu zásluhový princip, se ukázala jeho velkým záporem (Kotous, Munková, Štefko 2013).

V roce 1990 došlo ke sjednocení správy sociálního zabezpečení. Koncept předpokládal návrat k Národní pojišťovně vytvořením samostatného systému se samosprávnými prvky, financování oddělené od státního rozpočtu na fondovém základu. K tomuto záměru však nedošlo. Vzniklá Česká správa sociálního zabezpečení nebyla oddělena od státní správy, její orgány nebyly samosprávné, také financování spadalo pod státní rozpočet. Tato skutečnost umožnila vládě odčerpat přebytky z vybraného pojistného k vyrovnání státního rozpočtu. Když byl v roce 1996 vytvořen samostatný účet důchodového pojistného, žádný přebytek již neexistoval (Krebs a kol. 2010, Rákosník, Tomeš a kol. 2012).

Nově byl zaveden systém **všeobecného zdravotního pojištění zákonem č. 550/1991 Sb.** Zákon přenesl správu zdravotního pojištění na státu nezávislé zdravotní pojišťovny v čele s největší z nich Všeobecnou zdravotní pojišťovnou, **zákon č. 551/1991 Sb.**, a další oborové, resortní a podnikové pojišťovny, **zákon č. 280/1992 Sb.** (Chvátalová a kol. 2012).

Nemocenskou oblast stále upravoval zákon z roku 1956 (č. 54/1956 Sb. včetně novelizací). Tento zákon však připouštěl v podmínkách tržní ekonomiky značné zneužívání. Zneužíván byl nezaměstnanými, neboť nemocenské dávky byly vyšší než

dávky v nezaměstnanosti. Zneužívali ho podnikatelé, pro které ve finanční tísní bylo výhodnější nechat zaměstnance doma na nemocenské a ušetřit jejich mzdy. K nápravě toho stavu došlo až v dalších letech (Tomeš NP 4/2015).

V roce 1995 přijatý **zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře**, věcně sjednotil systém rodinných dávek do té doby roztržštěný do různých skupin státních příspěvků pro rodiny s dětmi. Nový systém zaměřený na ochranu rodin s dětmi ze strany státu tvořily dávky poskytované jednak adresně, tj. v závislosti na příjmu rodiny, tak i dávky poskytované plošně, tj. bez závislosti na výši příjmu rodiny (Arnoldová 2012).

Tomeš (NP 4/2015, s. 6) hodnotí přijaté systémové změny z 1. poloviny 90. let 20. století jako žádoucí, nastavené správným směrem. Reagovaly na „potřeby doby, demokratizaci a liberalizaci české společnosti“.

4.2 Základní postoje sociální politiky po roce 1989

Reformovaná sociální politika musí zajišťovat nové sociální události rodící se s transformací společnosti – inflace, nezaměstnanost, chudoba, příjmové rozdíly, liberalizace cen. Sociální politika se tvoří postupně, nejpomaleji se ale přetváří myšlení lidí. Z minulosti mají zažitý rovnostářský přístup a sklon spoléhat se ve všem na stát, který podle nich vyřeší všechny jejich sociální problémy. Nový přístup sociální politiky je založen na aktivním chování obyvatel při řešení problémů. Nezbytné bylo zvýšit individuální odpovědnost lidí za svoji životní úroveň, posílit aktivní přístupy a motivaci k práci a výkonnosti. Změna proběhla i v systému přerozdělování – přinesla omezení sociální štědrosti. Sociální politika musí odpovídat ekonomickým zdrojům státu, ekonomickému růstu, ale závisí i na rozložení politických sil ve společnosti (Sociální politika 2015).

Pozitivní krok v sociální politice představovalo zrušení monopolu státu, rozšíření působností obcí a také vstup nestátních subjektů a církve. Obce přebírají některé funkce státu a svojí spoluprací s nestátními subjekty posilují vazby mezi poskytovateli a příjemci sociálních služeb. Významnou úlohu zajišťuje i soukromý sektor a jeho nadstandardní sociální služby pro klienty, kteří „na to mají“. Tím dochází k rozšíření možností volby klienta. Zároveň je nutné náležitě oblasti české sociální politiky průběžně koordinovat s právem Evropské unie (Kotous, Munková, Štefko 2013).

5 Instituce správy sociálního zabezpečení

Nové ekonomické a společenské poměry po listopadu 1989 se výrazně promítly také do sféry sociálního zabezpečení. Nutné změny byly realizovány zákonem České národní rady (ČNR) č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů České republiky o sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Na základě tohoto zákona s účinností od 1. září 1990 zahájila svoji činnost **Česká správa sociálního zabezpečení** spolu s **Okresními správami sociálního zabezpečení**.

Nešlo o formální transformaci jednoho úřadu, kterým byl v té době Úřad důchodového zabezpečení v Praze. Do nově vzniklé ČSSZ bylo zařazeno několik tehdy samostatných institucí. Sloučení se týkalo jak již zmíněného Úřadu důchodového zabezpečení v Praze, tak i Ústřední, České a Krajských správ nemocenského pojištění, Správy nemocenského pojištění Svazu českých a moravských výrobních družstev a krajských a okresních národních výborů, které prováděly agendu důchodového zabezpečení a část agendy sociální péče. V mnoha aspektech ČSSZ navázala na právní uspořádání přijaté v roce 1924, došlo opět ke sloučení nemocenského a důchodového pojištění. Tato skutečnost pro nové vedení ČSSZ znamenala začít prakticky od nuly vytvářet všechny vazby, které byly v 50. letech 20. století nuceně přetřhány. V době vzniku uspořádání ČSSZ opisuje strukturu tehdejších Okresních a Krajských správ nemocenského pojištění. Od předešlých institucí převzala ČSSZ rozsáhlé archivy včetně registrů klientů, navázala na jejich práci (80 let SP 2004, 25 let ČSSZ 2015).

V rámci státní správy ČR se ČSSZ stala velkou a naprosto ojedinělou finančně správní institucí. V současnosti tvoří její náplň správa dat o zhruba 8,5 milionu klientech, z toho více než 2,9 milionů důchodců. Každý měsíc vyplácí přes 3,5 milionu důchodů a kolem 200 tisíc dávek nemocenského pojištění. Vedle výplat ČSSZ do státního rozpočtu také přispívá. Odvody ČSSZ představují více než 1/3 všech příjmů státního rozpočtu. Jedná se o peníze, které jsou vybírány na pojistném na sociální zabezpečení, příspěvku na státní politiku zaměstnanosti a na dobrovolném pojistném (ČSSZ: Profil organizace 2015).

Mezi klíčové činnosti ČSSZ patří výběr pojistného. Na pojistném v roce 2015 bylo vybráno 394,5 miliard Kč, mandatorní výdaje činily více než 409 miliard Kč. Výběr pojistného se dlouhodobě pohybuje nad úrovní 99 %. Úspěšnost tohoto ukazatele

vyjadřuje nezastupitelný přínos ČSSZ pro státní a veřejnou správu (Tisková zpráva ČSSZ (TZ) z 08.01.2016).

Další významná činnost - výplata dávek nemocenského a důchodového pojištění probíhá nepřetržitě, není možné dávky občanům nevyplatit. Za 25 let existence ČSSZ se nestalo, že by nedodržela své povinnosti (25 let ČSSZ 2015).

ČSSZ v porovnání s jinými obdobnými institucemi má nízké provozní výdaje, které se v roce 2014 pohybovaly okolo 5 miliard Kč (Výroční zpráva ČSSZ 2014).

ČSSZ jako organizační složka státu je podřízena Ministerstvu práce a sociálních věcí ČR. O stabilní chod se stará téměř 9 000 zaměstnanců a 77 okresních správ sociálního zabezpečení (25 let ČSSZ 2015).

Vizí ČSSZ je být moderní, vysoce výkonnou a proklientsky zaměřenou institucí. Toto pojetí má ČSSZ definováno ve svém Poslání: „Posláním ČSSZ jako efektivně fungujícího orgánu veřejné moci je poskytování služeb a plnění úkolů v oblasti sociálního pojištění s využitím moderních informačních a komunikačních technologií a rozvoje lidského potenciálu zaměstnanců ČSSZ vedoucích k maximalizaci spokojenosti klientů“ (Strategické cíle ČSSZ 2015, s. 3).

5.1 Okresní správa sociálního zabezpečení

Okresní správy sociálního zabezpečení vznikly z původních Okresních správ nemocenského pojištění a pracovníků okresních národních výborů, kteří vykonávali činnosti důchodového zabezpečení, posudkové služby sociálního zabezpečení a část agendy sociální péče. Ve vztahu k ČSSZ jsou její vnitřní organizační jednotkou (15 let ČSSZ 2005).

Sloučené systémy důchodového a nemocenského pojištění se lišily jak svojí náplní a způsobem práce, tak i zkušenostmi jednotlivých pracovníků s dosavadní problematikou, rozdílly byly také ve vybavení pracovišť včetně počítačové techniky. Na pracovištích působili jak odborníci nemocenského pojištění, tak i experti na důchodové problémy, učili se vzájemně spolupracovat tak, aby činnosti fungovaly a požadavky občanů byly vyřízeny co nejrychleji (15 let ČSSZ 2005).

Ve svých začátcích OSSZ rozhodovaly ve věcech nemocenského pojištění včetně lázeňské péče. Vyplácely nemocenské dávky, spravovaly pojištění zaměstnanců malých organizací (tj. organizace do 25 zaměstnanců) a osob samostatně výdělečně činných

(OSVČ), vedly přihlášky a odhlášky těmto subjektům. S nadsázkou se dá říci, že pro malé organizace a OSVČ plnily funkci mzdové účtárny. To co pro velké organizace vykonávaly jejich mzdová oddělení, to pro zaměstnance malých organizací a OSVČ zastávaly OSSZ (Koubík 2016).

Dále řešily dávky typu přídavky na děti, rodičovský příspěvek, porodné, pohřebné. Vykonávaly úkoly v důchodovém řízení, žádosti o důchod se sepisovaly na OSSZ i v organizacích a dále se postupovaly k rozhodnutí na ČSSZ. Zřizovaly posudkové komise pro účely posuzování zdravotního stavu a pracovní schopnosti občanů ve věcech sociálního zabezpečení. Nově vznikla agenda tzv. odškodňovacích dávek, určená na zmírnění křivd občanů způsobených fašistickým či totalitním režimem (15 let ČSSZ 2005).

Zcela novou agendu nově vzniklých OSSZ, pro jejíž výkon speciálně v té době dostaly okresní správy první počítač, představovala agenda Státní Vyrovnávací Příspěvek (SVP). V důsledku liberalizace cen v první polovině roku 1990 byla zrušena záporná daň z obratu potravin, a právě toto zrušení „státní dotace“ potravin přineslo jejich cenový nárůst. SVP byl zaveden zákonným opatřením č. 206/1990 Sb. s účinností od 1. 7. 1990 pro všechny občany ve výši 140 Kčs měsíčně. Významnost agendy spočívala v tom, že se jednalo o vůbec první státní dávku vyplacenou všem občanům. Tato dávka kompenzovala sociální důsledky zvýšení některých maloobchodních cen potravin. Příjemci důchodů (kromě sirotčího) dostávali dávku vyplacenou spolu s důchodem, zaměstnancům vyplácel dávku zaměstnavatel spolu s příjmem ze zaměstnání. Na děti byly dávky vypláceny spolu s přídavky na děti, příspěvek náležel i příjemcům rodičovského příspěvku. Dávky vyplácel příslušný plátce – buď zaměstnavatel, nebo kompetentní orgán. Osoby pobírající dávky z nemocenského pojištění nahrazující ušlý příjem nebo mateřský příspěvek dostávali vyplacenou dávku spolu s tímto příjmem. Počátek této agendy se datuje od účinnosti uvedeného zákona, tj. od července 1990, kdy vznikl první zákonný nárok na výplatu dávek. V této době agendu zabezpečoval odbor sociálních věcí a zdravotnictví na tehdejších okresních národních výborech. Po vzniku okresních správ agenda přešla do jejich působnosti, přibýly výplaty dávek OSVČ a uchazečům o zaměstnání. V průběhu let došlo k několika úpravám nároků a výše této dávky, zohledňovalo se životní minimum, počet příjemců dávky se zužoval a dávka získala výrazně sociální charakter. Nakonec

i u příjemců důchodů a rodičovského příspěvku byl SVP zrušen a od 10/1994 resp. 12/1994 se stal pevnou součástí důchodů a rodičovského příspěvku. U poslední skupiny příjemců, nezaopatřených dětí, byla tato dávka zrušena s přijetím zákona o státní sociální podpoře a byla nahrazena tzv. sociálním příplatkem (Zákonné opatření č. 206/1990 Sb., Břeská 1994, Koubík 2016).

Organizačně OSSZ v době vzniku tvořily oddělení nemocenského pojištění a lázeňské péče, oddělení důchodového zabezpečení, hospodářsko-správní oddělení a posudkové komise (15 let ČSSZ 2005).

5.2 Vývoj činností, legislativní změny

Hlavní oblasti činností ČSSZ a OSSZ vychází z právní úpravy, v souhrnu lze ale uvést, že od svého vzniku zajišťovaly tyto orgány provádění důchodového a nemocenského pojištění u téměř všech pojištěnců v ČR s výjimkou příslušníků ozbrojených složek. Od roku 1993 se kompetence rozšířily o výběr pojistného na sociální zabezpečení (25 let ČSSZ 2015).

V průběhu 25 let fungování bylo nutné se opakovaně přizpůsobovat změnám a novelám zákonů. Nejnáročnější období nastalo bezprostředně po vzniku instituce v roce 1990, jelikož staré předpisy přestávaly platit a nové postupně vznikaly (25 let ČSSZ 2015).

V roce 1991 nastal velký rozmach malých podniků – fyzické osoby zakládaly živnosti, pronajímaly si restaurace, vznikaly autoopravny, kadeřnictví, rozvíjely se soukromé ubytovací služby. Tito malí živnostníci často vůbec netušili, jaké povinnosti představuje zaměstnávání dalších lidí, jaké podklady je nutné zpracovávat. V těchto prvních krocích jim proto byli nápomocni pracovníci okresních správ, kteří je učili zpracovávat konkrétní administrativu, jako např. vedení mzdových listů, jak předávat zaměstnancům výplatní listiny, vyhotovení zápočtového listu či vyhotovení evidenčního listu zaměstnance po ukončení pracovního poměru (25 let ČSSZ 2015).

Zlomový okamžik představovalo přijetí zákona č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení, s účinností od 1. 1. 1992. Tento zákon byl od počátku pojímán jako základní organizační a procesní norma v oblasti důchodového a nemocenského pojištění. Došlo k částečnému přechodu ze zabezpečovacího principu na princip pojišťovací, byly zrušeny pracovní kategorie a osobní důchody. Věcné dávky nemocenského pojištění se přesunuly do systému zdravotního pojištění. Od 1. 1. 1993

přestala být součástí nemocenského pojištění lázeňská péče, výkon této agendy převzala Všeobecná zdravotní pojišťovna. Výpočet dávek z čistého příjmu se změnil na výpočet z hrubého příjmu. Na základě přijatého zákona č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, se hlavním zdrojem financování místo dosavadních daní stalo pojistné na sociální zabezpečení (15 let ČSSZ 2005, 25 let ČSSZ 2015).

Další změnu představovalo od 1. ledna 1993 zrušení posudkové komise v prvním stupni správního řízení a posudková činnost byla přenesena na posudkové lékaře OSSZ (15 let ČSSZ 2005).

Důležitým mezníkem v první etapě vývoje bylo přijetí zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, s účinností od 1. ledna 1996. Nový model důchodového pojištění definoval tři přímé dávky důchodového pojištění – důchod starobní, plný invalidní a částečně invalidní, a dávky odvozené – důchod vdovský, vdovecký a sirotčí. Základem pro výpočet všech ostatních důchodů je starobní důchod. Dále upravil nároky a výši jednotlivých dávek, prodloužil rozhodné období pro výpočet důchodu na 30 let, zrušil do té doby nepojistné dávky jako důchod manželky, sociální důchod nebo navyšování důchodu jako jediného zdroje příjmu. Zavedl pravidla pro pravidelné valorizace důchodu v závislosti na růstu indexu spotřebitelských cen a růstu reálné mzdy. Od této doby je také možné výplatu důchodu posílat na účet v bance. Provedené změny vedly k posílení pojistných prvků důchodového systému. Zároveň se do systému státní sociální podpory, v té době v kompetenci okresních úřadů, přesunuly přídatky na děti, porodné, pohřebné a rodičovský příspěvek (15 let ČSSZ 2005, 25 let ČSSZ 2015).

Zatímco první roky fungování ČSSZ i OSSZ lze charakterizovat rozsáhlými změnami zákonů a jejich rychlému přizpůsobení tak, aby systém sociálního zabezpečení byl zcela funkční, období mezi lety 1996 a 2000, mimo uskutečnění dalších nových legislativních změn, lze vnímat jako dobu hledání nových způsobů, prostředků a nástrojů pro efektivnější řízení za přispění moderních informačních a komunikačních technologií (15 let ČSSZ 2005).

Další zásadní změny v činnosti OSSZ přinesl rok 2004. Zákony č. 424/2003 Sb. a č. 425/2003 Sb. účinné od 1. 1. 2004 podstatně měnily zákon o důchodovém pojištění a zákon o organizaci a provádění sociálního zabezpečení. Legislativa např. upravila zápočet doby studia před lednem 1996 pro nárok na důchod a výpočet jeho výše,

upravila parametry nároku na předčasný starobní důchod, stanovila možnosti výdělku u příjemců starobního důchodu. Změna také nastala u některých povinností zaměstnavatelů. Organizace nově musí každý rok předávat evidenční listy důchodového pojištění (ELDP) všech svých zaměstnanců. Do té doby bylo předání povinné až poté, co u organizace zaměstnanec přestal pracovat, a zaměstnanec tak neměl zpětnou kontrolu, zda zaměstnavatel ELDP skutečně odeslal. Nyní stejnopis předávaného evidenčního listu musí zaměstnanec od organizace dostat. Tímto pojištěnci mají průběžný přehled o odpracovaných dobách i o výši vyměřovacího základu, který ovlivňuje budoucí důchod (25 let ČSSZ 2015).

Stěžejní legislativní změnu ovlivňující organizaci a fungování orgánů sociálního zabezpečení přinesl vstup ČR do Evropské unie (EU) 1. května 2004 a přímá aplikace evropského nařízení Rady týkající se koordinace systémů sociálního zabezpečení mezi státy Evropské unie v oblasti důchodů a peněžitých dávek v nemoci a mateřství. Nárůst agendy s tzv. mezinárodním prvkem přinesl zvýšené nároky na odbornost zaměstnanců. Vstupu do EU předcházelo období intenzivních příprav. Zaměstnanci se školili, aby mohli poskytovat kvalifikované informace ohledně práce, studia či pobytu v jiném členském státě. Učili se realizovat Koordinační nařízení EU, aby byli schopni řešit pojistné nároky občanů z jiných států EU. Kromě provádění výplat dávek důchodového a nemocenského pojištění, se také posuzuje, které předpisy se na občany v daném okamžiku vztahují, dále se vybírá pojistné od subjektů sídlících v zahraničí a zajišťuje se vymáhání pohledávek s mezinárodním prvkem. Na každé OSSZ je zřízeno kontaktní pracoviště pro EU (15 let ČSSZ 2005).

Změnou v organizaci prošla také lékařská posudková služba (LPS). Schválením zákona č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, došlo v roce 2006 k rozdělení činnosti LPS na dvě části. Činnosti týkající se pojistných systémů (nemocenské a důchodové pojištění) nadále zůstaly v kompetenci lékařů OSSZ, činnosti týkající se nepojistných systémů byly převedeny na ÚP. Na ÚP vznikla posudková služba k posuzování zdravotního stavu osob pro účely rozhodování ÚP a obcí. Výkony posudkové služby na ÚP byly však neutěšené, nevyřízené žádosti narůstaly, situace byla neúnosná, řešením byla výpomoc posudkových lékařů OSSZ. Proto k 1. červenci 2009 došlo k opětovnému sloučení LPS na ÚP a LPS OSSZ. Posudkoví lékaři na OSSZ tak mimo posudků pro

účely zákona o důchodovém a nemocenském pojištění vykonávají posudkové činnosti pro nepojistné systémy sociálního zabezpečení (25 let ČSSZ 2015).

V oblasti nemocenského pojištění přinesl zásadní změny rok 2009, kdy vstoupil v účinnost 1. ledna 2009 zákon o nemocenském pojištění č. 187/2006 Sb. OSSZ převzaly provádění nemocenského pojištění a výplatu dávek od zaměstnavatelů. Do té doby uspořádání nemocenského pojištění přinášelo vysokou příjmovou solidaritu a nákladovost, nedostatečnou kontrolu a s ní související opakované zneužívání systému. Změny přinesené novým zákonem se týkaly účasti na nemocenském pojištění, výpočtu a výplaty dávek, stanovení nových povinností pro zaměstnavatele. Nově zaměstnavatel vyplácel prvních 14 dní pracovní neschopnosti svému zaměstnanci náhradu mzdy a až potom po uplynutí této doby převzala výplatu nemocenského OSSZ. Tato změna přenesla od zaměstnavatelů na OSSZ většinu administrativy týkající se nemocenského pojištění a znamenala zvýšený nárůst prací pracovníků nemocenského oddělení OSSZ (25 let ČSSZ 2015).

Výraznou změnou prošla také oblast důchodového pojištění. Zákon č. 306/2008 Sb. který měnil dosavadní zákon o důchodovém pojištění č. 155/1995 Sb., zahájil první fázi důchodové reformy. Změnou prošly základní podmínky nároku na dávky důchodového pojištění i parametry pro výpočet jejich výše, došlo k úpravě důchodového věku, postupnému prodlužování potřebné doby pojištění, novému dělení invalidních důchodů do tří stupňů invalidity, zavedení námitkového řízení. Přestože působení změn se projevovalo postupně, aby občané měli možnost přizpůsobit se novým podmínkám, pro OSSZ to přineslo zintenzivnění prací (25 let ČSSZ 2015).

Jako opravný prostředek proti rozhodnutí ČSSZ ve věcech důchodového pojištění vznikla nová agenda Námitkové řízení. Ta přinesla možnost kontroly v prvním stupni řízení a pro účastníky představovala opravný prostředek. Smyslem zavedení tohoto institutu bylo snížení správních žalob proti prvoinstančnímu rozhodnutí ČSSZ, což splnilo očekávání. Účastníci řízení začali tento institut velmi využívat, podání agendy narůstaly, což vedlo ke zvýšeným pracovním výkonům a uskutečnění určitých organizačních a procesních kroků s cílem dodržet v rozhodování zákonné lhůty (25 let ČSSZ 2015).

Nálezem Ústavního soudu ČR byla zahájena tzv. malá důchodová reforma (zákon č. 220/2011 Sb.). Dopad nálezu vedl k dalším parametrickým změnám výpočtu

důchodu již od září 2011. Od 1. ledna 2012 vešla v účinnost změna dopadající mimo jiné na krácení předčasných starobních důchodů. Pro OSSZ toto mělo důsledek v prudkém nárůstu žádostí o starobní důchod především ve druhé polovině roku 2011 (25 let ČSSZ 2015).

V posledních letech nabyla na významnosti agenda provádění exekučních srážek z dávek vyplácených ČSSZ, kdy ČSSZ vystupuje jako plátce příjmu (čili exekuce z dávek důchodového nebo nemocenského pojištění). Narůstající objem a administrativní náročnost práce vedly v roce 2010 ke kritické situaci, když v prosinci 2010 bylo v evidenci ČSSZ 90 tisíc nevyřízených případů. Několikanásobný nárůst byl ovlivněn především nárůstem počtu zadlužených domácností. Nápor podání nebylo možné zvládat v běžném pracovním režimu. Stav se podařilo stabilizovat asi v průběhu dvou let, kdy byly přijaty určité opatření spojené se změnou organizace práce, zapojením vyššího počtu pracovníků a výkon této agendy se přesunul z ústředí také na okresní správy (25 let ČSSZ 2015).

Velká důležitost je věnována kontrolní činnosti. Kontrola je zaměřena na povinnosti zaměstnavatelů i pojištěnců. U zaměstnavatelů se kontrolují jejich povinnosti vyplývající z placení pojistného na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti v souladu s právními předpisy. Vedle mzdových listů a účetních dokladů podléhají kontrole také ohlašovací povinnosti o nástupu zaměstnance do zaměstnání či skončení zaměstnání, žádosti o dávky nemocenského pojištění, vedení evidenčních listů důchodového pojištění. U dočasně práceneschopných pojištěnců se vykonává kontrola dodržování léčebného režimu. V případě zjištění jeho porušení se vydává správní rozhodnutí o krácení či odnětí nemocenských dávek (ČSSZ: OSSZ 2015).

Období v letech 2012-2015 přineslo další legislativní změny, jako např. důchodové spoření, předdůchody nebo novou agendu - Řízení ve věci o uznání osoby jako zdravotně znevýhodněné. Osoba zdravotně znevýhodněná je osoba, která je schopna vykonávat soustavné zaměstnání či jinou výdělečnou činnost, ale tato schopnost je podstatně snížena. Cílem je zlepšit uplatnění těchto osob na trhu práce. Stát podporuje zaměstnávání těchto osob poskytováním příspěvků zaměstnavatelům prostřednictvím ÚP (ČSSZ: Osoby zdravotně znevýhodněné 2015).

Novinkou roku 2016 je zrušení II. důchodového pilíře, nutné zavedení tohoto dopadu do důchodového systému s možností doplacení „vyvedeného pojistného“ bývalými

účastníky důchodového spoření do důchodových agend (ČSSZ: Ukončení důchodového spoření 2016).

Nelze určit rok, kdy by nebylo nutné připravovat se na novou právní úpravu, která pro zaměstnance představovala zaškolení dané problematiky, přenesení předpisů do praxe, úpravu postupů a programů, ale také vysvětlení změn a jejich dopadů veřejnosti. Žádné nově zaváděné změny se neobešly bez zvýšení odbornosti a nároků na pracovní výkony zaměstnanců OSSZ, na zvýšení administrativy, úpravy aplikačního programového vybavení, úpravy organizace a procesů řízení a rozhodování (25 let ČSSZ 2015).

Aktuální oblasti činností v kompetenci OSSZ přehledně zobrazuje **Příloha B: Současné agendy v kompetenci OSSZ**.

5.3 Digitalizace a elektronizace agend

Oblast, která prošla za 25 let snad největším vývojem, jsou informační technologie. V době vzniku OSSZ počítače už existovaly, ale jejich počet by se dal spočítat na prstech jedné ruky. V roce 1991 byly na každé OSSZ 1-2 počítače s kapacitou menší než mají dnešní mobily. Na počítačích se pracovalo podle přesně stanovených harmonogramů, většina uživatelů přistupovala k počítačům s respektem i obavou. Také vzpomínka na tehdejší ochranu dat a zálohování vyvolává úsměv (25 let ČSSZ 2015).

Aplikační vybavení bylo vyvíjeno vlastními silami ČSSZ, hlavní oblastí podpory bylo zpracování nárokových podkladů a výpočet důchodu, zabezpečování výplat důchodů, zpracování důchodové statistiky a poskytování podkladů pro účetnictví (25 let ČSSZ 2015).

V průběhu doby se pracoviště OSSZ přeměnila na moderní pracoviště využívající výhod informačních a komunikačních technologií, bez nichž si v dnešní době není možné zpracování agend představit.

Díky moderním technologiím bylo možné zahájit **digitalizaci papírových podkladů**. Ta byla započata již v roce 1996 digitalizací soupisových lístků, což byla evidence přidělených rodných čísel. V roce 1997 se do digitální podoby převáděly evidenční listy důchodového pojištění z ústředního archivu ČSSZ a v dalších letech následovalo

zpracování ELDP archivovaných u zaměstnavatelů. Od roku 2001 se převádí nárokové podklady pro výpočet důchodu (papírové podklady o dobách zaměstnání). Digitalizace znamenala přelom v rozhodování o důchodech. Dokumenty časem nečitelné se staly „nesmrtelnými“, pominulo možné poškození dokladů při jejich mnohonásobném použití, každý dokument je okamžitě k dispozici. Díky centralizované údajové základně jsou příslušné doklady přístupné na všech pracovištích OSSZ, jsou blíže klientovi a umožňují co možná nejrychlejší vyřízení žádostí o důchod (15 let ČSSZ 2005).

Z digitalizovaných nárokových podkladů se následně vytváří datová věta, pomocí nejmodernějších technologií se ukládá do datového skladu a do systému optického archivu. V roce 2015 je v optickém archivu uloženo bezmála 165 milionů dokumentů a další přibývají. Tyto počty ukazují jakého významu v posledních letech digitalizace a zpracování datových vět získaly a také nutnost začlenit tyto činnosti do běžného provozu (25 let ČSSZ 2015).

Jako jedna z prvních státních institucí zavedla ČSSZ pro své klienty, zejména pro zaměstnavatele, elektronickou komunikaci přes Portál Veřejné Správy spuštěný Ministerstvem informatiky v říjnu 2003. První formulář odesílaný elektronicky byl ELDP. Na počátku pracovníci OSSZ oslovovali představitele velkých organizací s možností podávat evidenční listy prostřednictvím **služby e-Podání** (označení služby elektronického podání). Setkávali se však s pochybnostmi k výpočetní technice a zabezpečení dat. Vysvětlení a přesvědčení stálo kompetentní pracovníky OSSZ mnoho času a úsilí (25 let ČSSZ 2015).

Projektem ELDP elektronická komunikace začala a rozvíjí se dosud. V současnosti pomocí služby e-Podání elektronicky zasílá vybrané a ze zákona povinné formuláře převážná většina zaměstnavatelů a OSVČ. Jako příklad lze uvést formuláře podávané zaměstnavateli - ELDP, Oznámení o nástupu do zaměstnání, Přehled o výši pojistného, Příloha k žádosti o dávku nemocenského pojištění, Potvrzení o studiu a Potvrzení o teoretické a praktické přípravě. OSVČ podávají Přehled o příjmech a výdajích OSVČ. Ošetřující lékaři mají možnost zasílat Hlášení pracovní neschopnosti, tzv. eNeschopenky (ČSSZ: e – Podání 2015).

Údaje z elektronických podání jsou převedeny do datových vět. To umožňuje překontrolovat korektnost dat a jejich zapsání do databází ČSSZ. Nemaleý význam spočívá ve zvýšení produktivity práce, rychlosti přenosu dat i odstranění chyb při

ručním zpracování dokumentů. Také podávající pocítují efektivnost systému v usnadnění práce a úspoře času při vyřizování záležitostí na OSSZ. Za vše hovoří počty elektronicky zpracovaných formulářů, které se ročně pohybují okolo 16 milionů (25 let ČSSZ 2015).

Využití systému *e-Podání* je daleko širší, zprostředkovává také komunikaci s orgány veřejné moci. Konkrétně od roku 2008 probíhá aktualizace dat z Registru živnostenského podnikání Ministerstva průmyslu, od roku 2010 se automatizovaně zpracovávají odpovědi exekutorům ohledně příjmu dávek z konta důchodového pojištění, v roce 2013 započala komunikace s Generálním finančním ředitelstvím a od roku 2015 s Generálním ředitelstvím cel (25 let ČSSZ 2015).

Zlom v elektronické komunikaci a zpřístupnění digitalizovaných dat klientům představuje moderní nástroj tzv. **ePortál**. Tento bezpečný komunikační kanál je schopen každému občanovi ČR, který má zřízenou datovou schránku (toto je podmínka pro ověření identifikace občana a zatím jediná zákonná cesta přístupu do ePortálu), poskytnout nedocenitelné údaje. Z digitalizovaných dokladů je pro každého pojištěnce vytvořeno jeho individuální konto pojištění. Občan si tak může ověřit, jestli ho jeho zaměstnavatel vykazuje a pojišťuje ze mzdy, kterou mu skutečně vyplácí. Zjistí, v jaké fázi zpracování se nachází žádost o dávku nemocenského pojištění, dostane potvrzení o bezdlužnosti, informativní ELDP, také si může zkontrolovat evidované doby, ze kterých mu bude vypočítáván důchod a další potřebné informace. Každý pojištěnec se tak může stát kontrolorem (25 let ČSSZ 2015).

Problémem, jak už bylo zmíněno, je zpřístupnění dat pouze držitelům datových schránek. Kolik asi pojištěnců - fyzických osob má v současné době zřízenou datovou schránku? Nemnoho. Proto ČSSZ hledá možnosti zpřístupnění systému pro všechny pojištěnce, jedním z řešení by mohlo být nasazení na určitou dobu vlastních identifikátorů (TZ z 02.02.2016).

Přesto spuštěním ePortálu k 1. prosinci 2013 došlo k významnému posílení proklientského přístupu, a to vytvořením internetové “samo“ služby pro zaměstnance, OSVČ, zaměstnavatele a další orgány veřejné správy. Od roku 2015 mají klienti možnost vyplňovat a zasílat prostřednictvím ePortálu celou řadu připravených interaktivních tiskopisů (25 let ČSSZ 2015).

Elektronická komunikace zajišťuje přístup k vybraným službám 24 hodin 7 dní v týdnu (25 let ČSSZ 2015). V jejím zavedení nelze spatřovat pouze usnadnění práce, ale výhradně opatření zacílená na klienty, na jejich potřeby a možnosti.

5.4 Klienti OSSZ

Klientem je každý občan ČR, který je nebo byl výdělečně činný a odváděl ze své činnosti pojistné na sociální zabezpečení. Klienti jsou tedy zaměstnanci a osoby samostatně výdělečně činné, souhrnně je lze označit jako pojištěnce. Za pojištěnce je možné považovat i občany s dobrovolnou účastí na důchodovém pojištění. Vedle pojištěnců jsou klienty také zaměstnavatelé, jejichž povinnosti v oblasti sociálního zabezpečení stanoví právní předpisy. Do skupiny klientů se řadí i zahraniční občané, kteří byli v ČR ekonomicky aktivní (25 let ČSSZ 2015).

Platí, že služby poskytované zaměstnanci OSSZ se vyznačují profesionalitou, vstřícností, otevřeností, spravedlivým přístupem. Při výkonu a rozhodování se uplatňují principy legality, nezávislosti a nestrannosti. Nejdůležitější princip, princip legality, vyjadřuje povinnost postupovat v průběhu řízení vždy v souladu se zákony a jinými právními předpisy (25 let ČSSZ 2015).

Prioritou ČSSZ i OSSZ je poskytovat kvalitní veřejné služby. Lidé jsou vždy na prvním místě, což má ČSSZ stanoveno ve svých strategických cílech (Strategické cíle ČSSZ 2015).

Jako naprostá samozřejmost je vyřizování záležitostí veřejnosti na OSSZ nad rámec dvou úředních dnů vytyčených vládou ČR pro státní a veřejnou správu. Na většině OSSZ jsou vybudována moderní informační pracoviště pro potřeby klientů (15 let ČSSZ 2005).

Veřejnost také může v pracovní dny využít služeb call center - celorepublikově fungující telefonické informační linky pro dotazy z oblasti důchodového a nemocenského pojištění a technické podpory pro elektronická podání. Jako první mohli klienti využívat služby call centra pro důchodové záležitosti, a to již od července 2002. V prosinci 2009 byly rozšířeny služby o provoz call centra v nemocenské oblasti, na kterou v červenci 2011 navázal zahájením činnosti call centrum pro klienty, využívající elektronickou komunikaci. Podle statistiky ČSSZ nejvíce klienti uskutečňují hovory s dotazy ohledně důchodového pojištění. V roce 2015

přijalo call centrum důchodového pojištění celkem 218 497 hovorů, čímž se stalo ze tří uvedených call center nejvytíženější (TZ z 07.03.2016).

Pro občany, kteří dosáhli doby pojištění na území v České republice i v sousedících státech, jsou určené mezinárodní konzultační dny. Střídavě se pořádají na území Česka a partnerského státu. Tradičně se konají česko-německé, česko-rakouské a česko-slovenské dny. Cílem je seznámit občany s podmínkami nároku na důchod v obou státech, s postupy při vyřizování žádostí, jaké doklady budou potřebovat a další praktické informace (25 let ČSSZ 2015).

Rozšíření služeb pro klienty přinesl ePortál. O možnosti klientů nahlížet na své údaje do databáze ČSSZ zmiňuje Kapitola 5.3.

Novinkou roku 2015 bylo zavedení online objednávání klientů ke konzultacím na některém pracovišti OSSZ. Dnešní zrychlené životní tempo udává potřebu hospodařit s časem, proto tento krok zajisté přivítali klienti využívající elektronickou komunikaci a ti, co si plánují svůj čas (TZ z 02.04.2015).

Další přelomovou novinkou roku 2015 bylo odeslání Přehledu dob důchodového pojištění vybraným ročníkům mužů a žen automaticky, bez žádosti. Na doporučení Odborné komise pro důchodovou reformu byli obesláni muži narození v roce 1954 a ženy narozené v roce 1957, získali tak v předstihu před dosažením důchodového věku přehled o dobách pojištění. Na jeho základě zjistí počet odpracovaných let evidovaných u ČSSZ, případně kolik doby jim schází a jak dlouho budou ještě muset pracovat. Tyto důležité informace jim pomůžou zhodnotit jejich situaci i nutnost ji včas řešit. Zároveň se dozvědí, jestli jejich zaměstnavatel za ně předává všechny povinné údaje, tzn. všechny ELDP (25 let ČSSZ 2015).

Mimo toto, již od roku 2006, se na základě písemné žádosti klienta vyhotovuje informativní osobní list důchodového pojištění jednou ročně zdarma (§ 40a zákona č. 582/1991 Sb.).

Krok vpřed pro klienty představuje důchodová kalkulačka, s jejíž pomocí si klienti můžou vypočítat informativní výši svého budoucího důchodu (ČSSZ: Kalkulačka 2015).

5.5 Zhodnocení vývoje činností

Při hodnocení vývoje činností OSSZ nelze tyto činnosti oddělit od činností ČSSZ. ČSSZ je celek, jeho neodmyslitelnou součástí jsou OSSZ. Jejich činnosti se prolínají, doplňují, tvoří vzájemný komplex. Vztah OSSZ a ČSSZ stojí na oboustranné spolupráci. Za 25 let své existence ušly kus cesty, ze správy sociálního zabezpečení se stala moderní instituce, pro kterou jsou „Lidé na prvním místě“ (15 let ČSSZ 2005, s. 39).

Jednotlivé činnosti a jejich rozsah nelze ovlivnit, rozsah jejich výkonu je dán zákonem, vychází z právních norem, které jsou pro ČSSZ i OSSZ závazné. Vyplývají z potřeby doby a politické vůle. Co lze ovlivnit, je kvalita výkonu těchto činností. Tato kvalita odráží stabilitu výkonu agend, jejich kvalitativní rozvoj, efektivnost procesů a hospodárnost, a v neposlední řadě přístup ke klientům.

Veřejnost si spojuje OSSZ převážně s výplatou důchodů a nemocenských dávek. Dávky jsou zpracovávány v zákonem stanovených lhůtách a s nezbytnou pečlivostí. Téměř všechny dávky nemocenského pojištění jsou v současnosti vypláceny v zákonné lhůtě, tedy do jednoho měsíce. Zároveň přibližně 89 % všech dávek se zpracovává do 10 dnů (viz Příloha L). U důchodového řízení se průměrná doba zpracování stabilizovala v roce 2014 na 33 dnech u starobních a 56 dnech u invalidních důchodů (viz Příloha J).

I ostatní agendy, přes všeobecný nárůst, dosahují stabilního výkonu. Věcně správná a souvislá rozhodnutí vydávaných správních řízení včetně krátké doby rozhodování ve všech typech správního řízení pod hranicí zákonem stanovených správních lhůt – to jsou výkony, které veřejnost očekává (Koubík 2016).

Stabilní výkon ovlivňuje i další oblast působnosti, a to výběr pojistného na sociální zabezpečení, odváděného do státního rozpočtu. I tato oblast se může pyšnit dlouhodobou úspěšností nad 99 % (viz Příloha C).

Nejdůležitější položky rozpočtu ČSSZ tvoří příjmy z pojistného a mandatorní výdaje. Rozdíl těchto ukazatelů určuje schodek účtu sociálního zabezpečení. Přestože výdaje převažují nad příjmy, úspěšnost výběru pojistného přispívá ke snižování deficitu účtu sociálního zabezpečení, a tím i pozitivně ovlivňuje průběžný deficit veřejných rozpočtů, ukazatele státního rozpočtu ČR a umožňuje státu realizovat hospodářskou politiku (viz Příloha D).

Ke snižování schodku mezi příjmy a výdaji dochází i u účtu důchodového pojištění, a to i přesto, že výdaje převyšují příjmy, počet lidí pobírajících důchod každoročně přibývá a v důsledku valorizací se výše důchodů každý rok (i nepatrně) zvyšuje (viz Příloha E). Velkou měrou k tomuto pozitivnímu vývoji přispívá nárůst počtu pojištěnců, tj. poplatníků pojistného na důchodové a nemocenské pojištění, a tím i zvyšující se příjmy z vybraného pojistného (viz Příloha G a Příloha K). Naopak účet nemocenského pojištění vykazuje ve sledovaných obdobích přebytek (viz Příloha F).

Úspěšný výběr pojistného a snižování pohledávek vypovídá o účelnosti systému práce a efektivitě pracovních činností kontroly, rozhodování ve věcech pojistného a vymáhání. Na zjištěné pohledávky plátců pojistného jsou neprodleně vystaveny výkazy nedoplatků, kterých je ročně v celé ČSSZ vydáno v průměru 120 tisíc. V případě neplnění povinností zaměstnavatelů a OSVČ zjištěných při kontrolách, jsou vydávány platební výměry, jejich počet se ročně pohybuje okolo 110 tisíc. Neuhrazené pohledávky jsou dále řešeny pomocí správní exekuce, exekučního popřípadě insolvenčního řízení (TZ z 03.12.2015).

Kvalitní a rychlé služby, jejichž efektem je ve výsledku spokojený klient, toto jsou hlavní podmínky pro úspěšně fungující moderní úřad 21. století. Nic ale nebude fungovat bez problémů, pokud zaměstnanec nebude mít pocit, že jeho práce je užitečná a že má pro její výkon vytvořeny vhodné podmínky. Tento prvek nesmí být opomenut.

Na své cestě se OSSZ i ČSSZ setkala s mnohými problémy. Potíže se vyskytly ve zpracování některých správních agend, především v dobách řízení a v exekuční agendě. Mnohonásobný nárůst exekučních srážek z důchodů v roce 2010, kdy se v evidenci nacházelo 90 tisíc nezpracovaných případů, představoval kritický stav (viz Kapitola 5.2, Příloha M). S problémy se zápolilo i při zpracování dávek nemocenského pojištění v zákonné lhůtě. K nárůstu počtu nemocenských dávek došlo v roce 2009 vlivem změny právní úpravy od 1. 1. 2009. Od roku 2009 se zpracovávají na OSSZ nemocenské dávky pro všechny zaměstnance, zatímco v předchozích letech pouze pro zaměstnance malých organizací. Tento nárůst oproti roku 2008 v procentním vyjádření činil téměř 90 % (Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2009, s. 17). Změnou v organizaci práci a zapojením vyššího počtu vnitřních zdrojů se povedlo tento nepříznivý vývoj vyřešit.

K dalšímu významnému zvýšení počtu nemocenských dávek došlo v roce 2014, kdy oproti roku 2013 se jejich počet zvýšil o 298 tisíc, vyjádřeno procenty, nárůst

představuje skoro 12 % (viz Příloha L). Důvodem meziročního nárůstu v počtu vyřizovaných dávek je ukončení přechodného období od 1. ledna 2011 do 31. prosince 2013, ve kterém zaměstnavatelé propláceli náhradu mzdy po dobu až tří týdnů trvání dočasné pracovní neschopnosti zaměstnance (mimo toto období se nemocenské dávky na OSSZ vyplácejí od 15. dne trvání dočasné pracovní neschopnosti (§23 zákona č. 187/2006 Sb.) (viz Příloha L).

Trend v navyšování počtu nemocenských dávek pokračuje i v roce 2015. V tomto roce překročil počet zpracovaných nemocenských dávek hranici 3 miliónů. I přes 10% navýšení oproti roku 2014 se stále daří přes 87 % dávek zpracovávat do 10 dnů, tj. v zákonné lhůtě do 1 měsíce po obdržení všech potřebných podkladů (TZ z 30.03.2016).

Zároveň opět dochází k výraznému nárůstu počtu exekučních a insolvenčních srážek z dávek (viz Příloha M, Příloha N). I tyto nárůsty OSSZ úspěšně zvládají bez vážnějších dopadů na pojištěnce.

Také v důchodové agendě byl v souvislosti se vstupem do EU zaznamenán skokový růst. Podle předpokladů vzrostla agenda s mezinárodním prvkem. Před vstupem do EU bylo vypláceno do zahraničí 30 tisíc důchodů, na konci roku 2014 to bylo bezmála 85 tisíc důchodů do téměř 90 států světa. Vyřízení žádosti o důchod s mezinárodním prvkem je třikrát administrativně náročnější než vyřízení žádosti o český důchod. Také výplaty do zahraničí jsou složitější a hlavně nákladnější (viz Příloha H, Příloha I, Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 14).

Je třeba také zmínit, že v současné době, v rámci bilaterálně smluvní agendy, se provádí smlouvy ve vztahu k sedmnácti státům. Každý rok vstupuje v platnost nejméně jedna nová mezinárodní smlouva o sociálním zabezpečení, která přináší nárůst agendy v podobě složitých případů či případů vyžadujících odlišnější způsob posuzování nebo komunikace, za všechny např. Austrálie, Černá Hora, Japonsko, Kanada, Korea, Rusko, USA (ČSSZ: Přehled smluv 2015, 25 let ČSSZ 2015).

Je zřejmé, že před problémy OSSZ i ČSSZ neutíkají, staví se k nim čelem, berou je jako výzvu, řeší je a dokážou se z nich poučit.

OSSZ je úřad, jehož převážnou agendu vytváří bezprostřední kontakt s lidmi v různých situacích. Tím nejdůležitějším je a bude vstřícný a rovný přístup ke všem klientům. Za

kvalitou odváděné práce stojí nejen kvalifikace a stabilní výkon každého pracovníka, ale i velké úsilí.

„Otevřený a vstřícný přístup ke klientům“ má ČSSZ stanoven jako první ze svých strategických cílů (Strategické cíle ČSSZ 2015, s. 6). K jeho naplňování dochází postupně, a je nutno podotknout, že úspěšně. Důkazem je zahájená digitalizace papírových podkladů, na jejímž základě bylo možné vybudovat systém ePortál a zpřístupnit pojištěncům náhled na jejich individuální konta pojištění, toto konto si kdykoliv bezpečně otevřít, zkontrolovat a průběžně sledovat jeho stav, aniž by po OSSZ bylo ze strany klienta požadováno zaslání výpisu dob pojištění. Toto konto je vždy aktuální, jelikož každý doručený podklad pro důchod je průběžně zpracováván. Klient má tedy k dispozici nepřetržitě informace a přehled nad průběžně narůstající dobou pojištění (viz Kapitola 5.3).

Zaměstnavatelé a OSVČ jistě oceňují možnost elektronického podávání formulářů a ostatní klienti, bojující s časem, mají příležitost využít online objednávání k vyřízení svých záležitostí na OSSZ. O pozitivním přijetí těchto služeb vypovídají jednak počty přijatých elektronických formulářů (viz Příloha O), a také počet online objednaných klientů ke konzultacím na okresních správách. Službu ve sledovaném období roku 2015 nejvíce využili klienti v Praze a ve středních Čechách (viz Příloha P).

Z důvodu kvalitnější informovanosti občanů a zaměstnanců ohledně informativního výpočtu důchodu byla pro web ČSSZ vyvinuta vlastní důchodová kalkulačka, která na rozdíl od webu MPSV slučuje věkovou a důchodovou kalkulačku a lépe předvídá výši důchodu s datem přiznání do 5 let (TZ z 05.11.2015).

Pozitivní ohlasy klientů byly zaznamenány v souvislosti s odesláním Přehledů dob důchodového pojištění v roce 2015 vybraným předdůchodovým ročníkům – muži s rokem narození 1954 a ženy s rokem narození 1957. V roce 2016 bude na tento nový trend navázáno rozesláním Přehledů předdůchodovým ročníkům mužů s rokem narození 1955 a žen, rok narození 1958. Cílem rozeslání informací vybraným skupinám klientů není pouze motivovat jejich zájem o evidované doby pojištění a tím napomoci rychlejšímu vyřízení budoucí žádosti o důchod. Tímto krokem ČSSZ naplňuje své cíle klientského přístupu poskytováním komplexních a kvalitních informací. ČSSZ si také uvědomuje, že povědomí občanů o důchodové problematice je bohužel na nízké úrovni, proto se snaží i těmito kroky zvýšit důchodovou gramotnost

českých obyvatel, zvýšit jejich pocit odpovědnosti za zabezpečení ve stáří (TZ z 03.02.2016).

Dostupnost služeb se také rozšířila prostřednictvím klientských center a call center, které reflektují potřeby klientů. Klienti mohou využívat i nové komunikační kanály - vedle odborných a srozumitelných informací o problematice důchodového a nemocenského pojištění zveřejňovaných na webu ČSSZ jsou tyto informace prezentovány také na sociálních sítích Facebook nebo Twitter. Veřejnosti jsou také určeny různé informační tiskoviny, jako například „Příručka budoucího důchodce“, „Příručka OSVČ pro oblast sociálního zabezpečení“, nebo různé úzce specializované letáky informující o konkrétním tématu, např. „Kdy a jak žádat o invalidní důchod“, „Co je dobrovolné důchodové pojištění“, „Informace o ePortálu ČSSZ a e-Podání ČSSZ“. Uvedené a další informační materiály jsou dostupné na všech OSSZ, v elektronické formě na webu ČSSZ.

I do budoucna bude jistě další vývoj spojen s rozvojem informačních a komunikačních technologií jako základního předpokladu pro snížení podílu manuálních a neautomatizovaných činností, snižování administrativní náročnosti a zkracování doby vyřizování jednotlivých činností, snižování nákladů podpůrných procesů. Rozvoj se nepochybně nevyhne ani modernímu nástroji ePortálu, který má potenciál stát se komunikačním prostředkem v rámci celého eGovernmentu. To vše ve prospěch spokojeného klienta.

6 Shrnutí institucionálního pojetí sociálního zabezpečení na území České republiky

Od vzniku Československé republiky v říjnu 1918 až do současnosti je možné zaznamenat nejednu instituci vytvořenou za účelem výkonu správy sociálního pojištění či sociálního zabezpečení. Vývoj lze rozdělit do různých etap - první republika, poválečné období, nástup komunistického režimu, období normalizace, sametová revoluce a následná transformace. Každá etapa je charakteristická svými politickými postoji a názory, vytváří svoji sociální politiku a instituce zajišťující výkon potřebných činností. Přehled těchto institucí znázorňují následující tabulky.

Tabulka 2: Přehled orgánů sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území ČR: období 1918-1948

Období	Instituce sociálního pojištění	Výkon činností v oblasti	
		důchodového pojištění	nemocenského pojištění
1 9 1 8 - 1 9 4 5	Ústřední sociální pojišťovna	správa důchodového pojištění dělníků - poskytovatel důchodů: invalidní, starobní, vdovský a vdovecký, sirotčí; výbavné, odbytné	správa nemocenského pojištění dělníků prostřednictvím podřízených nemocenských pojišťoven
	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Nemocenské pojišťovny <ul style="list-style-type: none"> ▪ Okresní, Zemědělské ▪ Závodní ▪ Společensvévní ▪ Spolkové ▪ Zapsané pomocné 	výkon činností jménem Ústřední sociální pojišťovny	poskytovatel dávek v nemoci, bezplatné lékařské pomoci včetně léků a jiných terapeutických pomůcek, dávky v mateřství pojištěnkám a manželkám pojištěnců, pohřebné
	Léčebný fond <ul style="list-style-type: none"> ▪ Nemocenská pokladna státních drah ▪ Léčebný fond poštovních zaměstnanců ▪ Kněžská nemocenská pokladna 		správa nemocenského pojištění veřejných zaměstnanců , poskytovatel nemocenského ošetřování - lékařská pomoc, porodní asistentka při porodu, léky, léčebné pomůcky, ústavní léčba, nemocenské ošetřování členů rodiny
	Všeobecný pensijní ústav	správa důchodového pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách - poskytovatel důchodu starobního, invalidního, vdovského, sirotčího a rodičů, výbavné, odbytné jednou pro vždy, pohřebné a nemocenské ošetření důchodců	
	Nemocenská pojišťovna soukromých zaměstnanců		správa nemocenského pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách - poskytovatel nemocenských dávek, lékařské pomoci, léků, péče o chrub, pomoc v mateřství, pohřebné, ústavní léčba

Období	Instituce sociálního pojištění	Výkon činností v oblasti	
		důchodového pojištění	nemocenského pojištění
	Ústřední bratrská pokladna	správa důchodového pojištění zaměstnanců v hornictví - důchody (provise) starobní, invalidní, vdovské a sirotčí, výbavné, odbytné	
	▪ Revírní bratrské pokladny	výkon činností jménem Ústřední bratrské pokladny	správa nemocenského pojištění zaměstnanců v hornictví - dávky v nemoci
1 9 4 8	Ústřední národní pojišťovna	správa sociálního pojištění všech pracujících , právní nástupce předchozích institucí sociálního pojištění	
	▪ Národní pojišťovny ▪ Okresní národní pojišťovny	dávky - starobní a invalidní důchod, důchod manželky, vdovský a sirotčí důchod, důchod družky, výbavné, odškodnění za pracovní úrazy, sociální důchod	dávky peněžité - nemocenská, dávky v mateřství, ústavní ošetřování, výpomoc při sociálních chorobách, náhrada za výpomoc v rodině, pohřebné
			dávky věcné - ošetřování a ústavní péče, pomoc v mateřství, péče o chrup, pomoc při zmrzačení, zohyždění a tělesných vadách, pomoc při neplodnosti

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle zákona č. 221/1924 Sb., zákona č. 221/1925 Sb., zákona č. 26/1929 Sb., vládní nařízení č. 365/1941 Sb., zákona č. 242/1922 Sb., zákona č. 99/1948 Sb.

Vývoj sociálního pojištění v období po roce 1918 ovlivnil rozpad Rakousko-Uherska a vznik Československé republiky. Právní vývoj navázal na rakousko-uherské normy v oblasti úrazového a nemocenského pojištění a definoval nové normy nemocenského a důchodového pojištění dělníků, upravil penzijní pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách, zavedl nemocenské pojištění veřejných zaměstnanců, redefinoval pojištění horníků. Tato právní nejednotnost se projevila i v institucionálním zabezpečení vytvořením řady institucí řešících sociální události podle daných tříd.

Ke sjednocení systému došlo v roce 1948 přijetím zákona č. 99/1948 Sb., o národním pojištění. Zákon sjednotil jednotlivé systémy pojištění dělníků a ostatních pracujících do jednoho předpisu, pokrýval všechny v té době uznané sociální situace. Cílem reformy sociálního pojištění bylo dosažení uniformity, tj. vylepšení pojištění dělníků na úroveň soukromých zaměstnanců a horníků a odstranit rozdíly mezi pojištěnými osobami. Sjednocení proběhlo i z hlediska organizace vytvořením jediné instituce. Nositelem sociálního pojištění se stala **Ústřední národní pojišťovna**.

Tabulka 3: Přehled orgánů sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území ČR: období 1949-1968

Období	Instituce sociálního zabezpečení	Výkon činností v oblasti	
		sociálního zabezpečení	nemocenského pojištění
50. léta 20. století	Revoluční odborové hnutí <ul style="list-style-type: none"> ▪ Ústřední rada odborů ▪ odborové svazy ▪ závody 	administrativní činnosti pro provádění sociálního zabezpečení pracovníků	správa nemocenského pojištění zaměstnanců peněžité dávky - nemocenské, podpora při ošetřování člena rodiny, peněžité pomoci v mateřství, podpora při narození dítěte, pohřebné, rodinné přídatky věcné dávky - lázeňská péče, výběrová rekreace ROH, dětská rekreace ROH
	Státní úřad důchodového zabezpečení	správa sociálního zabezpečení občanů <ul style="list-style-type: none"> ▪ důchodové zabezpečení - důchody starobní, invalidní, vdovský, vdovecký, sirotčí, manželky, za výsluhu let, osobní, sociální; výchovné k důchodům, zvýšení důchodů pro bezmocnost ▪ zabezpečení důchodců v nemoci ▪ sociální péče 	
	Národní výbory <ul style="list-style-type: none"> ▪ Komise sociálního zabezpečení ▪ Posudkové komise sociálního zabezpečení 	vybrané činnosti ve věcech sociálního zabezpečení	
	Ústřední svaz výrobních družstev <ul style="list-style-type: none"> ▪ Výrobní družstva ▪ Komise péče o pracující 	administrativní činnosti pro provádění sociálního zabezpečení členů výrobních družstev	správa nemocenského pojištění pro členy výrobních družstev dávky ve stejném rozsahu jako u zaměstnanců kromě výběrové a dětské rekreace ROH
	Ministerstvo národní obrany ČSSR Ministerstvo vnitra ČSSR	rozhodování o dávkách sociálního zabezpečení příslušníků ozbrojených sil a bezpečnostních sborů	rozhodování o dávkách nemocenského pojištění příslušníků ozbrojených sil a bezpečnostních sborů
1962	Jednotná zemědělská družstva <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sociální komise 	administrativní činnosti pro provádění sociálního zabezpečení družstevníků (spolupráce v řízení o dávkách důchodového zabezpečení a sociální péče)	vybrané činnosti ve věcech nemocenského pojištění družstevníků (peněžité dávky v nemoci, dávky zabezpečení matky a dítěte)
1964	Státní úřad sociálního zabezpečení	právní nástupce Státního úřadu důchodového zabezpečení, rozsah poskytovaného zajištění rozšířen o zabezpečení členů rodin občanů konajících službu v ozbrojených silách	
1968	Správa důchodů v Praze	právní nástupce Státního úřadu sociálního zabezpečení, převzala pravomoc v rozhodování o důchodových dávkách	

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle zákona č. 54/1956 Sb., zákona č. 55/1956 Sb., vyhláška č. 274/1956 Ú.l., zákona č. 32/1957 Sb., zákona č. 33/1957 Sb., zákona č. 32/1962 Sb., zákona č. 101/1964 Sb., zákona č. 53/1968 Sb.

Počátek období po roce 1948 byl zaměřen na přebudování národního pojištění. Koncepce národního pojištění vycházela z doby před únorem 1948 a pro nově vládnoucí komunistickou stranu byla nevyhovující. Národní pojištění stmelilo dělníky, úředníky, živnostníky i rolníky do jedné úrovně. Nová představa tehdejší sociální politiky preferovala dělníky, dělnickou třídu, kolektivizaci.

Ve sledu zákonů o přebudování národního pojištění došlo k oddělení nemocenského a důchodového pojištění. Pojem důchodové pojištění byl nahrazen pojmem důchodové zabezpečení a stalo se součástí celkového sociálního zabezpečení. Sociální zabezpečení tedy zahrnovalo nejen důchodové zabezpečení, ale i zabezpečení důchodců v nemoci a sociální péči.

Správu nemocenského pojištění převzalo **Revoluční odborové hnutí**, výkon činností byl přenesen na **odborové svazy**, do **závodů** a **JZD**. Samostatně byla organizována správa nemocenského pojištění členů výrobních družstev.

Také správa sociálního zabezpečení a nemocenského pojištění příslušníků ozbrojených sil a bezpečnostních sborů se uskutečňovala mimo stávající organizaci. Výkon činností a rozhodování o dávkách příslušelo orgánům **Ministerstva vnitra Československé socialistické republiky (ČSSR)** a orgánům **Ministerstva národní obrany ČSSR**, přičemž v oblasti sociálního zabezpečení došlo v roce 1964 změnou zákona č. 101/1964 Sb. k jejich začlenění k sociálnímu zabezpečení ostatních pracujících.

Provádění důchodového zabezpečení převzal nově zřízený **Státní úřad důchodového zabezpečení** v Praze, vybrané činnosti v důchodové oblasti byly svěřeny také do kompetence **národních výborů**. V organizaci provádění důchodového zabezpečení došlo v tomto období k dalším změnám. Nástupcem Státního úřadu důchodového zabezpečení se v roce 1964 stal **Státní úřad sociálního zabezpečení**, který v roce 1968 nahradila **Správa důchodů** v Praze.

Tabulka 4: Přehled orgánů sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území ČR: období 1969-1990

Období	Instituce sociálního zabezpečení	Výkon činností v oblasti	
		sociálního zabezpečení	nemocenského pojištění
1969	Úřad důchodového zabezpečení	právní nástupce Správy důchodů	
	Revoluční odborové hnutí	administrativní činnosti pro provádění sociálního zabezpečení pracovníků	správa nemocenského pojištění pracovníků
	▪ Ústřední rada odborů		výkon nemocenského pojištění zaměstnanců mimo závody
	▪ Správy nemocenského pojištění ▪ Okresní, Krajské, Česká, Slovenská, Ústřední		výkon činností nemocenského pojištění v závodech
▪ Závody ▪ Komise národního pojištění			
	Svaz výrobních družstev	administrativní činnosti pro provádění sociálního zabezpečení členů výrobního družstva	správa nemocenského pojištění pro členy výrobních družstev
	▪ Správy nemocenského pojištění ▪ Výrobní družstva		
1976	Ministerstvo národní obrany ČSSR ▪ Krajská vojenská správa Ministerstvo vnitra ČSSR Ministerstvo spravedlnosti ČSSR	rozhodování o dávkách sociálního zabezpečení pro vojáky z povolání, příslušníky Sboru národní bezpečnosti a příslušníky Sboru nápravné výchovy	rozhodování o dávkách nemocenského pojištění
1. září 1990	Česká správa sociálního zabezpečení ▪ Okresní správy sociálního zabezpečení zajištění sociálního pojištění občanů, právní nástupce Úřadu důchodového zabezpečení, Správy nemocenského pojištění, Správy nemocenského pojištění svazu českých a moravských výrobních družstev a části činnosti ve výkonu Národních výborů		

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle zákona č. 2/1969 Sb., vyhlášky č. 88/1967 Sb., vyhlášky č. 178/1968 Sb., zákona č. 121/1975 Sb., zákona č. 210/1990 Sb.

Od počátku 70. let 20. století se hovoří jako o období normalizace. Opatření sociální politiky byly zacíleny na rodiny s dětmi a příjemce nízkých důchodů. Z institucionálního hlediska o dávkách sociálního zabezpečení rozhodoval **Úřad důchodového zabezpečení** v Praze, který se v roce 1969 stal právním nástupcem Správy důchodů v Praze. Jako orgány sociálního zabezpečení nadále působily **národní výbory a sociální komise JZD**.

Zákonem č. 121/1975 Sb. bylo odděleno sociální zabezpečení vojáků z povolání, příslušníků Sboru národní bezpečnosti a příslušníků Sborů nápravné výchovy. Organizačně zajišťovaly orgány **Ministerstva národní obrany ČSSR** (o dávkách rozhodovaly **Krajské vojenské správy**), orgány **Ministerstva vnitra ČSSR** a orgány **Ministerstva spravedlnosti ČSSR**.

Změnou prošla i organizace nemocenského pojištění. Na základě opatření Ústřední rady odborů vznikly **Správy nemocenského pojištění** jako orgány pro výkon činností

nemocenského pojištění pracujících mimo závody. Na závodech jako orgán nemocenského pojištění působily **Komise národního pojištění**. Pro členy výrobních družstev se nemocenské pojištění provádělo ve **výrobních družstvech**, mimo družstva fungovaly **Správy nemocenského pojištění**.

Sloučením Úřadu důchodového zabezpečení, Správy nemocenského pojištění, Správy nemocenského pojištění svazu výrobních družstev a orgánů národních výborů vykonávající vybrané činnosti sociálního zabezpečení vznikly 1. září 1990 **Česká správa sociálního zabezpečení** a **Okresní správy sociálního zabezpečení** jako jediné nástupnické instituce zajišťující výkon činností včetně výběru pojistného v oblasti důchodového a nemocenského pojištění občanů pracujících na území České republiky.

6.1 Postavení OSSZ v sociální politice ČR

Okresní správa sociálního zabezpečení má v sociální politice ČR svůj nezastupitelný význam, a to konkrétně v oblasti sociálního pojištění. Jako nedílná součást České správy sociálního zabezpečení reprezentuje úřad s výjimečným postavením ve státní správě. Zpracovává podklady pro rozhodování o nároku na starobní, invalidní, vdovské či vdovecké a sirotčí důchody. Rozhoduje o nárocích na dávky nemocenského pojištění, mezi které náleží dočasná pracovní neschopnost, peněžité pomoci v mateřství, ošetrovné a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Dohlíží na výběr pojistného na sociální zabezpečení a příspěvek na státní politiku zaměstnanosti od ekonomicky aktivních subjektů. V případě nedodržení zákonných povinností těchto subjektů využívá účinné nástroje pro zjednání nápravy, což se pozitivně odráží na úspěšnosti výběru pojistného. Služby okresní správy zajišťují ne méně významné činnosti lékařské posudkové služby a kontroly.

Okresní správa sociálního zabezpečení stojí v první linii, je nejbližší občanům, zaměstnancům, podnikatelům a zaměstnavatelům, kteří se na ni mohou obrátit pro radu, pomoc, řešení. Neschovává se mezi úřady, snaží se nabídnout pomocnou ruku, kterou lidé vyhledávají při orientaci ve složité problematice sociálního zabezpečení. Zaručuje veřejnosti oporu a jistotu. Neustále pracuje na svoji reputaci poskytováním kvalitních služeb veřejnosti. Snaží se proniknout do vědomí lidí tak, aby si lidé uvědomili její význam a důležitost, a vnímali ji jako úřad, který jednou v životě bude potřebovat každý občan.

Závěr

Sociální politika náleží mezi nejdůležitější oblasti politiky státu, pomocí kterých se realizují základní práva občanů.

Teorie uvádí několik definic sociální politiky. Různí autoři ji citují v širším či užším pojetí, vždy se ale vztahuje k činnostem státu směřujícím ke zlepšování či změně společenským poměrů, k rozvoji kvality života jedince a ovlivňování nerovností ve společnosti. Takový stát, který se ve svých myšlenkách zaobírá lidmi a jejich životními podmínkami, se nazývá sociální stát. K rozvoji sociálního státu neboli „welfare state“, jak bývá často označován, dochází po druhé světové válce. Stát se orientuje na lidského jedince a jeho rozvoj. Podle účasti státu v sociální oblasti rozlišujeme několik typů sociálního státu od liberálního přes demokratický až k paternalistickému modelu. Za zlatý věk sociálního státu v Evropě bývají označována 50. a 60. léta 20. století. Naopak od 70. let se hovoří o krizi sociálního státu. Nadměrný růst sociálních nákladů, jejich neefektivní vynakládání, demografické změny způsobuje pokles produktivity, oslabuje hospodářskou sílu. Moderní společnosti musí řešit vážný problém – jak zabezpečit spravedlnost a slušný život pro všechny své občany, a zároveň nepotlačit aktivní soukromé iniciativy a efektivnost redistribučního procesu.

Se sociální politikou se setkáváme od počátku dějin lidstva, i když v dalekém dávnověku tak nazývána samozřejmě nebyla. Ve svém historickém vývoji prošla různými etapami od kmenové a rodové pospolitosti přes pomoc chudým až po komplexní systémy institucí moderní společnosti, zajišťující práva občanů na život, zdraví, sociální zabezpečení, vzdělání.

O sociální politice jako takové lze hovořit až v souvislosti se vznikem dělby práce, kdy se začínají vytvářet ekonomické, politické a právní rozdíly mezi lidmi, a které předpokládají různá sociální opatření.

Již na počátku lidské civilizace byla ve společenství zajišťována potřeba sociálního bezpečí, založena na vzájemné pomoci, naprosto přirozeně vycházející z kmenového a rodového společenství. Ve středověku se již objevují určité sociální aktivity v péči o chudé především nestátních subjektů jako církve, šlechty a později i měst a obcí. Tyto aktivity vycházely z dobročinnosti, byly nahodilé a probíhaly živelně. Stát - vládnoucí vrstva nastupoval až ve chvíli, kdy cítil bezprostřední nebezpečí.

Větší zapojení státu do sociální politiky lze pozorovat od druhé poloviny 19. století, dochází k rozvoji průmyslu a nárůstu dělnické třídy.

Zlomem v sociální politice se stala reforma německého kancléře Bismarcka, která zavedla první ucelený systém nemocenského, úrazového a důchodového dělnického pojištění. Tento zlom pozitivně ovlivnil sociální vývoj v dalších evropských zemích, především v Rakousko-Uhersku a později i v nově vzniklém Československu.

Významným krokem československé prvorepublikové vlády v sociální oblasti bylo přijetí zákona č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří. Tato pokroková právní norma zavedla dělnické pojištění a stala se jednou z nejdůležitějších sociálních reforem československé legislativy mezi dvěma světovými válkami. Další rozvoj v sociální oblasti byl přerušen druhou světovou válkou a následným nástupem komunistického režimu.

Sociální politika v socialistickém Československu byla silně deformována. Stát řídil, financoval a kontroloval všechny oblasti. Účast nestátních subjektů byla potlačena. V politickém pojetí sociální problémy neexistovaly, tyto problémy byly ale ve společnosti ukryty v podobě přezaměstnanosti, cenových dotací a řešeny nikoli sociálními nástroji, ale pomocí ekonomiky. Nepřehledné přerozdělování a nadměrná solidarita vytlačovaly motivaci lidí. Nadměrné financování sociálních výdajů ze státního rozpočtu se během let setkávalo s problémy. Nutno ale podotknout, že sociální zabezpečení z pohledu občanů bylo v minulosti nejméně odsuzováno. Zdravotnictví, školství, sociální zabezpečení vycházely z dlouhé tradice a dobré úrovně a relativně dobře fungovaly. Zatímco politika a ekonomika minulého režimu byla zavrhována, v sociální oblasti tomu tak vždy nebylo.

Revolucí v listopadu 1989 započala sociální reforma jako proces dlouhodobý a časově neomezený, jelikož sociální politika je vždy systém živý a nikdy ho nelze považovat za konečný. Bylo nutné opustit paternalistické myšlení, centrální direktivní řízení a financování ve prospěch nové demokratické společnosti. Budovala se sociální politika nového typu, která zavedla nové instituty jako sociální pojištění, životní minimum, minimální mzdu, nové instituce jako úřady práce, správy sociálního zabezpečení a nové nástroje jako valorizace důchodů, životní minimum, kolektivní vyjednávání. Byla přijata celá řada nových zákonů jako např. zákon o důchodovém a nemocenském

pojištění, o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti, o zdravotním pojištění, o zaměstnanosti, o životním minimu.

Sloučením několika institucí, vykonávající činnosti v oblasti sociálního zabezpečení a nemocenského pojištění v období před listopadem 1989, vznikl úřad důchodového zabezpečení, který v loňském roce oslavil 25 let působení v sociální sféře ČR. Vznikly Česká správa sociálního zabezpečení a Okresní správy sociálního zabezpečení, zajišťující výkon činností v oblasti sociálního pojištění. 25 let v historii není mnoho, přesto tento úřad ušel kus cesty, přetvořil se v moderní instituci, pro kterou jsou lidé na prvním místě.

Přínosem této práce je vyzdvižení významu a historické role sociální politiky, zejména v oblasti sociálního zabezpečení a zvýšení povědomí o úřadu Okresní správy sociálního zabezpečení, přiblížení jeho vývoje a poukázání na jeho důležitost v sociální politice České republiky.

Seznam tabulek

Tabulka 1: Důchodové zabezpečení v letech 1970-1989	37
Tabulka 2: Přehled orgánů sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území ČR: období 1918-1948	60
Tabulka 3: Přehled orgánů sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území ČR: období 1949-1968	62
Tabulka 4: Přehled orgánů sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území ČR: období 1969-1990	64

Seznam použitých symbolů a zkratek

ČNR Česká národní rada

ČR Česká republika (od 1990)

ČSR Československá republika (1918-1960)

ČSSR Československá socialistická republika (1960-1990)

ČSSZ Česká správa sociálního zabezpečení

ELDP Evidenční list důchodového pojištění

EU Evropská unie

JZD Jednotné zemědělské družstvo (1949-1990)

Kč Koruna česká (od února 1993)

Kčs Koruna československá (1945-1993)

KSČ Komunistická strana Československa

LPS Lékařská posudková služba

NP Národní pojištění (Odborný měsíčník ČSSZ)

OSSZ Okresní správa sociálního zabezpečení

OSVČ Osoba samostatně výdělečně činná

PVS Portál veřejné správy

ROH Revoluční odborové hnutí

SP Sociální pojištění

SVP Státní vyrovnávací příspěvek

TZ Tisková zpráva ČSSZ

ÚP Úřad práce

Seznam použité literatury

Monografie

ARNOLDOVÁ, Anna. *Sociální zabezpečení I: sociální zabezpečení v České republice, lékařská posudková služba, pojistné, systémy sociálního zabezpečení*. 1. vyd. Praha: Grada, 2012. 350 s. ISBN 978-80-247-3724-9.

DUBEN, Rostislav. *Teorie a praxe sociální politiky*. 1. vyd. Praha: VŠE, 1999. 203 s. ISBN 80-7079-479-8.

ENGLIŠ, Karel. *Sociální politika*. Praha: F. Topič, 1921.

FRANCOVÁ, Hana, NOVOTNÝ, Aleš. *Sociální politika v základech*. 1. vyd. Praha: TRITON, 2008. 187 s. ISBN 978-80-7387-125-3.

CHVÁTALOVÁ, Iva a kol. *Právo sociálního zabezpečení v České republice a Evropské unii*. Plzeň: Aleš Čeněk, 2012. 290 s. ISBN 978-80-7380-374-2.

KALINOVÁ, Lenka. Transformace sociálního systému v Československu po únoru 1948. In: *Z hospodářských a sociálních dějin Československa 1918-1992: K 80. výročí vzniku ČSR*. Praha: VŠE, 1998, s. 129-146. ISSN 0572-3043.

KALINOVÁ, Lenka. *K sociálním dějinám Československa v letech 1969-1989*. Praha: VŠE, 1999. 102 s. ISBN 80-7079-311-2.

KELLER, Jan. *Soumrak sociálního státu*. 2. vyd. Praha: SLON, 2009. 158 s. ISBN 978-80-7419-017-9.

KOLIBOVÁ, Helena. *Sociální systém: solidarita jako základ sociálně politických aktivit společnosti*. Karviná: Slezská univerzita v Opavě, Obchodně podnikatelská fakulta v Karviné, 2011. 84 s. ISBN 978-80-7248-706-6.

KREBS, Vojtěch a kol. *Sociální politika*. 5. přeprac. a aktualiz. vyd. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2010. 542 s. ISBN 978-80-7357-585-4.

MACEK, Josef. *Základy sociální politiky*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství, 1925. 366 s.

MUSIL, Libor. *Vývoj sociálního státu v Evropě*. Brno: Doplněk, 1996. 256 s. ISBN 80-85765-62-4.

POTŮČEK, Martin. *Sociální politika*. 1. vyd. Praha: SLON, 1995. 142 s. ISBN 80-85850-01-X.

PRŮCHA, Václav a kol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. 2. díl: Období 1945-1992. 1. vyd. Brno: Doplněk, 2009. 1002 s. ISBN 978-80-7239-228-5.

RÁKOSNÍK, Jakub, TOMEŠ, Igor a kol. *Sociální stát v Československu: právně-institucionální vývoj v letech 1918-1992*. Praha: Auditorium, 2012. 416 s. ISBN 978-80-87284-30-8.

TOMEŠ, Igor. *Úvod do teorie a metodologie sociální politiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2010. 440 s. ISBN 978-80-7367-680-3.

VEČEŘA, Miloš. *Sociální stát: východiska a přístupy*. 2. vyd. Praha: SLON, 1996. 112 s. ISBN 80-85850-16-8.

Publikace

BŘESKÁ, Naděžda. Zvýšení státního vyrovnávacího příspěvku nezaopatřeným dětem v rodinách s nízkými příjmy. *Paragrafy do kapsy: Zvýšení některých dávek rodinám s dětmi a zvýšení důchodů*. Praha: Českomoravská komora OS, 1994, **IV**(39), s. 4. ISSN 0322-8800.

TOMEŠ, Igor. 90 let sociálního pojištění v ČR: Od národního pojištění k sociálnímu zabezpečení sovětského typu. *Národní pojištění: Odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení 1/2015*. Praha: ČSSZ, 2014, **46**(1), s. 5-8. ISSN 0323-2395.

TOMEŠ, Igor. 90 let sociálního pojištění v ČR: Od zabezpečení zpět k sociálnímu pojištění. *Národní pojištění: Odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení 2/2015*. Praha: ČSSZ, 2015, **46**(2), s. 3-5. ISSN 0323-2395.

TOMEŠ, Igor. 90 let sociálního pojištění v ČR: Od federálního uspořádání k národnímu sociálnímu státu. *Národní pojištění: Odborný měsíčník České správy sociálního zabezpečení 4/2015*. Praha: ČSSZ, 2015, **46**(4), s. 3-6. ISSN 0323-2395.

Právní předpisy

Vládní nařízení č. 365/1941 Sb., o nemocenském pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.

Vyhláška č. 88/1967 Sb., o nemocenském pojištění členů výrobních družstev.

Vyhláška č. 178/1968 Sb., o změnách v organizaci a provádění nemocenského pojištění zaměstnanců.

Vyhláška č. 274/1956 Ú.l., o nemocenském pojištění členů výrobních družstev.

Zákon č. 2/1969 o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky.

Zákon č. 26/1929 Sb., o pensijním pojištění soukromých zaměstnanců ve vyšších službách.

Zákon č. 32/1957 Sb., o nemocenské péči v ozbrojených silách.

Zákon č. 32/1962 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků.

Zákon č. 33/1957 Sb., o sociálním zaopatření příslušníků ozbrojených sil.

Zákon č. 53/1968 Sb., o změnách v organizaci a působnosti některých ústředních orgánů.

Zákon č. 54/1956 Sb., o nemocenském pojištění zaměstnanců.

Zákon č. 55/1956 Sb., o sociálním zabezpečení.

Zákon č. 99/1948 Sb., o národním pojištění.

Zákon č. 101/1964 Sb., o sociálním zabezpečení.

Zákon č. 103/1964 Sb., o sociálním zabezpečení družstevních rolníků v nemoci a o zaopatření matky a dítěte.

Zákon č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení.

Zákon č. 142/1920 Sb., o požitcích válečných poškozců.

Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění.

Zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění.

Zákon ČNR č. 210/1990 Sb., o změnách v působnosti orgánů ČR o sociálním zabezpečení a o změně zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu.

Zákon č. 221/1924 Sb., o pojištění zaměstnanců pro případ nemoci, invalidity a stáří.

Zákon č. 221/1925 Sb., o nemocenském pojištění veřejných zaměstnanců.

Zákon č. 242/1922 Sb., o pojištění u báňských bratrských pokladen.

Zákon ČNR č. 582/1991 Sb., o organizaci a provádění sociálního zabezpečení.

Zákon ČNR č. 589/1992 Sb., o pojistném na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti.

Zákonné opatření č. 206/1990 Sb., o státním vyrovnávacím příspěvku.

Internetové zdroje

Česká správa sociálního zabezpečení: e – Podání [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 14.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/e-podani/>

Česká správa sociálního zabezpečení: Kalkulačka pro orientační výpočet starobního důchodu [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 14.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/d-uchodove-pojisteni/duchodova-kalkulacka/kalkulacka-pro-orientacni-vypocet-starobniho-duchodu.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení: Okresní správy sociálního zabezpečení [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 14.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/organizacni-struktura/okresni-spravy-socialniho-zabezpeceni.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení: Osoby zdravotně znevýhodněné [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 14.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/ozz/>

Česká správa sociálního zabezpečení: Profil organizace [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 14.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/profil-organizace/>

Česká správa sociálního zabezpečení: Přehled smluv [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 14.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/mezinarodni-smlouvy/smlouvy-uzavrene-cr/prehled-smluv.htm>

Česká správa sociálního zabezpečení: Ukončení důchodového spoření (II. pilíře důchodového systému) [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 13.1.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/pojistne-na-socialni-zabezpeceni/vyse-a-platba-pojistneho/ukonceni-duchodoveho-sporeni-ii-pilire-duchodoveho-systemu.htm>

Český statistický úřad [online]. Praha: Český statistický úřad, 2015. Aktualizace 15. 04. 2015 [cit. 03.03.2016]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obecna_mira_nezamestnanosti_v_cr_a_krajich

KOTOUS, Jan, MUNKOVÁ, Gabriela, ŠTEFKO, Martin. *Obecné otázky sociální politiky* [online]. Praha: Ústav státu a práva AV ČR, 2013 [cit. 2.11.2015]. ISBN 978-

80-87439-08-1. Dostupné z:

<http://www.ilaw.cas.cz/get.php?file=data/files/epub/Obecne+otazky+socialni+politiky.pdf>

MPSV vývoj [online]. Praha: MPSV. [cit. 27.10.2015]. Dostupné z:

<http://www.mpsv.cz/files/clanky/18251/vyvoj.pdf>

Politika. ABZ.cz: slovník cizích slov [online]. [cit. 28.11.2015]. Dostupné z:

<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/politika>

Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ: 2014 [online]. Praha: ČSSZ, 2015. [cit. 25.2.2016]. Dostupné z: [http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5B05D621-7022-460D-B140-](http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5B05D621-7022-460D-B140-5E077767E542/6398/vybrane_ukazatele_CSSZ_za_rok2014_20022015.pdf)

[5E077767E542/6398/vybrane_ukazatele_CSSZ_za_rok2014_20022015.pdf](http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5B05D621-7022-460D-B140-5E077767E542/6398/vybrane_ukazatele_CSSZ_za_rok2014_20022015.pdf)

Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ: 2015 [online]. Praha: ČSSZ, 2016. [cit. 25.2.2016]. Dostupné z: [http://www.soc-poj.eu/NR/rdonlyres/F39014CB-](http://www.soc-poj.eu/NR/rdonlyres/F39014CB-0771-4F4E-B9EA-FA1F6B6C7F49/8595/TZ_vybrane_ukazatele_prehled2015_priloha_09022017.pdf)

[0771-4F4E-B9EA-](http://www.soc-poj.eu/NR/rdonlyres/F39014CB-0771-4F4E-B9EA-FA1F6B6C7F49/8595/TZ_vybrane_ukazatele_prehled2015_priloha_09022017.pdf)

Sociální. ABZ.cz: slovník cizích slov [online]. [cit. 28.11.2015]. Dostupné z:

<http://slovník-cizich-slov.abz.cz/web.php/slovo/socialni>

Sociální politika [online]. České Budějovice: Vysoká škola evropských a regionálních studií. [cit. 2.11.2015]. Dostupné z:

<http://granty.vrsers.cz/dokument/Socialni%20politika.pdf>

Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění za rok 2014 [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 7.12.2015]. ISBN 978-80-87039-42-7. Dostupné z:

[http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/58A96B78-77AA-4D81-ADB0-](http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/58A96B78-77AA-4D81-ADB0-6B1669AE275A/0/SR_2014.pdf)

[6B1669AE275A/0/SR_2014.pdf](http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/58A96B78-77AA-4D81-ADB0-6B1669AE275A/0/SR_2014.pdf)

Strategické cíle ČSSZ pro období 2014-2020 [online]. Praha: ČSSZ. [cit. 7.12.2015].

Dostupné z: [http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/9CE305BA-34C7-468F-B925-](http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/9CE305BA-34C7-468F-B925-4B9192E30ACD/0/strategicke_cile_20142020.pdf)

[4B9192E30ACD/0/strategicke_cile_20142020.pdf](http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/9CE305BA-34C7-468F-B925-4B9192E30ACD/0/strategicke_cile_20142020.pdf)

Tisková zpráva ČSSZ z 02.04.2015: ČSSZ nově nabízí klientům možnost online objednání termínu na OSSZ [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 15.1.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy->

[2015/2015-04-02-cssz-nove-nabizi-klientum-moznost-online-objednani-terminu-na-ossz.-pilotni-provoz-bezi-o.htm](http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-04-02-cssz-nove-nabizi-klientum-moznost-online-objednani-terminu-na-ossz.-pilotni-provoz-bezi-o.htm)

Tisková zpráva ČSSZ z 05.11.2015: ČSSZ připravila pro své klienty další službu – důchodovou kalkulačku [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 15.1.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-11-05-cssz-pripravila-pro-sve-klienty-dalsi-sluzbu-duchodovou-kalkulacku.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 26.11.2015: Klienti ČSSZ si na možnost online objednávek ke konzultacím rychle zvykli [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 10.1.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/20151126-klienti-cssz-si-na-moznost-online-objednavek-ke-konzultacim-rychle-zvykli-vyuzivaji-je-pred.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 03.12.2015: Na nejlepším výsledku hospodaření od roku 2008 se podílí také ČSSZ [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 08.1.2016]. Dostupné z: <http://www.neschopenky.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2015/2015-12-03-na-nejlepsim-vysledku-hospodareni-od-roku-2008-se-podili-take-cssz.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 08.01.2016: Historicky nejvyšší výběr na pojistném [online]. Praha: ČSSZ, 2016 [cit. 11.1.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160108-cssz-historicky-nejvyssi-vyber-na-pojistnem-v-roce-2015-cinily-prijmy-na-socialni-zabezpece.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 02.02.2016: Přihlašovací údaje vydávané ČSSZ otevřou služby ePortálu všem, i bez „datovek“ [online]. Praha: ČSSZ, 2016 [cit. 3.2.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/prihlasovaci-udaje-vydavane-cssz-otevrou-sluzby-eportalu-vsem-i-bez-datovek.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 03.02.2016: ČSSZ automaticky rozešle přehledy dob pojištění vybraných ročníkům i letos. [online]. Praha: ČSSZ, 2016 [cit. 3.2.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160203-cssz-automaticky-rozesle-prehledy-dob-pojisteni-vybranim-rocnikum-i-letos.-zaroven-ale-poci.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 11.02.2016: Vzrostl počet důchodů s exekucí srážkou. Rosou i exekuce z nemocenských dávek [online]. Praha: ČSSZ, 2016 [cit. 18.2.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160211-vzrostl-pocet-duchodu-s-exekucni-srazkou.-rostou-i-exekuce-z-nemocenskych-davek.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 07.03.2016: ČSSZ provozuje tři specializovaná call centra [online]. Praha: ČSSZ, 2016 [cit. 9.3.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/20160307-cssz-provozuje-tri-specializovana-call-centra-lidem-poradi-kazdy-pracovni-den.htm>

Tisková zpráva ČSSZ z 30.03.2016: Výsledky loňského roku bilancovalo vedení ČSSZ [online]. Praha: ČSSZ, 2016 [cit. 30.3.2016]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/cz/o-cssz/informace/media/tiskove-zpravy/tiskove-zpravy-2016/2016-03-31-vysledky-lonskeho-roku-bilancovalo-vedeni-cssz.htm>

TOMKOVÁ, Milada. Sociální zabezpečení. In: BOBEK, M, MOLEK, P, ŠIMÍČEK, V. *Komunistické právo v Československu. Kapitoly z dějin bezpráví* [online]. Brno: Masarykova univerzita, 2009 [cit. 28.1.2016]. Dostupné z: <http://www.komunistickepravo.cz/>

Výroční zpráva ČSSZ za rok 2003 [online]. Praha: ČSSZ, 2004 [cit. 8.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/FFC4A578-C8CA-417B-80CC-19D2C745D3FD/0/VZ2003.pdf>

Výroční zpráva ČSSZ za rok 2005 [online]. Praha: ČSSZ, 2006 [cit. 8.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/B295A0D7-BB24-48A9-93C8-30D685E3275F/0/VZ2005.pdf>

Výroční zpráva ČSSZ za rok 2010 [online]. Praha: ČSSZ, 2011 [cit. 8.12.2015]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/stranky/vyrocní_zpravy/2010/cz/index.html

Výroční zpráva ČSSZ za rok 2011 [online]. Praha: ČSSZ, 2012 [cit. 8.12.2015]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/E546D3B5-F389-4308-BC52-80E763BDADB9/0/cssz_vz_2011.pdf

Výroční zpráva ČSSZ za rok 2013 [online]. Praha: ČSSZ, 2014 [cit. 8.12.2015]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/5BCCECD0-1139-41E4-A80A-DC9AE8221340/0/vz_2013.pdf

Výroční zpráva ČSSZ za rok 2014 [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 8.12.2015].
Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/02BD8311-E43F-4846-95C5-B59A37607201/0/VZ2014_web.pdf

Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2009 [online]. Praha: ČSSZ, 2010 [cit. 04.02.2016].
Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/E37A9E66-72EE-48EC-990B-DF417B2D4BFE/0/zc_2009.pdf

Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2010 [online]. Praha: ČSSZ, 2011 [cit. 29.12.2015].
Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/EFF4448F-9293-45EC-98FA-61CFEED9B1F0/0/zc_2010.pdf

Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2012 [online]. Praha: ČSSZ, 2013 [cit. 28.12.2015].
Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/05B8A547-972E-4AB4-B6B3-66AB8F3BD767/0/ZC_2012.pdf

Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2014 [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 29.12.2015].
Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/13BF4AEB-9302-49DB-8722-839E9B952E28/0/ZoC_2014.pdf

15 let České správy sociálního zabezpečení: 1990-2005 [online]. Praha: ČSSZ, 2005 [cit. 9.12.2015]. Dostupné z: <http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/45DC9A41-1822-4513-A160-4FDDC5051E8C/0/publikace15letCSSZ.pdf>

25 let České správy sociálního zabezpečení: 1990-2015 [online]. Praha: ČSSZ, 2015 [cit. 9.12.2015]. ISBN 978-80-87039-43-4. Dostupné z: http://www.cssz.cz/NR/rdonlyres/3A7D4925-64A5-4E20-AF60-7527FBDE38A4/0/2015_kniha_cssz25.pdf

60. výročí založení Svazu českých a moravských výrobních družstev [online]. [cit. 28.1.2016]. Dostupné z: <http://www.scmvd.cz/scmvd/aktuality/114-60-vyroci-zalozeni-svazu-ceskych-a-moravskych-vyrobnich-druzstev>

80 let sociálního pojištění [online]. Praha: ČSSZ, 2004 [cit. 20.10.2015]. Dostupné z: http://www.cssz.cz/stranky/konference-80let/brozura_c.pdf

Osobní sdělení

Ing. KOUBÍK Luboš, ředitel OSSZ Rokycany. Rokycany 12.01.2016.

Seznam příloh

A - Organizační zajištění systému sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území Československa od roku 1918

B - Současné agendy v kompetenci OSSZ

C - Vývoj příjmů z pojistného

D – Vývoj účtu sociálního zabezpečení k 31. 12. v letech 2013-2015

E – Vývoj účtu důchodového pojištění k 31. 12. v letech 2013-2015

F – Vývoj účtu nemocenského pojištění k 31. 12. v letech 2013-2015

G - Vývoj důchodového pojištění

H - Vývoj počtu důchodců s výplatou do zahraničí v letech 2002–2014

I - 15 států s největším počtem důchodců s výplatou do zahraničí v roce 2014

J - Vývoj dob řízení u dávek důchodového pojištění

K - Vývoj nemocenského pojištění

L - Vývoj počtu zpracovaných dávek nemocenského pojištění

M - Vývoj výplat důchodů s exekuční srážkou k 31. 12. v letech 2006-2015

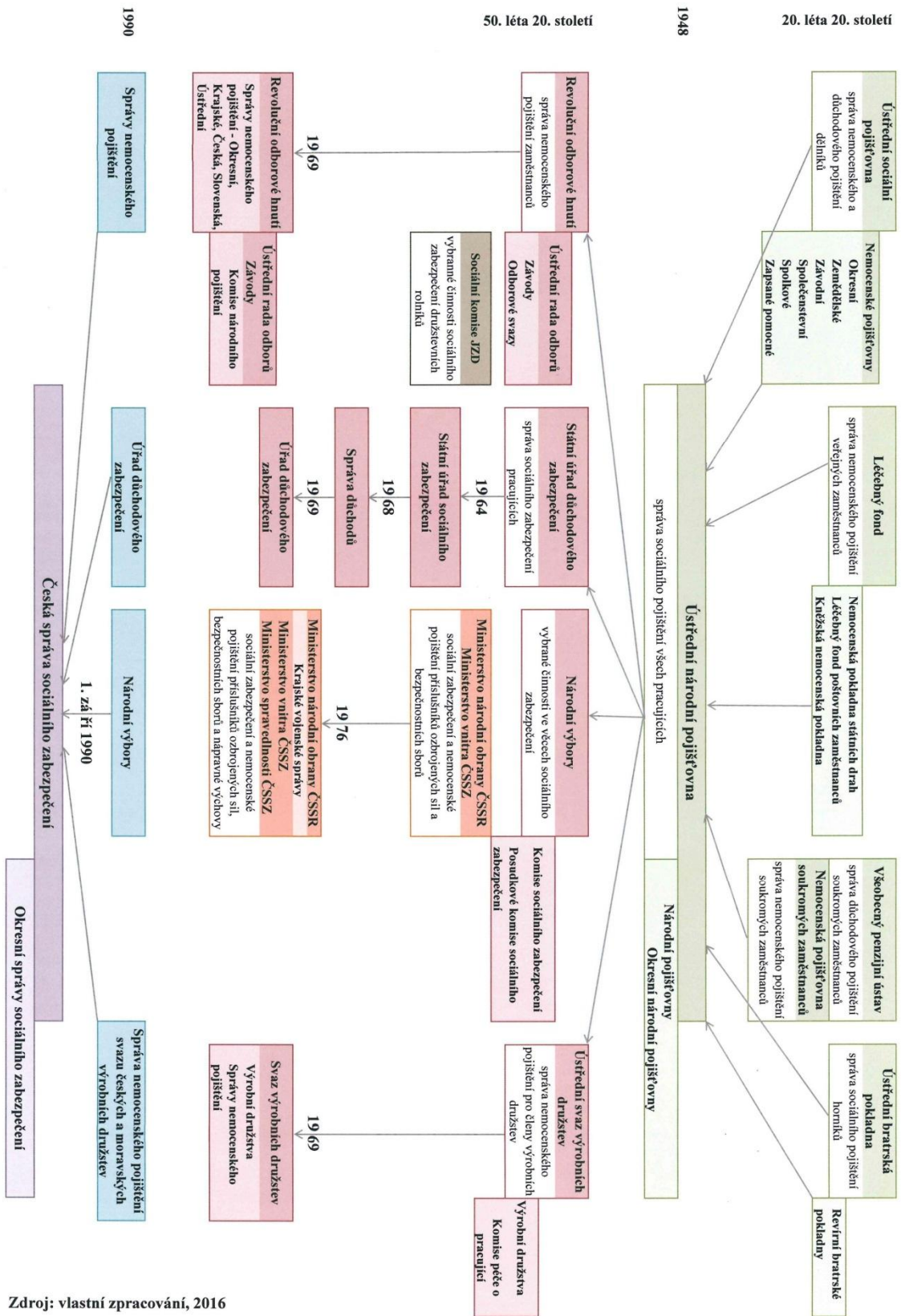
N - Vývoj exekučních a insolvenčních srážek z dávek nemocenského pojištění k 31. 12. v letech 2011-2015

O - Přehled přijatých podání k 31. 12. v letech 2010–2014

P – Využití služby online objednávání klientů v období od 1. 4. 2015 do 31. 10. 2015

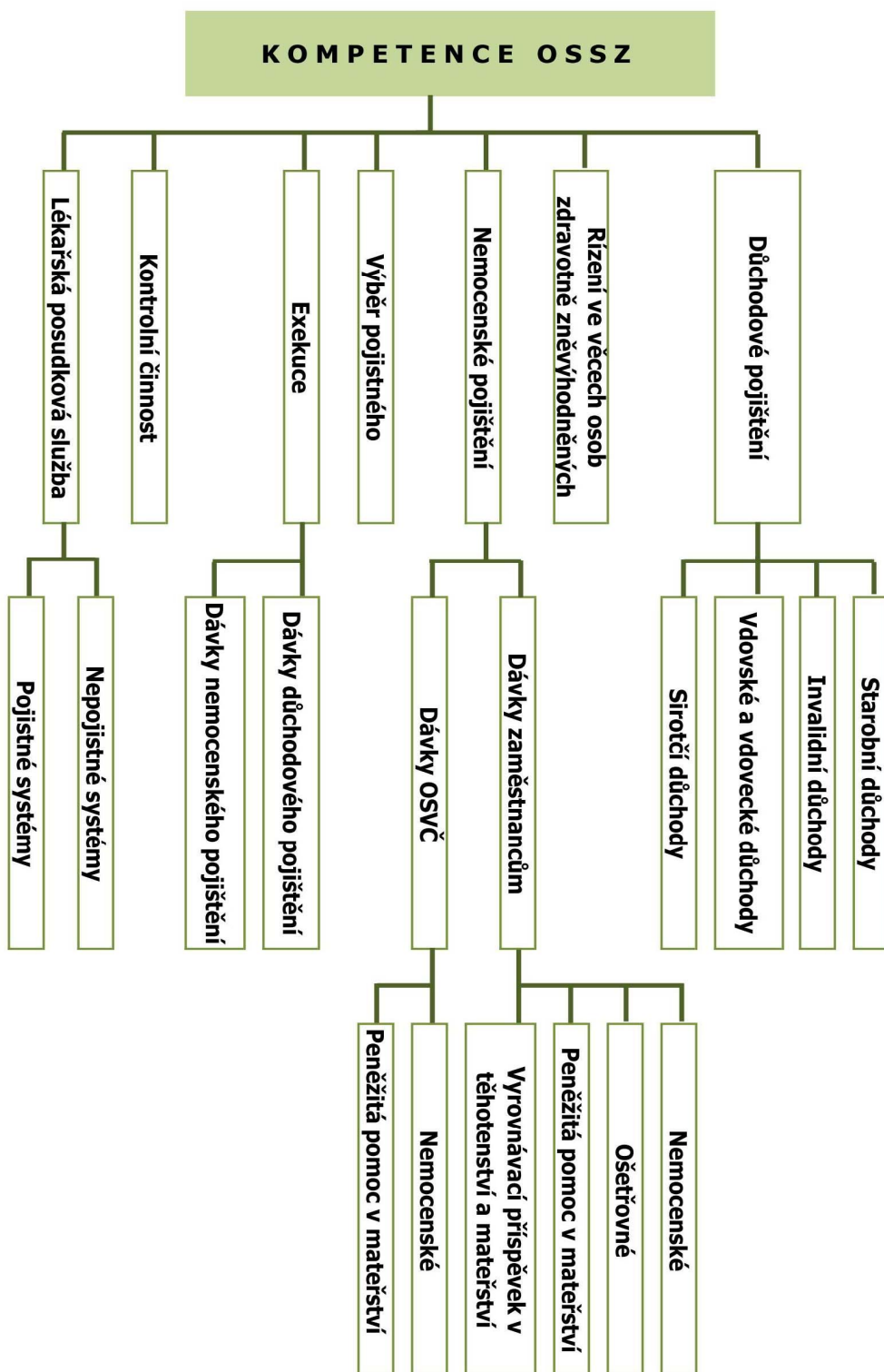
Q – Abstrakt

Příloha A: Organizační zajištění systému sociálního pojištění a sociálního zabezpečení na území Československa od roku 1918

Zdroj: vlastní zpracování, 2016

Příloha B: Současné agendy v kompetenci OSSZ

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle 25 let ČSSZ 2015, s. 20

Příloha C: Vývoj příjmů z pojistného

Vývoj příjmů z pojistného celkem, předpisů pojistného celkem a úspěšnosti výběru pojistného od roku 1996

ROK	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Příjmy celkem (v mld. Kč)	168,9	185,5	198,1	204,6	215,7	234,8	250,3
Předpisy celkem (v mld. Kč)	177,2	195,6	205,3	213,8	222,2	238,7	251,3
Úspěšnost výběru (v %)	95,31	94,85	96,53	95,69	97,08	98,37	99,64

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2003, s. 19

ROK	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Příjmy celkem (v mld. Kč)	264,2	285,1	302,1	324,35	357,21	375,37	337,76
Předpisy celkem (v mld. Kč)	265,9	283,3	302,4	321,35	353,50	374,80	343,26
Úspěšnost výběru (v %)	99,35	100,63	99,89	100,93	101,05	100,15	98,40

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2005, s. 20, Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 7

ROK	2010	2011	2012	2013	2014
Příjmy celkem (v mld. Kč)	346,10	357,92	362,097	362,758	373,273
Předpisy celkem (v mld. Kč)	346,69	359,35	365,615	366,221	375,670
Úspěšnost výběru (v %)	99,83	99,60	99,0	99,1	99,4

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 7, Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 17

Komentář: Příjmy z pojistného celkem jsou daňové i nedaňové příjmy z pojistného včetně příslušenství, tj. penále a pokuty. Nezahrnují se příjmy z ostatní činnosti ČSSZ. Předpisy pojistného celkem jsou předpisy pojistného včetně penále a pokut.

ČSSZ je dlouhodobě úspěšná ve výběru pojistného na sociální zabezpečení, a to i v mezinárodním srovnání. Ukazatel úspěšnosti výběru pojistného je stanovený jako poměr příjmů celkem a předpisů pojistného celkem. Ukazatel úspěšnosti odráží i ekonomický vývoj země, např. výběr pojistného v roce 2003 byl ovlivněn rozsáhlými povodněmi v roce 2002, organizace a OSVČ se poté dostaly do platební neschopnosti a některé zanikly. Od roku 2009 je vykazován mírný pokles, možný důvod je vliv světové ekonomické krize.

V letech, kdy ukazatel úspěšnosti pojistného je vykazován nad 100 %, byly celkové příjmy navýšeny o vymohené vymahatelné pohledávky z minulosti.

Příloha D: Vývoj účtu sociálního zabezpečení k 31. 12. v letech 2013-2015

ROK	2013	2014	2015
PŘÍJMY z pojistného a příslušenství na sociální zabezpečení a příspěvku na státní politiku zaměstnanosti (v mld. Kč)	362,76	373,27	394,51
PŘÍJMY z pojistného a příslušenství na sociální zabezpečení (v mld. Kč)	348,87	358,97	379,39
VÝDAJE na sociální zabezpečení (v mld. Kč)	393,58	398,48	409,63
ROZDÍL příjmů a výdajů na sociální zabezpečení (v mld. Kč)	-44,71	-39,51	-30,24

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2015, Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2014, TZ z 08.01.2016

Příloha E: Vývoj účtu důchodového pojištění k 31. 12. v letech 2013-2015

ROK	2013	2014	2015	
PŘÍJMY z pojistného a příslušenství na důchodové pojištění (v mld. Kč)	323,75	333,01	351,98	
VÝDAJE na dávky důchodového pojištění včetně záloh (v mld. Kč)	373,43	376,41	385,52	
z toho	Starobní důchody	301,51	305,69	314,11
	Invalidní důchody	44,49	43,69	44,16
	Pozůstalostní důchody	27,44	27,03	27,25
ROZDÍL příjmů a výdajů na důchodové pojištění (v mld. Kč)	-49,68	-43,40	-33,54	
Počet poplatníků na jednoho důchodce	1,74	1,75	1,78	
Počet poplatníků na jednoho starobního důchodce	2,13	2,13	2,15	

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2015, Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2014, TZ z 08.01.2016

Příloha F: Vývoj účtu nemocenského pojištění k 31. 12. v letech 2013-2015

ROK		2013	2014	2015
PŘÍJMY z pojistného a příslušenství na nemocenské pojištění (v mld. Kč)		25,12	25,96	27,41
VÝDAJE na dávky nemocenského pojištění (v mld. Kč)		20,14	22,08	24,11
z toho	Nemocenské	12,04	13,88	15,43
	Ošetrovné	0,84	0,85	1,06
	PPM	7,26	7,33	7,61
	VPTM	0,0070	0,0086	0,0091
ROZDÍL příjmů a výdajů na nemocenské pojištění (v mld. Kč)		4,98	3,88	3,30

Poznámka: PPM – peněžitá pomoc v mateřství, VPTM – vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství,

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2015, Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2014, TZ z 08.01.2016

Komentář k Příloze D, E, F: ČSSZ dlouhodobě vykazuje stabilní výsledky ve výběru pojistného, její úspěšnost přesahuje 99 %. Tímto výkonem ovlivňuje nejenom ukazatele státního rozpočtu a umožňuje státu realizovat hospodářskou politiku. Úspěšnost výběru pojistného také přispívá ke snižování schodku účtu sociálního zabezpečení, který se oproti roku 2014 snížil o 9,27 mld. Kč.

Ke snižování schodku mezi příjmy a výdaji dochází i u účtu důchodového pojištění, a to i přesto, že výdaje převyšují příjmy, počet lidí pobírajících důchod každoročně přibývá a v důsledku valorizací se výše důchodů každý rok (i nepatrně) zvyšuje.

Naopak účet nemocenského pojištění vykazuje kladný zůstatek.

Za úspěchem vývoje účtu sociálního zabezpečení stojí nepochybně vývoj příjmů z pojistného, které se každoročně zvyšují. Zvyšuje se počet pojištěnců, tj. poplatníků, kteří jsou povinni platit pojistné na důchodové a nemocenské pojištění (viz Příloha G a Příloha K).

Příloha G: Vývoj důchodového pojištění

Vývoj výdajů na dávky důchodového pojištění k 31. 12., počet důchodově pojištěných klientů, počet důchodců a důchodů, průměrná výše sólo starobního důchodu od roku 1996

ROK	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Výdaje na dávky důchodového pojištění (v milionech Kč)							
Částka	122 364	147 281	161 805	173 014	181 921	195 813	210 439
Počet důchodově pojištěných klientů, počet důchodců a důchodů							
Počet důchodově pojištěných klientů^{*)}	5 186 573	4 944 109	4 924 688	4 722 898	4 660 974	4 528 399	4 581 647
Počet důchodců	2 477 673	2 485 110	2 521 243	2 548 159	2 567 865	2 584 018	2 577 798
Počet vyplácených důchodů celkem	3 031 604	3 065 157	3 123 136	3 158 947	3 183 429	3 203 219	3 199 749
z toho <i>starobní</i>	1 796 998	1 802 664	1 848 639	1 879 883	1 906 759	1 922 722	1 907 830
<i>invalidní</i>	525 499	529 350	528 563	527 808	528 288	534 287	544 838
<i>pozůstalostní</i>	709 107	733 143	745 934	751 256	748 382	746 160	747 081
Průměrná výše sólo starobního důchodu (bez souběhu s jiným důchodem)							
Muži	5 099	5 688	6 172	6 555	6 995	7 590	7 622
Ženy	4 177	4 685	5 084	5 386	5 729	6 188	6 213
Celkem	4 609	5 148	5 576	5 910	6 292	6 808	6 833

**) počet zahrnuje zaměstnance, OSVČ s povinností platit zálohy na důchodové pojištění a osoby dobrovolně důchodově pojištěné*

Poznámka: Počty důchodců i vyplácených důchodů jsou za ČR, tj. bez výplat do ciziny a nestandardních výplat.

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2003, s. 22-23

ROK	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Výdaje na dávky důchodového pojištění (v milionech Kč)							
Částka	218 273	226 883	243 648	261 464	282 876	305 536	331 705
Počet důchodově pojištěných klientů, počet důchodců a důchodů							
Počet důchodově pojištěných klientů *)	4 593 974	4 841 549	4 786 415	4 846 240	4 877 954	4 978 920	4 905 021
Počet důchodců	2 590 844	2 625 685	2 645 100	2 683 784	2 719 161	2 754 011	2 790 391
Počet vyplácených důchodů celkem	3 212 486	3 249 706	3 268 673	3 310 174	3 347 121	3 383 046	3 418 876
z toho <i>starobní</i>	1 914 219	1 944 915	1 961 870	1 995 350	2 028 865	2 066 005	2 108 368
<i>invalidní</i>	553 985	563 376	570 055	580 055	586 686	588 745	585 944
<i>pozůstalostní</i>	744 282	741 415	736 748	734 769	731 570	728 296	724 564
Průměrná výše sólo starobního důchodu (bez souběhu s jiným důchodem)							
Muži	7 902	8 133	8 662	9 157	9 784	10 715	11 175
Ženy	6 429	6 600	7 030	7 431	7 938	8 784	9 133
Celkem	7 075	7 270	7 744	8 187	8 747	9 638	10 045

*) počet zahrnuje zaměstnance, OSVČ s povinností platit zálohy na důchodové pojištění a osoby dobrovolně důchodově pojištěné

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2005, s. 22, Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 11, 21

ROK	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Výdaje na dávky důchodového pojištění (v milionech Kč)						
Částka	340 162	359 234	367 864	372 335	376 406	385 520
Počet důchodově pojištěných klientů, počet důchodců a důchodů						
Počet důchodově pojištěných klientů *)	5 011 797	5 039 978	5 009 347	4 974 014	5 011 106	5 104 477
Počet důchodců	2 819 093	2 873 004	2 866 056	2 857 856	2 863 210	2 873 953
Počet vyplácených důchodů celkem	3 446 767	3 501 402	3 493 544	3 482 237	3 485 257	3 492 397
z toho <i>starobní</i>	2 260 032	2 340 147	2 341 220	2 340 321	2 355 144	2 376 883
<i>invalidní</i>	466 329	445 033	438 509	433 414	428 298	421 655
<i>pozůstalostní</i>	720 406	716 222	713 815	708 502	701 815	693 859
Průměrná výše sólo starobního důchodu (bez souběhu s jiným důchodem)						
Muži	11 240	11 700	11 948	12 150	12 259	12 551
Ženy	9 189	9 584	9 782	9 955	10 050	10 302
Celkem	10 123	10 552	10 778	10 970	11 075	11 348

*) počet zahrnuje zaměstnance, OSVČ s povinností platit zálohy na důchodové pojištění a osoby dobrovolně důchodově pojištěné

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 11, 21, Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 13, 24, Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2015

Poznámka: Počty důchodců i vyplácených důchodů jsou za ČR, tj. bez výplat do ciziny a nestandardních výplat.

Komentář: Tabulka zobrazuje vývoj vybraných ukazatelů důchodového pojištění. Nepochybně růstový trend vykazuje vývoj výdajů na dávky důchodového pojištění. Tento stav ovlivňuje každým rokem zvyšující se počet příjemců důchodů a valorizace již přiznaných důchodů.

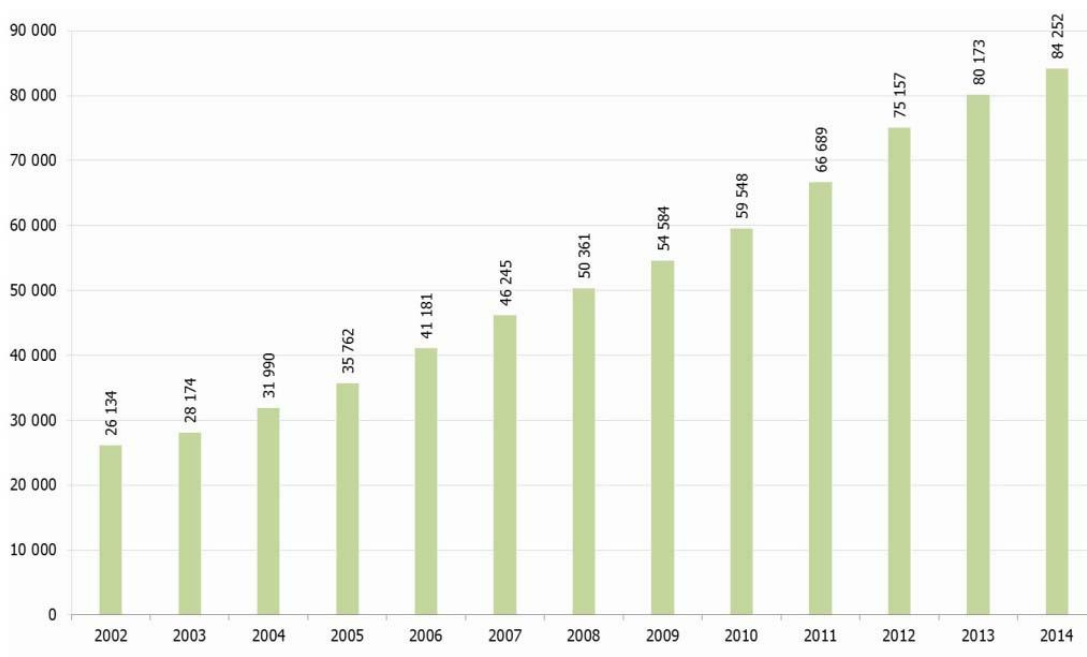
Z jednotlivých číselných údajů u vybraných ukazatelů lze vyčíst dopady legislativních změn i ekonomický vývoj v zemi. Tak např. ukazatel **Počet důchodově pojištěných klientů** (zahrnuje zaměstnance, OSVČ s povinností platit zálohy na důchodové pojištění a osoby dobrovolně účastny důchodového pojištění), který vykazoval od roku 2005 stabilní růst, zaznamenal v roce 2012 oproti roku 2011 pokles o více než 30 tisíc klientů. Tento stav byl způsoben změnou zákona v důchodovém pojištění, kdy od 1. 1. 2012 došlo ke krácení předčasných starobních důchodů. Z toho důvodu byl v roce 2011 zaznamenán velký nárůst žádostí o starobní důchod (viz Kapitola 5.2). V souvislosti s touto změnou ukazatel **Počet důchodců** vykazuje v roce 2011 přírůstek 53 911 nových příjemců důchodu oproti roku 2010.

Na pokles pojištěnců v roce 2012 měla jistě i vliv doznívající hospodářská krize a stále vyšší nezaměstnanost⁴, která se výrazně projevila poklesem důchodově pojištěných klientů v roce 2013. Nezaměstnaný občan neplatí pojistné na důchodové pojištění pokud je registrovaný na ÚP. Další možností nezaměstnaného občana v předdůchodovém věku je odejít do předčasného důchodu. Ukazatel **Počet důchodců** ovlivňuje řada faktorů, jedním z nich je i přirozený úbytek obyvatelstva.

Rostoucí trend vykazuje také růst průměrné výše starobního důchodu, rozdíl mezi důchodem muže a ženy v průměru činí 2 tisíce Kč.

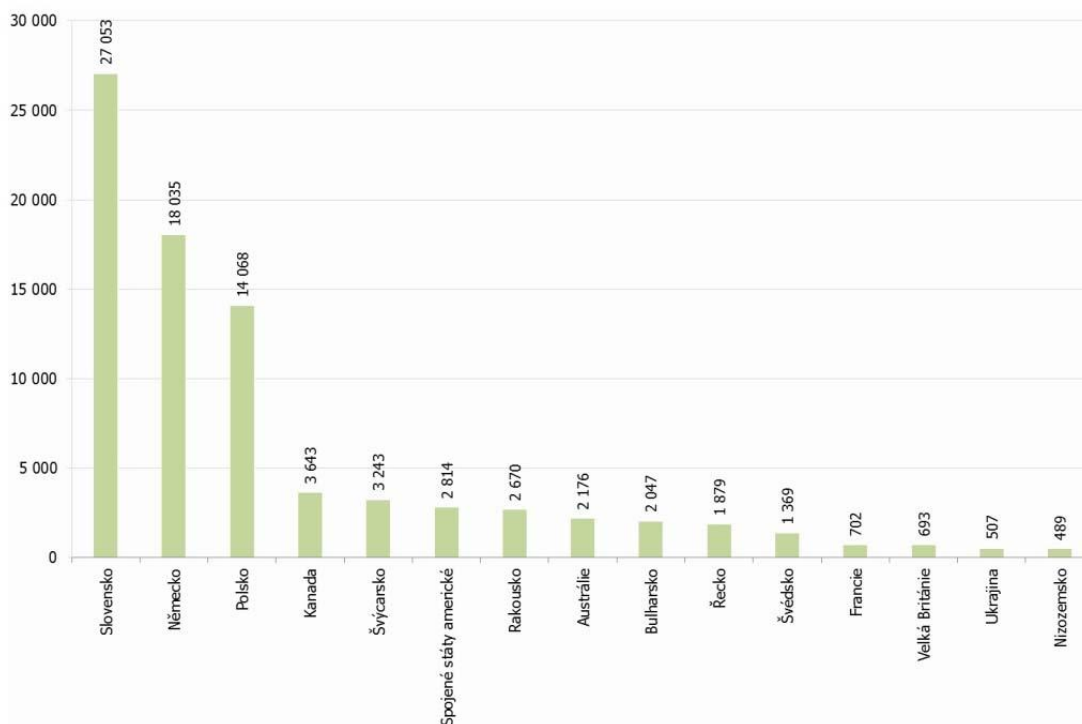
⁴ obecná míra nezaměstnanosti v ČR byla v roce 2012 7,1 %, v roce 2013 7,4 % (zdroj: *Český statistický úřad* [online]. Praha: Český statistický úřad, 2015. Aktualizace 15. 04. 2015 [cit. 3.3.2016]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obecna_mira_nezamestnanosti_v_cr_a_krajich

Příloha H: Vývoj počtu důchodců s výplatou do zahraničí v letech 2002-2014

Zdroj: Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2014, s. 83

Příloha I: 15 států s největším počtem důchodců s výplatou do zahraničí v roce 2014

Zdroj: Statistická ročenka z oblasti důchodového pojištění 2014, s. 83

Příloha J: Vývoj dob řízení u dávek důchodového pojištění

Vývoj dob řízení u dávek důchodového pojištění vyřizovaných dle vnitrostátních předpisů k 31. 12. (ve dnech) v letech 2010-2014

ROK		2010	2011	2012	2013	2014
Starobní důchody		72	53	36	31	33
Invalidní důchody	1. stupeň	126	111	70	60	56
	2. stupeň	126	113	72	60	56
	3. stupeň	119	108	69	59	56
Pozůstalostní důchody	vdovecké	40	37	29	27	29
	vdovské	38	36	29	27	29
	sirotčí	61	49	35	32	33

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 10, Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 12

Komentář: Jedním z hlavních úkolů ČSSZ je rozhodování o dávkách důchodového pojištění. Důchodové pojištění je typické častými legislativními změnami. Rozhodování se uskutečňuje podle platných právních předpisů ČR, podle tzv. evropských koordinačních nařízení a podle mezinárodních smluv o sociálním zabezpečení. Mezi prioritní úkoly patří zkracování dob řízení u jednotlivých dávek, tak aby byly dodrženy zákonem stanovené lhůty. Zákonem stanovená lhůta při rozhodování dle vnitrostátních předpisů je u vydání rozhodnutí o přiznání dávky důchodového pojištění stanovena nejpozději na 90 dnů ode dne zahájení řízení (§ 85a zákona č. 582/1991 Sb.). Z tabulky vyplývá, že doby řízení u všech dávek důchodového pojištění se podařilo výrazně zkrátit než je lhůta daná zákonem.

Příloha K: Vývoj nemocenského pojištění

Vývoj výdajů na dávky nemocenského pojištění k 31. 12. a počet nemocensky pojištěných klientů od roku 1996

ROK	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Výdaje na dávky nemocenského pojištění (v milionech Kč)							
Celkem	20 454	19 793	18 533	19 287	27 205	29 585	32 608
Nemocenské	17 662	16 958	15 733	16 434	23 653	25 574	28 222
PPM	1 811	1 963	2 027	2 151	2 759	3 047	3 486
Ošetrovné*	972	864	765	696	784	956	892
VPTM	9	7	6	5	7	6	6
Počet nemocensky pojištěných osob							
Celkem	4 965 627	4 686 950	4 640 747	4 423 470	4 343 801	4 195 113	4 230 146
z toho OSVČ	360 852	330 720	327 285	318 080	308 499	299 607	296 528

Poznámka: PPM – peněžitá pomoc v mateřství, VPTM – vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, OSVČ – osoby samostatně výdělečně činné

* do roku 2008 POČR – podpora při ošetřování člena rodiny

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2003, s. 23, 25

ROK	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Výdaje na dávky nemocenského pojištění (v milionech Kč)							
Celkem	34 306	29 563	31 660	32 773	34 671	31 881	26 033
Nemocenské	29 523	24 705	26 258	26 963	27 881	24 769	18 215
PPM	3 773	4 123	4 579	4 981	5 893	6 297	7 084
Ošetrovné*	1 003	730	819	825	893	811	729
VPTM	5	5	4	4	4	4	5
Počet nemocensky pojištěných osob							
Celkem	4 237 817	4 358 766	4 298 049	4 358 984	4 372 191	4 445 811	4 296 415
z toho OSVČ	292 329	267 524	240 825	222 074	210 540	196 225	141 389

Poznámka: PPM – peněžitá pomoc v mateřství, VPTM – vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, OSVČ – osoby samostatně výdělečně činné

* do roku 2008 POČR – podpora při ošetřování člena rodiny

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2010, s. 15

ROK	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Výdaje na dávky nemocenského pojištění (v milionech Kč)						
Celkem	22 789	21 505	19 377	20 143	22 077	24 110
Nemocenské	14 944	13 354	11 465	12 035	13 881	15 430
PPM	7 410	7 506	7 224	7 258	7 334	7 610
Ošetrovné	431	640	682	843	854	1 060
VPTM	4	6	7	7	9	9
Počet nemocensky pojištěných osob						
Celkem	4 424 422	4 407 787	4 382 886	4 368 069	4 420 415	4 512 953
z toho OSVČ	151 881	115 115	98 579	92 525	91 854	91 065

Poznámka: PPM – peněžitá pomoc v mateřství, VPTM – vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství, OSVČ – osoby samostatně výdělečně činné

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2010, s. 15, Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 13, 22, Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 24, Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2014, s. 32 a 33, Přehled vybraných statistických ukazatelů z agend ČSSZ 2015

Komentář: Dávky nemocenského pojištění zpracovávají a vyplácejí okresní správy sociálního zabezpečení od 15. dne dočasné pracovní neschopnosti (§23 zákona č. 187/2006 Sb.). Z nemocenského pojištění se zaměstnancům a OSVČ poskytují nemocenské dávky, peněžitá pomoc v mateřství, ošetrovné a vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství. Z celkového objemu dávek nemocenského pojištění největší část výdajů představují nemocenské dávky.

Pro zaměstnance je účast na nemocenském pojištění povinná. OSVČ se mohou dobrovolně rozhodnout zda, budou nemocensky pojištěni či nikoliv, účast je tedy dobrovolná. Z tabulky vyplývá, že počty nemocensky pojištěných osob každý rok vzrůstají, i přesto že počet OSVČ s účastí na nemocenském pojištění klesá. Tento vývoj odráží snižování nezaměstnanosti, zvyšuje se počet zaměstnaných osob a tím narůstá i počet pojištěnců.

Pokles ve výdajích na dávky nemocenského pojištění mezi rokem 2008 a 2009 byl způsoben změnou zákona o nemocenském pojištění č. 187/2006 Sb. V platnosti od 1. 1. 2009 vyplácí zaměstnavatel prvních 14 dní pracovní neschopnosti svému zaměstnanci náhradu mzdy a až po uplynutí této doby přebírá výplatu nemocenského OSSZ (viz Kapitola 5.2). Jako kompenzaci za vzniklé náklady byly zaměstnavatelům sníženy odvody na nemocenské pojištění z 3,3 % na 2,3 % (§ 7 odst. 1 písm. a zákona č. 589/1992 Sb.).

K poklesu výdajů na dávky nemocenského pojištění došlo také v letech 2011-2013. V tomto přechodném období vypláceli zaměstnavatelé svým zaměstnancům náhradu mzdy za dočasnou pracovní neschopnost po dobu až 21 kalendářních dní (§23 zákona č. 187/2006 Sb.).

Příloha L: Vývoj počtu zpracovaných dávek nemocenského pojištění

Vývoj počtu zpracovaných dávek nemocenského pojištění a dob řízení k 31. 12. v letech 2010-2014

ROK		2010 ^{*)}	2011	2012	2013	2014
Počet zpracovaných dávek celkem		2 019 854	2 542 386	2 371 285	2 487 658	2 786 089
z toho	nemocenské	1 428 360	1 678 866	1 524 226	1 588 891	1 888 113
	PPM	440 731	567 052	543 462	534 978	534 628
	ošetřovné	149 860	295 067	301 860	362 183	360 833
	VPTM	903	1 401	1 737	1 606	2 515
Podíl zpracovaných dávek (%)	do 10 dnů	91,11	86,25	91,79	90,83	88,50
	11 – 30 dnů	8,33	13,47	8,17	9,15	11,49
	celkem do 30 dnů	99,44	99,72	99,96	99,98	99,99
	nad 30 dnů	0,56	0,28	0,04	0,02	0,01

Poznámka: PPM – peněžitá pomoc v mateřství, VPTM – vyrovnávací příspěvek v těhotenství a mateřství

**) Pro rok 2010 jsou uváděny údaje pouze za duben až prosinec, jelikož relevantní statistická data o době zpracování dávek za předchozí období nejsou k dispozici*

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2013, s. 11, Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 16

Komentář: Dávky nemocenského pojištění se zpracovávají a vyplácejí na okresních správách sociálního zabezpečení od 15. dne trvání dočasné pracovní neschopnosti (§23 zákona č. 187/2006 Sb.). Z celkového počtu zpracovaných dávek převládají nemocenské dávky.

Skokový nárůst počtu zpracovaných dávek v roce 2014 byl způsoben především ukončením přechodného období od 1. ledna 2011 do 31. prosince 2013, kdy zaměstnavatelé vypláceli náhradu mzdy po dobu až tří týdnů trvání dočasné pracovní neschopnosti zaměstnance.

I u nemocenských dávek se sleduje dodržování zákonné lhůty zpracování těchto dávek, která je stanovena nejpozději na 1 měsíc od doručení potřebných dokladů (§ 110 odst. 3 zákona č. 187/2006 Sb.). V této zákonné lhůtě je zpracováváno 99,9 % dávek.

Příloha M: Vývoj výplat důchodů s exekuční srážkou k 31. 12. v letech 2006-2015

ROK	2006	2007	2008	2009	2010
Důchody s exekuční srážkou	30 858	35 223	40 718	46 121	51 184
ROK	2011	2012	2013	2014	2015
Důchody s exekuční srážkou	60 874	67 614	70 997	75 315	79 991

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 12, Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 15, TZ z 11.02.2016

Příloha N: Vývoj exekučních a insolvenčních srážek z dávek nemocenského pojištění k 31. 12. v letech 2011-2015

ROK	2011	2012	2013	2014	2015
Nemocenské dávky s exekuční a insolvenční srážkou	36 610	44 020	61 745	88 682	132 206
Výše srážek (v mil. Kč)	-	-	57,95	121,68	206,05

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2014, s. 16, Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2012, s. 33, TZ z 11.02.2016

Komentář k Příloze M, N: Agenda exekučních srážek z důchodových dávek vykazuje růstový trend. V rozpětí deseti let je nárůst důchodů s exekucí více než 100 procentní. ČSSZ jako plátce důchodu je povinna vykonávat exekuční srážky z důchodu pokud byl nařízen výkon rozhodnutí soudem, ve správním řízení, exekučním příkazem soudního exekutora, v konkurzním nebo insolvenčním řízení. Exekuční srážky se provádí ze všech druhů důchodů - ze starobních, invalidních a pozůstalostních. Zvyšuje se počet lidí, kteří do důchodu vstupují s jednou či více exekucemi. Důvody exekucí jsou různé. Lidé se zadlužují na prodejních zájezdech, kvůli dovolené, v důsledku neplacení výživného, neplacení půjček nebo jejich ručením. Počet klientů s jednou nebo více exekučních srážek z důchodu tak nadále roste.

K výraznému nárůstu exekučních srážek došlo i u dávek nemocenského pojištění, které se provádějí v posledních několika letech. U dávek z nemocenského pojištění se exekuce provádí z nemocenských dávek a peněžité pomoci v mateřství.

Každé zvýšení počtu srážek z dávek přináší nárůst pracnosti při jejich zpracování. Přes velké potíže způsobené tímto nárůstem s nutnou změnou v organizaci práce jsou nyní srážky zpracovávány v běžném režimu.

Příloha O: Přehled přijatých podání k 31. 12. v letech 2010-2014

ROK		2010	2011	2012	2013	2014
Počet přijatých e-formulářů		6 796 763	6 992 974	7 696 452	9 449 088	13 098 979
z toho	přes PVS	5 090 139	5 072 193	350 592	-	-
	přes ISDS	-	-	522	395 539	1 816 390
	přes VREP	-	324 263	5 806 068	7 701 011	10 325 096
	ostatní rozhraní	1 706 624	1 596 518	1 539 270	1 352 538	957 493
Počet zamítnutých e-formulářů		neuveдено	neuveдено	3 437 210	3 606 117	3 963 587
Celkem zpracovaných e-formulářů		6 796 763	6 992 974	11 133 662	13 055 205	17 062 566

Poznámka: PVS – Portál veřejné správy (hlavní kanál do 31. 12. 2011), ISDS – Informační systém datových schránek, VREP – Veřejné rozhraní ČSSZ pro elektronická podání (hlavní kanál od 1. 1. 2012), ostatní rozhraní – datová média, podání na OSSZ, VZT

Zdroj: vlastní zpracování, 2016, dle Výroční zpráva ČSSZ 2011, s. 18, Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2010, s. 103, Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2012, s. 82, Zpráva o činnosti ČSSZ za rok 2014, s. 88

Komentář: Počet elektronicky podaných předepsaných formulářů se každý rok zvyšuje. Elektronická komunikace s ČSSZ není omezená zasíláním elektronických tiskopisů přes datové schránky či veřejné rozhraní pro elektronické podání, elektronické podání je umožněno i mimo tyto systémy, pokud je podepsáno kvalifikovaným elektronickým podpisem.

Příloha P: Využití služby online objednávání klientů v období od 1. 4. 2015 do 31. 10. 2015

Kraj	Počet online objednávek
Hlavní město Praha	2 629
Jihočeský	331
Jihomoravský	291
Karlovarský	55
Královehradecký	269
Liberecký	267
Moravskoslezský	245
Olomoucký	163
Pardubický	111
Plzeňský	309
Středočeský	714
Ústecký	95
Vysočina	46
Zlínský	90
Celkem ČR	5 615

Zdroj: ČSSZ, TZ z 26.11.2015

Komentář: Od dubna 2015 mají klienti možnost objednávat se k vyřízení svých záležitostí na OSSZ online. O kladném přijetí této služby ze strany klientů vypovídají počty online objednávek. Nejvíce je služba využívána v Praze a ve středních Čechách. Převažuje objednávání k vyřizování důchodových záležitostí. Výhodou systému online objednávání je upozornění klienta také na doklady, které jsou nutné k vyřízení jeho záležitostí. Tímto se předejde opomenutí důležitých dokumentů ze strany klienta, klient přichází na jednání připraven (TZ z 26.11.2015).

Příloha Q

Abstrakt

KOTYZOVÁ, Michaela. *Role OSSZ v sociální politice České republiky*. Plzeň, 2016. 97 s. Bakalářská práce. Západočeská univerzita v Plzni. Fakulta ekonomická.

Klíčová slova: sociální politika, sociální stát, systém sociálního zabezpečení, okresní správa sociálního zabezpečení

Předložená bakalářská práce se zabývá sociální politikou obecně. Vymezuje pojem sociální politika, definuje vznik a jednotlivé typy sociálního státu, formuluje příčiny krize sociálního státu i možnosti jeho modernizace. V další části je zaměřena na vznik a vývoj sociální politiky na českém území před rokem 1989 a po transformaci v roce 1989. Jsou vytyčeny nejdůležitější události, které na vývoj sociální politiky měly zásadní vliv. Vzhledem k rozsáhlé oblasti sociální politiky, je práce zaměřena na sféru sociálního zabezpečení. Důraz je kladen na sociální pojištění a orgány zabývající se výkonem jeho správy v jednotlivých obdobích vývoje Československého státu. Vývoj se nevyhnul ani těmto institucím, z nichž některé stály u počátku vzniku České správy sociálního zabezpečení a Okresních správ sociálního zabezpečení, které v roce 2015 oslavily 25 let od svého založení. Práce je dále doplněna statistickými daty z oblasti důchodového a nemocenského pojištění.

Abstract

KOTYZOVÁ, Michaela. *DSSA role in social policy Czech Republic*. Plzeň, 2016. 97 s. Bachelor Thesis. University of West Bohemia. Faculty of Economics.

Key words: social policy, welfare state, welfare system, district social security administrations

Submitted bachelor thesis deals with social policy in general. Determines the term of social policy, defines the origin and each types of social state, formulates causes of social states crisis and also possibilities of it's modernization. In the next part it's focused on the origin and development of social policy on the Czech area before 1989 and after transformation in 1989. There are set out the most important events, which had a basic impact for the development of social policy. Considering of the extended area of social policy, the thesis is focused on a sphere of social security. Emphasize is put on social insurance and agencies pursue of execution it's administration in each period of development of the Czechoslovak state. The development didn't avoid even this institutions, which some of them were at the beginning of the Czech Social Security Administration and District Social Security Administrations, which celebrated the 25. anniversary in 2015. The thesis is supplemented by statistical data from pension and sickness insurance area.